

2129

84

2-15

34
2-15 us

ԼԻԽՏՈՎԻԴ ՀԱՆՐԱՒ

Handwritten signature

ԱԲԲԱՅ

ՔՕՆՍԹԱՆԹԻՆ

ԹԱՐԳԱՆԱՆՆԵՅ

9401

ԵՒՓԻՄԷՊ. ՕՏԵԱՆ

ԱՐԵՎ

ԱՐԵՎ

Պատր Ա.Խ. Քեչա Ք.Բ. Կոմի

B. P. 558

Կ. ՊՈԼԻՍ

STAMBOUL

1928

2011

26883 ա. 3

7

[Handwritten signature]

5844-57

ՄԱՐՏԻ 20. 1953
ԳԵՂԱՐՄԱՆ

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

Սիրելի Քոյր իմ,

Արքա Քոնստանդինի քարգմանութիւնդ կարգացի մեծ ախորժով: Երե այսպիսի քարգմանութիւնք խիղճով ու խնամով պատրաստում ըլլան, լեզուն ահա կամաց կամաց կը նոխանայ, բառեր կը հեղին, եւ բացատրութիւններ կը սկսին հկիլ նոր իմաստներու: Ոչ մէկ բան մէկէն ի մէկ կրնայ փոխուիլ, բայց ամեն բան կամաց կամաց կը փոխուի. լեզուներն ալ ամեն բանի պէս են: Հեղինակութիւն եւ քարգմանութիւն երկուքն ալ կը ծառայեն այս նպատակին. բերես քարգմանութիւնը հեղինակութենէն ալ աւելի, զի քարգմանողը խաբեբայ մը չ'է, պէտք է զսնէ բառը կամ բացատրութիւնը գոր հեղինակը գործածեւ է, զսնէ հանէ լեզուին մէջէն կամ լեզուին հոգւոյն համեմատ ի լոյս բերէ: Թարգմանողը պէտք է մաքառի, մազլցի, ու վերջապէս հաւասարի բնագործին: Քու քարգմանութիւնդ ոչ քէ միայն նմանած այլ հաւասարած է: Ուղղախօս չ'ես միտ, զի լեզուն դեռ կանոն չ'ունի եւ բերես դու ալ, ինծի պէս, այս անկանոնութեան մէջ առաւելութիւն մը կը զսնես, աւելի չիփփոխութիւն եւ աւելի տարածութիւն. այլ միտ. քաղցրախօս ես, եւ ոչ մէկ անգամ կարծես գրչիդ ներքեւ հանդպած է խիստ բառ մը կամ խիստ բացատրութիւն մը: Ուս-

2003

սի բարգմանութիւնդ մեծ բարեմասնութիւն մ'ալ ունի, ինչ որ գրին ալ մեծ բարեմասնութիւնն է, ինչ որ յասկութիւնն է ամեն գեղեցիկ բանի, պարզութիւն եւ բնականութիւն:

Ինչ գեղեցիկ վեպ է վեպն որ ընտրեալ եւ բարգմանելու: Եւ չորս տարի է, նամանաւանդ շատ տարի է, այսպէս գեղեցիկ վեպ չը կարդացի: Ըստ վիճակագրական հաշուոյ՝ օրը վեպ մը կը հրատարակուի Բարիգի մէջ. բայց տասը տարին մէկ անգամ չը հրատարակուիր այսպիսի վեպ մը: Անտարակոյս՝ հզօր երեւակայութեան գործք մը չ'է Հէլէնիկին այս գործքը. անտարակոյս չ'է ժողովուած նա, իր գրին մէջ, ինչ որ մարդկութիւնը անձինք ունի որք նիւաղներու կը նմանին, ինչ որ աշխարհի իրք պատահումներն ունին որ նականազիրներու կը նմանին, որք իրար մղելով եւ իրարու բախելով, իրենց հզօր գնացքին մէջ գործք կը գծեն նախքան ու կորովի ձեռքեր, կոխկոտելով ծաղկանց բերքերն ու բոյսք բարուց անմեղութեան, կռիւներն ի կռիւնն ու հանգոյցն ի հանգոյց, բոլուն կիրքերու եւ աւելի բոլուն եղելութեանց դաւալցութեան մը միջեւ, սոսկումն ի սոսկում, կը հասնին մինչեւ ինչ որ վերջին բառն է ամենայնի մահ: Կամ քե՛ խուճապ որ խուճեն բարեպետ կամ փառասէր կեանքներու մէջ, որք չ'ուզեցին կծկիլ՝ ամփոփուիլ, որք աննուէր ժամանակի եւ աննպաստ պարագայից մէջ հոլովեցան, յորս սկզբնական հակասութեանց խառնուե-

լով նաեւ այն հակասութիւնն որ կը ծնին տարապայման անհամեմատութիւններէ, կենսոցն ձեւացան խրքին եւ անու, որպէս խուրճի ծովու, ուր հուսկ ուրեմն կուգան խրի հոն կամ փերիլ՝ փոքրիկ մակոյկն ալ ու մեծ առագոտստուր: Ոչ այս՝ ոչ այն. ոչ ալ հղնիմ նկարագրութեան մէջ հեղութիւն փնտելով ու գայրակողութեան մէջ հրապոյր, տեղոյ եւ ժամանակի գոյներուն հաւասարմութիւնն ընելու ելած է, ինչ որ սոսկալի չ'է՝ բայց մեծ ալ չ'է, այնպիսի իրական աշխարհի մը մէջ փոխադրելով ընթերցողը՝ ուր գծում շահեր ու աղկաղի կիրքեր միայն կը շարժին ու ի տես կուգան, ուր խղնմանաց, պատուի եւ սիրոյ առուստրի մը մէջ բռնուած կը տեսնես ամեն կարգի մարդիկ, ի վաճառ հանելով՝ սա իր սկզբունքները, նա իր առաքինութիւնը, մին հաւասք, միւսը սերը, սա իր տոհմին՝ զինանշանը, նա իր տաղանդը. ինչ որ զգուսն կուտայ մարդուն, կարոտ կիներ՝ պատգոսոյ պատանիներ, ժամփուռ ծերունիներ՝ որոնց շունչը ապականութիւն մըն է քամ եւ աղարծի մանկութեան, շուայութեան եւ շուայութեան շուրջը դարձող շորիկ երիտասարդներ, եւ անոնք որ իրենց անձր ասելու չափ պատճառներ ունին՝ զայն ամենուն սիրոյն բնաւելու պատճառ վարարներ. Իրաւ է որ՝ Բարիգի կեանքն ալ լի է այսպիսեօք:

Վեպն ինչու է. որպէս զի մարդը մխիթարուի իրականութենէն: Այսպէս է բոլր բարգմանած

վեպդ. անոյ՞ գոյնով՝ անոյ՞ հոսով՝ գաճկի-ծա-
ղիկ, որ գաճկի օրուան գգացումը կուտայ մա-
րուն. կամ թէ բետմ սերունսիւրս՝ որ կը փչէ ա-
ռաւօսուց, բոլոր բուրմունքները բերելով հետը,
երբ ննկուկներն ու խայտիկներն իրենց բոյներէն
դուրս կ'ելնեն ու օդին մէջ կը տարածուին նուր-
սալով: Ոչինչ կայ հոն բուռն ու բռնագրօսիկ-
գործողութիւնը հանդարտ ու բնական կարգով
լառաջ կ'ընթանայ, սահուն ու հոսուն, կենդանի-
այլ ոչ կատաղի ջուրի մը պէս, որ առանց եղբե-
րներ պատելու՝ փայփայելով կարծես կ'անցնի,
ծառերուն տակէն, խիներուն վրայէն, աստ եւ
անդ՝ մեր անուշակ, մեր սեւուշակ ցոլացնելով
երկնից գոյները ու վայրացն ու կը թափէ մեր
տոյն ու մեր շափառուկը, մինչեւ որ հասնի հո-
րիզոնին ընդ որ մարդուն աչքը կը գործ հեղու-
են՝ ծիածաւալ դաւեր՝ մշտականաչ դալարեօք ու
ծովն ալ կապուտակ ալիքներով:

Իրականութիւն. ո՞վ կ'ըսէ թէ այսպիսի գոր-
ծողութիւն մը՝ իրականութեան հետ չը համեմա-
սիր երբեք, ո՞վ կ'ըսէ թէ մարդուն կեանքին պա-
րագայները չ'են նկիր նաեւ երբեմն բարեշաջող
պատահականութեանց, ո՞վ կ'ըսէ թէ ամեն մարդ
հաւատար կերպով՝ դժբախտութեան կնիքը կը
կրէ ծնած օրէն մինչեւ մեռած օրը: Ես որ առաջ
չ'էի հաւատար, հիմա կը հաւատամ բացառու-
թեանց. եւ մանաւանդ կը հաւատամ այն երկու
նկարագիրներուն որք երկու հրաշալիքս են այս

վեպին մէջ, կոեալ քան թէ գրեալ, Աբբա Քօնս-
թանքէնն ու Օրիորդ Պերինան: Ինչ պայծառ
դէմքեր երկունն ալ, որոնց ինքնուրոյն անձնակա-
նութիւնք առջի տղերէն կ'ըսկսին գասուիլ
որոշուիլ, երբալով կը հաստատուին ու գրին
վերջը իրենց բոլոր ընդարձակութիւնը կ'ըսա-
նան:

Մեր ազգայնոց ականջները շատ լեցուցած են
չար երեցներու վեպերով. շատ Հայեր կան որ
Դաղդիացի ու Խալապի բոլոր քանաւայից հա-
մար անուն մը միայն գիտեն, ժեզուիք: Սակայն
որչափ շատ է բարի երեցներուն թիւը, մանա-
ւանդ գիւղերուն մէջ: Իր պատշոնին բնութեամբն
խոյն բարի կ'ըլլայ պարզ քանաւայն, այն որ թե-
րեւս կարեւորագոյնն է եկեղեցական դասակար-
գութեան մէջ, այն որ ժողովուրդին հետ կը կե-
նակցի, այն որուն համար մարդոց սիրտերը գաղ-
նիւ չ'ունին, այն որուն առջեւ անպատշաճ կը
հոլանին մարդկային քուտաւորութիւնն ու տեսակ
տեսակ խեղճութիւններ, այն որուն պատշոնն է
մխիթարել եւ օրհնել, այլ որուն պատշոնն է
առաւօտ եւ երեկոյ աղօթել ամենուն համար:

Այսպէս է Աբբա Քօնսթանքէն: Այն բնութիւն-
ներէն է նա որ ոչ բոլորովին անստրակալ, ոչ
ալ մանաւանդ ստրաւառ, խոյանալ չ'են կարող
այլ մանաւանդ սողալ չ'են կարող. խորին ապա-
ռաժուտ տղեր չ'են սիրեր, դիւր դաւեն ու ան-
մեղու հորիզոն կը սիրեն. քիչ քան գիտեն, ալ

գիտցածնին ասոնք են, ուղղութիւն, պարկեցութիւն, պարտաւորութիւն, սերն քնկերին եւ Ասուծոյ։ Աբբա Փօնոքանքէն բարի մարդ եւ բարի քահանայ է։ Հարուստին բարեկամ՝ զի աղ-
փախն բարեկամն է. հիւանդին մանկին ու հո-
գեվարէին սնարին միշտ ներկայ, ինչպէս միշտ
ներկայ է Ասուծոյ ճանր մէջ։ Քիչ մը մանուկ,
քիչ մ'ալ ծեր, շուրջ մարդու մը պէս սակար կը
ցանկ ու լիաձեռն կուտայ ուզողին չ'ուզողին.
կծծի մարդու մը պէս կը համրէ ու կը համրէ:
ու կը փայփայէ ոսկիներն որ իրենք չ'են եւ որ
պիտի անհետ քնեն ցականքն ու սառապանքը իր
գիւղէն։ Կերուխումէ չ'ը փայտիչի ու քիչ մ'ալ
անձնդիր է. նստելով գոհ չ'ըլլար, քիչ մ'ալ ըն-
կողմանի կ'ուզէ ու հանգիստ քիկնարող կը
փնտռէ. այլ կը նայիս պատերազմի կ'երթայ որ
հովերնին գտնուի անոնց որ հայրենեաց համար
պիտի մեռնին։ Եւ այն ի՞նչ սիրով՝ անհուն գո-
բովով՝ գուգուրալով կը սիրէ ժամը, իր բարե-
կամին որդին որ իր աչացն առջեւ մեռած էր
պատերազմի դաշտին վրայ։ Եւ իրեն համա՛ր է որ
ժամ կ'անի կը զարգանայ, ամեն տեսակ ձիւրբե-
րով, սպայ բանակին մէջ՝ տղայ իր գիւղին մէջ,
պատկառելի եւ սիրելի. ու իրեն համա՛ր է որ շնոր-
հաց ու նազոյից դոխոյ մը, Պէրիման, ծովեր անց-
նելով կ'ելլայ կուգայ, հետք բերելով շնորհաց գե-
րագոյնը, սերը որպէս զի Աբբա Փօնոքանքէն՝ իր
ծեր օրերուն՝ ժամին երջանկութիւնը տեսնէ։
Եւ ո՞վ է այդ աղջիկը, շնորհաւոր գեղանի,

արծաթի հանքեր ունի եւ հանքեր ունի բարձր
ու փափուկ զգացումներու. որ մահամերձ ման-
կան՝ նրհար դալկահար այտերուն վրայ ժպիտ
կ'ածէ, ու ծեր երեցին՝ արտասուքը աչքերը կը
բերէ, երբ եկեղեցւոյն մէջ դաշտակ կ'ածէ որ
լուր էր ժամանակաց հետէ։ Ի՞նչ տեսակ աղջիկ է
այդ, խիզախ՝ յանձնապատասան եւ անխռով ամե-
նուն առջեւ մինչեւ սիրոյ առջեւ ալ. մեծ տոյր
մը ունի, բեռայր ունի, ի՞նքն է որ իր անձին կը
հրամայէ, այնպէ՛ս պիտի բնէր երբ հայր ու մայր
ալ ունենար։ Քառաձի կը վարէ, կ'աւետանակէ,
ուր ալ ըլլայ, երբ ալ ըլլայ, նոյն իսկ անձնեայ
պատանոյ մը հետ երբ ըլլայ։ Յապուրակի կը
հասնի, կը նայի համարձակ. ու երբ իր կակուղ
քննութեան ձեռքերը զինուորականի մը խոշոր ձեռ-
քերուն մէջ կը դնէ, զինուորականին խոշոր ձեռքն
է որ կը դողայ։ Ի՞նչսան՝ քաջագուն՝ արհայագուն՝
անգղիական լորսեր ու հայացի լորսեր, դարպաս
են կազմեր իր շորս դին, յօններն ի վե՛ր կը
պնոն, ու կ'երթայ ժամին ձեռքը կը խնդրէ ու
իրեն ամուսին կ'ածէ։

Ամերիկացի՛ է։

Պէրիմայի նկարագիրը լաւ ըմբռնելու հա-
մար՝ պէտք է հանչցած ըլլալ Ամերիկացի աղջիկ-
ներ։ Անոնք ոչ բնաւորութեամբ, ոչ դաստիարա-
կութեամբ կը նմանին Եւրոպացի աղջկանց։ Ամե-
րիկացի աղջիկ մը նոր եւ ուժով՝ հոգի վրայ բու-
սած ծաղիկ մըն է որ ամեն կողմէ ծիլ կ'արձակէ

բաց օդին մեջ. Եւրոպացի աղջիկը գրեթէ նման է ջերոցյ մեջ հասած տուկի. մէկուն առեւ պէտք է որ չը նեղի, միւսին գոց տեղ պէտք է որ գոյնն ու հոտն պահէ. Եւրոպացի աղջկան բնաւորութիւնը՝ հինգամ ընկերութեան մը ներսփռւնները, պատշաճից պատկառանքը ու ձեւամոլութիւնն ունի: Ամերիկացի աղջիկը՝ կրնայ շառագունիլ, Եւրոպացի աղջիկը՝ միշտ կ'աղափարի: Եւրոպացի աղջիկը՝ կը սիրահարի, Ամերիկացի աղջիկը՝ կը սիրակցի որ տեսակցելուն մէկ կերպն է եւ որ հետեւանք մ'ալ երբ ունենայ, այն եւս ամուսնութիւնը կ'ըլլայ ի շնորհս անկախութեան եւ ազատութեան աղջկանց: Եւրոպայի մեջ աղջիկները կ'ամուսնացնեն, Ամերիկայի մեջ կ'ամուսնանան. ծնողաց միջնորդութիւնը եւ օժիտ հարկաւոր չ'են հոն: Բայց Ամերիկացի աղջիկը որչափ կարելի է ետ կը ձգէ, չը փութացնէր ամուսնութեան ժամը, զի վարժարանէն մինչեւ ի վիճակն ամուսնութեան՝ այդ միջոցին է որ կ'ըսկսի նա զգալ ինքզինքը ու հանձնալ զառաքան. այդ միջոցին է որ կը վայելէ նա ազատութիւն եւ անկախութիւն. անկէ ետքը պիտի սկսի պատշաւորութեանց խիստ կեանքը եւ Ամերիկացի աղջկան ազատութիւնը ալ կը լըննայ. ինչու կը լըննայ. վասն զի՝ երբ կեղծուպատիւ ամօրիաձութիւնն ու կեղականք պատշաւորութիւններ չ'են կապեր կաշկանդեր զնա, սակայն՝ երբ իրական եւ լուրջ պատշաւորութիւնը կը խօսի՝ Ամերիկացի

աղջիկը կը հնազանդի (*): Ամերիկացի աղջիկը՝ ազատ է մինչեւ որ ամուսնանայ: Եւրոպայի բնկերութեանց մեջ՝ կիներ ամենայն ինչ է, Ամերիկայի բնկերութեանց մեջ՝ աղջիկը ամենայն ինչ է. աղջիկները կը հախազանեն ամեն տոներու, զուարճութեան վերաբերեալ ամեն հանդեսներու: Պարանանդեսի մը մեջ երբ եռտուն կանայք ըլլան, հարիւր աղջկունք կը գտնուին: Ամերիկայի մեջ աղջիկներն ընդունելութեան օր ունին:

Այս հակառակ տարբերութիւնը Եւրոպացի աղջկան ու Ամերիկացի աղջկան միեմակին ու բնորոշութեան մէջ, բոլորովին ի հպատակ է Ամերիկացի աղջկան զոր անբասնանելի բրած են բնկերութեան սովորութիւններն ու ազգային բարքը: Ասկէ ծագած է անձնականութեան հզօր զգացումը որ ունին Ամերիկացի աղջկունք. ոչ երբեք այլուր եւ ոչ իսկ յԱնգղիա հօն այնչափ զարգացած ու զօրացած է ու այն հօն հառապայքամաբ կ'ըլլան բարի եւ առաքինի՝ երբ մարդ իր

(*) Երբ ամենէն մեծ Ամերիկացին մեռաւ, կիներ տասն եւ ուր ամիս փափուեցաւ մնաց սենեկին մէջ առանց դուրս յորդակելու, պատշաւանքի մ'առջեւ նստած՝ ուրկէ կը տեսնէր հեռուանց ամուսնոյն գերեզմանը, մինչեւ այն օր ուր ինք ալ մեռաւ: Զ'եմ բերքն է ամեն Ամերիկացի Վաշինկթընէն ոչ ալ ամեն Ամերիկոսի անոր կնոջ նման. այլ անաշու պատմիչ ու համապատեհողներ կը վկայեն թէ ամուսնական տէրն ու հաւատարմութիւնը՝ ազգային աւանդութեան ու բարոյից անանչաս մասն է յ'Ամերիկայ:

2. ԿՈՇԿԱՐԵԱՆ

U.

Այս յայտարարութիւնները կը ծանուցանէին
թէ չորեքշաբթի օրը, 18 մայիս 1881, կէս օրէն
ժամ մը յետոյ, Լօնկվայի կալուածին վաճառումը,
չորս մասի բաժնուած, տեղի պիտի ունե-

նար Սուվինեիի քաղաքային դատարանի աճուրդի
ատենանին առջեւ:

Ա. Լօնկվալի դղեակը եւ յարակից շէնքերը,
փառաւոր աւազաններ, համաստան, հարիւր յի-
սուսն արտավար տարածութեամբ դարաստան մը՝
պատերով շրջապատուած, եւ որուն մէջէն կ'անցնի
Լիզօթ գետը. վաճառման գին՝ վեց հարիւր հա-
զար ֆրանք.

Բ. Սպիտակ-թագին ազարակը, երեք հարիւր
արտավար. վաճառման գին՝ հինգ հարիւր հա-
զար ֆրանք.

Գ. Ռօզընէյի ազարակը, երկու հարիւր յի-
սուսն արտավար. վաճառման գին՝ չորս հարիւր
հազար ֆրանք.

Դ. Միօնի բալձրաբերձ անտառը ու պուրակ-
ները՝ չորս հարիւր յիսուսն արտավար տարածու-
թեամբ. վաճառման գին՝ հինգ հարիւր յիսուսն
ազար ֆրանք.

Այս թիւերը յայտարարութեան տակ գումար-
ուելով՝ երկու միլիոն յիսուսն հազար ֆրանքի
պատկանելի գումարը ցոյց կուտային:

Այսպէս ուրեմն, բաժան բաժան պիտի ըլլար
այդ շքեղ կալուածը, որ երկու դարերէ ի վեր
ազատ միացեր էր յօշոտումէ եւ անհղձ փոխան-
ցուէր էր զաւկէ զաւակ, Լօնկվալի ընտանիքին
մէջ: Յայտարարութիւնը կը ծանուցանէր նաեւ
թէ այսպէս մաս առ մաս աճուրդի դրուելէն ետ-
քը՝ թոյլտուութիւն պիտի ըլլար միացնելու եւ

կալուածը ամբողջովին աճուրդի հանելու. սա-
կայն պատճառը շատ մեծ էր եւ հաւանաբար
բնաւ գնորդ մը չպիտի գտնուէր ամբողջին:

Տը Լօնկվալ մարքիզուհին վեց ամիս առաջ
մեռած էր. 1875ին կորսնցուցած էր իր միակ
որդին՝ Ռօպէտ տը Լօնկվալ. ժառանգորդներն
էին մարքիզուհիին երեք թոռները. Բիէռ, Էլէն
եւ Քամիլ: Էլէն եւ Քամիլ անչափահաս ըլլալ-
ուն, հարկ եղած էր կալուածը աճուրդի դնել:
Բիէռ՝ քսան երեք տարեկան երիտասարդ մը՝
խենթութիւններու հետեւանքով կէս մը սնան-
կացած էր, հետեւաբար չէր կրնար Լօնկվալը զըն-
նելը միաքէն անցնել:

Կէս օր էր: Մէկ ժամէն, Լօնկվալի դղեակը
նոր տէր մը պիտի ունենար: Ո՞վ պիտի ըլլար
այս տէրը: Ո՞ր կինը պիտի դար նստէր այն հի-
նաւուրց օթոցներով ծածկուած մեծ սրահին մէջ,
վառարանին անկիւնը, մարքիզուհիին՝ գիւղա-
կան երէցին վաղեմի բարեկամուհիին տեղ: Ան
վերականգնած էր գիւղին եկեղեցին. ան, յանձն
առեր էր պէտք եղած նիւթերը մատակարարել
եւ հոգալ զեղարանին, զոր երէցին սպասուհին
Բօլին կը բանեցնէր երիցատան մէջ. ան էր որ
շաբաթը երկու անգամ իր լանսօին մէջ, ուր
խոնած էին փոքրիկ հանդերձեղէններ եւ բուր-
դէ հաստ շրջադրստիկներ, կուգար Քօնսթան-
թէն արբան կ'առնէր և անոր հետ կ'երթար աղ-
ֆաներու որսաւումին, ինչպէս կ'ըսէր ինք:

Բոլոր ասոնք մտածելով՝ ծերունի քահանան նորէն սկսաւ քալել... ան յետոյ կը յիշէր, — ամենէն սուրբերը մանր մունր տկարութիւններ ունեցած են — նաեւ իր երեսնամեանի քաղցր սովորութիւնները, որոնք յանկարծ ընդհատուեր էին: Ամէն հինգշաբթի եւ կիրակի օրերը զղեւակը կը ճաշէր...: Ո՛րքան զինքը կը շփացնէին, կը շոյէին, կը փաղաքշէին զղեակին մէջ...: Փոքրիկ Դամիլ, որ ութը տարեկան էր, կուգար ծունկերուն վրայ կը նստէր ու կ'ըսէր իրեն.

— Գիտէ՞ք, տէր երէց, ձեր եկեղեցիին մէջ կ'ուզեմ պսակուիլ. այն օրը անուշիկ մայրիկս շատ շատ ծաղիկներ պիտի զրկէ, անանկ որ եկեւեղեցին ծաղիկներով պիտի լենայ, լեփ լեցուն պիտի ըլլայ...: Մարեմայ ամիսէն (*) աւելի: Մեծ պարտեզի մը պէս պիտի ըլլայ, ճերմակ, ճերմակ,

Մարեմայ ամիսը...: Եւ անա ճիշդ Մարեմայ ամիսն էր. երբեմն խորանը այս օրերս զղեւակէն բերուած ծաղիկներուն տակ կը ծածկուէր: Այս տարի, վայրի շուշաններու ու ճերմակ եղբերաններու մէկ քանի խեղճուկ փունջեր կը տեսնուէին խորանին վրայ, ոսկեզօծեալ ճենապատ կիէ անոթներու մէջ:

Ատենօք. Մարեմայ ամսուն ամէն կիրակիներէրը ձայնաւոր Պատարագի ատեն եւ ամէն իրի-

(*) Կարօղիկները մայիսը Ս. Կուսին նուիրած են եւ կ'ըսեն Մարեմայ ամիս:

կուն, օրիորդ Հէպէր, տիկին տը Լօնկվալի ընթերցուհին, կուգար փոքրիկ դաշնավինը զարնելու, զոր մարքիզուհին նուիրած էր եկեղեցիին...: Այժօր խեղճ դաշնավինը լուծեան դատապարտուած թալ չէր ընկերակցեր տիրացուներու ձայնին եւ մանկանց երգերուն: Օրիորդ Մարպօ, թղթատարութեան անօրէն, որ քիչ շատ նուագող էր եւ սիրայօթար կուգար օրիորդ Հէպէրին տեղ նուագելու, չէր համարձակեր, որովհետեւ կը վախնար որ գիւղապետին կողմէն կը մատնանշուի իբրեւ կղերամիտ, քանի որ գիւղապետը ազատամիտ էր: Իր յառաջդիմութեան վեհասկար կրնար ըլլալ այսպիսի բան մը:

Դարաստանին պատին ծայրը հասած էր, այն դարաստանին՝ որուն ամէն մանուածապատ խորշերը ընտանի էին ծերունի երէցին: Հիմա ճամբան կը շարունակուէր Լիզօթի եղերքը. վտակին անդիի կողմը կը տարածուէին երկու ագարակներուն մարգագետինները. իսկ անկէ անդին, կը տարածուէր Միօնի բարձրաբերձ անտառը: Այդ ստացուածքը պիտի բաժնուէր... մա՛ս մա՛ս պիտի բաժնուէր...: Այս մտածումը խեղճ քահանային սիրտը կը ճմլէր: Իրեն համար, երեսուն տարիէ ի վեր, այս ամենը յարակից էին, մէկ մարմին եղած էին: Քիչ շատ իր ինչքն եղած էր, իր առարկան եղած էր այս հոյակապ ստացուածքը: Ինքզինքն իր տանը մէջ կը զգար, երբ Լօնկվալի հողերուն վրայ կը կոխէր: Շատ անգամ կը պատահէր որ յօժարակամ կանգ

կ'առնէր ցորենի ծայրածաւալ արտի մը առջեւ, հասկ մը ցորեն կը փրցունէր, կը ստկէր ու կ'ըսէր իւրովի:

— Օ՛ն անդր, աղուո՛ր հատիկ, ամուր ու ատօք. լաւ հունձք մը պիտի ունենանք այս տարի:

Եւ խնդութեամբ կը շարունակէր ճամբան իր արտերուն, իր արօտներուն եւ իր մարմանդնեօրուն մէջէն: Կարճ խօսքով, իր կեանքին բոլոր բաներով, իր բոլոր սովորութիւններով իր բոլոր յիշատակներովն այս ստացուածքին կապուած էր, օրհասական այդ կալուածին:

Արբան հեռուն կը նշմարէր Սպիտակ-Թագին ագարակը, որուն կարմիր աղիւսէ ծածքերը անստափն կանաչութեան վրայ որոշ կ'երեւային: Հոն ալ երէցը իր տանը մէջ էր: Պէտքնար՝ մարքիզուհիին ագարակապետը՝ իր բարեկամն էր, եւ երբ ծերունի քանանան աղքատներուն եւ հիւանդներուն ըրած այցելութիւններէն ուշ կը մնար, երբ արեւը հորիզոնին մօտենալով՝ արբանքի մը խոնջէնք կը զգար ծուկներուն վրայ եւ ձգտում՝ ստամոքսին մէջ, կանգ կ'առնէր եւ Պէտքնարին տունը կ'ընթերէր. խոզի ճարպով համեմալից միսը եւ գետնախնձորը կը ճաշակէր ու միգօղիի ախանը կը պարպէր. ընթրիքէն յետոյ, ագարակապետը իր սեւ ու ծեր զամբիկը կը լծէր իր փոքր երկանիւ կառքին ու երէցը Լօնկվալ կը տանէր: Երկու բարեկամները բոլոր ճամբան կը ձոճօային ու կը կռուրտէին... Երէցը կը յանդիմանէր ագարակապետը թէ պատարագի

չէր երթար, ու ան սապէս կը պատասխանէր:

— Կինս ու աղջիկներս կ'երթան ինծի համար... Դուք գիտէ՛ք, տէր երէց, մեր մէջ այսպէս է. կիները կրօնք ունին էրիկ մարդոց համար. անոնք մեր առջեւ բանալ պիտի տան արքայութեան դռները:

Ու չարամտութեամբ կը յարէր, խարազանի փոքրիկ հարուած մը տալով սեւ զամբիկին.

— Եթէ արքայութիւն մը կա՛յ:

Ծերունի երէցը վեր կը ցատկէր նստած տեղէն:

— Ինչպէ՛ս եթէ կա՛յ: Բայց անշուշտ արքայութիւն մը կայ:

— Ուրեմն դուք հոն պիտի ըլլաք, տէր երէց: Կ'ըսէք թէ ապահով չէ հոն ըլլալինդ... Ես կ'ըսեմ թէ ապահով է... հոն պիտի ըլլաք դուք, հոն պիտի ըլլաք. դուռը կայնած՝ ձեր ձուխերը պիտի դիտէք եւ պիտի շարունակէք մեր փոքրիկ գործերով զբաղիլ... Ու պիտի ըսէք սուրբ Պետրոսի... քանի որ Սուրբ Պետրոսն է որ արքայութեան բանալիները ունի, այնպէս չէ՛:

— Այո՛, Սուրբ Պետրոսն է:

— Ուրեմն, պիտի ըսէք Սուրբ Պետրոսին, եթէ ուզէ դուռը երեսիս գոցել, առարկելով թէ պատարագի չէի երթար, պիտի ըսէք անոր. «Բէ՛հ, ի՛նչ ալ ըլլայ, թողէ՛ք որ անցնի... Պէտքնարն է ան, մարքիզուհիին ագարակապետներէն մէկը, բարի մարդ մը որ Բաղաքապետական

Խորհուրդին անդամ էր և մայրապետներուն մնալուն համար քուէ տուաւ, զորս կ'ուզէին վարժարանէն վտարել»։ Այս խօսքը պիտի շարժէ Սուրբ Պետրոսին սիրտը. ուստի սապէս պիտի պատասխանէ ան. «Լաւ ուրեմն, անցի՛ր նայինք Պէճնար. բայց աղէկ գիտցիր, որ տէր երէցին հաճոյք պատճառելու համար է»։ Որովհետեւ դուք վերէն ալ երէց պիտի ըլլաք, և Լօնկվալի երէց, Ձեզի համար տխուր բան կ'ըլլար արքայութիւնը, եթէ արգելք ըլլար որ Լօնկվալի երէց մնաք։

Լօնկվալի երէց, այո՛, բոլոր կեանքին մէջ առ միայն եղած էր. չէր երազած և ուզած ըլլալ ուրիշ բան։ Երեք չորս անգամ անոր առաջարկած էին դաւառական մեծ երէցութիւններ, ճոխ եկամուտով, մէկ կամ երկու տեղապահով. մերժած էր։ Ան իր փոքրիկ եկեղեցին կը սիրէր, փոքրիկ գիւղը, փոքրիկ երիցատունը։ Հոն առանձին էր, հանգիստ, ու ամէն բան ինք կ'ընէր. ճամբուն վրայ էր միշտ, արեւին կամ անձրեւին տակ, հովին օղջ կարկուտին դէմ։ Մարմինը խոնջէնքէն կարծրացած էր։

Իր երիցատան մէջ՝ կ'ապրէր, գիւղական մեծ տուն մը՝ որ գերեզմանոցով միայն կը զատուէր եկեղեցիէն։ Երբ երէցը սանդուխին վրայ կ'ելլէր՝ տանձենիներուն ու զեղձենիներուն ոստերը կապչու համար, պատին վրայէն գերեզմանները կը տեսնէր, որոնց վրայ վերջին աղօթքները

ըսած և հողի առաջին թին պարպած էր։ Այն ապէն իր պարտիզպանի պաշտօնը կատարելով հանդերձ, մտքէն փոքրիկ աղօթք մը կը զրուցէր մեռեալներուն մէջէն այնպիսիներու փրկութեան համար, որոնց նկատմամբ սիրտը հանգիստ չէր և որոնք կրնային քաւարանին մէջ բռնուած ըլլալ։ Միտմիտ և անխռով հաւատք մը ունէր։

Իսկ այս գերեզմաններուն մէջ, գերեզման մըն ալ կար, որ միւսներէն աւելի յաճախ կ'ընդունէր իր այցելութիւնները և աղօթքները։ Իր վաղեմի բարեկամին տօքթէօն Ռէյնօի գերեզմանն էր, որ իր թեւերուն մէջ մեռած էր 1871ին, և ինչ պարագաներու տակ։ Տօքթէօրը Պէճնարին պէս էր, երբեք պատարագի ու խոստովանանքի չէր երթար, բայց շատ բարի, շատ ողորմած ու տառապեալներուն շատ կարեկից էր...

Մեծ մտատանջութիւն, մեծ սրտատանջութիւն եղած էր երէցին. ո՛ւր դացած էր արդեօք իր Ռէյնօ բարեկամը։ Յետոյ միտքը կը բերէր գիւղական բժիշկին ազնիւ կեանքը, որ անձնուրացութեամբ և քաջասրտութեամբ լի էր, կը յիշէր անոր մահը, մանաւանդ մահը, ու կ'ըսէր ինքնիրեն.

«Արքայութեան մէջ, արքայութեան մէջ միայն կրնայ ըլլալ ան։ Ամենաբարին Աստուած թերեւս զայն զրկեց քիչ մը քաւարան... ձեւի

համար, բայց հինգ վայրկեանէն անկէ դուրս հանած ըլլալու է...»:

Ահա այս բաները կ'անցնէին ծեր երէցին մօքէն, երբ կը շարունակէր ճամբան գէպի Սուվինեի: Քաղաք կ'երթար՝ մարքիզուհիին փաստաբանին տունը, իմանալու համար թէ կալուածին վաճառումը ի՞նչ արդիւնք ունեցաւ և ո՛րոնք էին լօնկվալի նոր տէրերը: Արքան տակաւին մէկ քիլօմէթր ճամբայ ունէր կտրելիք, Սուվինեի առաջին տունները հասնելէն առաջ. Լավառտանսի դարաստանին պատին տակէն կ'երթար, երբ գլխուն վերեւ ձայներ լսեց, որոնք կը կանչէին զինքը.

— Տէ՛ր երեց, տէ՛ր երէց:

Այս տեղ, թմբիներու երկար ծառաստան մը որմը չրջապատելով՝ դարատափ մը կը ձեւացնէր ու արքան գլուխը վեր առնելով՝ տեսաւ տիկին տը Լավառտանսը ու իր որդին Բօլը:

— Ո՛ւր կ'երթաք, տէր երէց, հարցուց կոմսուհին:

— Սուվինեի, դատարանը, հասկնալու համար...:

— Կեցէ՛ք... Պ. տը Լարնաք հոս պիտի գայ, վաճառումէն յետոյ արդիւնքը պատմելու համար: Արքայ Քօնսթանթէն դարաստանին վրայ ելաւ:

Ժէրթրիտ տը Լաննիլի՝ կոմսուհի Լավարտանսի շատ դժբախտ եղած էր: Տասնըութ տարեկանին մէջ յիմարութիւն մը ըրած

էր, միակը իր կեանքին մէջ, այլ անդամանելի: Սիրոյ խանդովն ու հրայրքով յափշտակուած, ամուսնացեր էր Պ. տը Լավառտանսի հետ, որ այն ժամանակի ամենէն հրապուրիչ եւ ամենէն մտացի մարդոց մէկն էր: Պ. տը Լավառտանս չէր սիրեր զինքը, եւ միայն ի հարկէ ստիպւած կ'ամուսնանար. իր հօրենական հարստութեան մինչեւ վերջին ընդունը մտնած էր, և երկու երեք տարիէ ի վեր ճար ճարակ ընելով ինքզինքը կը բռնէր ընկերութեան մէջ: Օրիորդ տը Լաննիլի այս ամենը գիտէր ու ինքզինքը խաբել չէր ուզեր, այլ կ'ըսէր ինքնիրեն. «Պիտի սիրեմ մինչեւ որ ան ալ զիս սիրէ»:

Ասկէ առաջ եկած էին բոլոր իր դժբախտութիւնները, իր կեանքը հանդուրժելի կ'ըլլար, եթէ ամուսինը այդքան սիրած չըլլար, սակայն չափազանց կը սիրէր: Այնքան սիրեց որ ի վերջոյ յողնացուց զայն: Ամուսինը վերսկսաւ ու շարունակեց իր առջի անկարգ կեանքը: Տասնըհինգ տարիներ անցան այսպէս երկար նահատակութեամբ, զոր կրեց տիկին տը Լավառտանս անկարեկից համակերպութեան դրսերեւոյթով, համակերպութիւն մը որ չի կար սրտին մէջ: Ոչինչ կրնար զինքը սփոփել կամ բուժել այդ սէրէն ուր զինքը կը տանջէր:

Պ. տը Լավառտանս մեռաւ 1869ին. տասնըհորս տարեկան զաւակ մը կը թողուր, որուն վրայ արդէն կ'երեւային իր հօրը բոլոր թերու-

թիւնները եւ բոլոր յատկութիւնները: Տիկին տը Լավառտանսի հարստութիւնը ծանրապէս վտանգուած ըլլալուն, քիչ մը խախտած ու պակասած էր: Տիկին տը Լավառտանս Բարիզի ապարանքը ծախեց ու գիւղը քաշուեցաւ. շատ խնայողութեամբ եւ շատ կանոնաւորապէս կ'ապրէր, ինքզինքը իր զաւկին դաստիարակութեանը նուիրելով բոլորովին:

Սակայն հոն ալ վիշտեր եւ տխրութիւններ կը սպասէին իրեն: Բօլ տը Լավառտանս թէեւ ուշիմ, սիրուն և բարի, բացարձակապէս կ'ըմբոստանար ամէն պարտաւորութեան և ամէն աշխատութեան դէմ: Յուսահատեցուց այն երեք չորս դաստիարակները որոնք ի դուր ջանացին այս տղուն գլխին մէջ լուրջ բան մը մտցնել. Սէն-Սիռի վարժարանը ներկայացաւ ու չընդունուեցաւ, և սկսաւ Բարիզի մէջ երկու երեք հարիւր հազար ֆրանք մսխել արագօրէն ու յիմարօրէն:

Այս բանը ընելէն ետքը՝ Ափրիկէի որսորդներու զօրագունդին մէջ մտաւ. իր սկզբնաւորութեանը մէջ բախտը ունեցաւ Սահարա զրկուած փոքրիկ վաշտի մը մասնակցելու. քաջաբար կռուեցաւ հոն, ընդհուպ ենթասպայի աստիճան առաւ և երեք տարի ետքը փոխ-տեղակալ պիտի անուանուէր, և ահա մանկամարդուհիի մը սիրահարուեցաւ, որ Ալժէրիի թատրոնին մէջ Մասամ Աճլօ կը խաղար: Բօլին ժամանակը լրացած ըլլալուն, պաշտօնը ձգեց և Բարիզ եկաւ իր մանկամարդ

դերասանուհիին հետ... յետոյ անոր յաջորդեց պարուհի մը... ապա դերասանուհի մը. ի վերջոյ ձիարշաւի մէջ խաղացող կին մը: Ամէն տեսակը կը փորձէր: Դատարկապորտներու փայլուն այլ թշուառ կեանքն ապրեցաւ... Սակայն Բարիզի մէջ երեք չորս ամիս միայն կ'անցնէր: Մայրը երեսուն հազար ֆրանք թոշակ յատկացուցած էր, յայտարարելով թէ աւելի դրամ չպիտի վճարէր կենդանութեանը, ամուսնանալէ առաջ: Բօլ լաւ կը ճանչնար իր մայրը և գիտէր որ անոր խօսքերը ծանրակշիռ էին: Ուստի Բարիզի մէջ ինքզինքը ցուցնելու և ցնծուն կեանք մը վարելու համար, իր երեսուն հազար ֆրանքը մարտէն մայիս ամիսներուն մէջ կը մսխէր. յետոյ ամենայն հլու թեամբ կուգար Լավառտանս, գեղադուարձ կեանք մը անցնելու. երբեմն որսի կ'երթար, երբեմն ձուկ բռնելով կը զբաղէր և կամ ձի կը հեծնէր թնդանօթաձիգներու զօրագունի սպաներուն հետ, որոնք Սովիէի զօրանոցն էին: Դաւառացի նորթիկներ ու ցնծուհիներ յաջորդած էին Բարիզի երգչուհիներուն և դերասանուհիներուն, առանց լմուցնելու զանոնք: Քիչ մը փնտռելով՝ կարելի է միշտ գաւառներու մէջ գտնել ցնծուհիներ, ու Բօլ շատ կը փնտռէր:

Երէցը տիկին տը Լավառտանսի առջեւ ելաւ:

— Կրնամ, րսաւ անոր տիկին տը Լավառտանս, առանց Պ. տը Լարնաքի գալուն սպասե-

չու, ըսել ձեզի թէ ո՛րոնք են Լօնկվալը գնողները: Կատարելապէս հանգիստ եմ և չեմ տարակուսիր մեր գործին յաջողութեան վրայ: Խրարու դէմ անմտօրէն չպայքարելու համար, համաձայնեցանք մէջերնիս, դրացիս Պ. Կալլառ՝ Բարիզի մեծ սեղանաւոր մը ու ես: Պ. տը Լառնաք պիտի առնէ Միօնը. Պ. Կալլառ՝ դղեակը և Սպիտակ-Թագը. ես՝ Ռօզըրէն: Ես ձեզ կը ճանչնամ, տէր երէց, հիմա պէտք է մտահոգութեան մէջ ըլլաք ձեր աղքատներուն նկատմամբ. սակայն ապահով եղէ՛ք: Այս Կալլառները շատ հարուստ մարդիկ են և ձեզի շատ դրամ կուտան:

Այս միջոցին՝ փոշիի ամպի մը մէջ կառք մը երեւցաւ հեռուն, ճամբուն վրայ:

— Ահա Պ. տը Լառնաքը, գոչեց Բօլ: Իր ձիերը կը ճանչնամ:

Երեքն ալ փութով դարաւառփէն վար իջնելով՝ դղեակ վերադարձան...: Դղեակ հասան այն միջոցին, ուր կառքը կանգ կ'առնէր դրան առջեւ:

— Է՛, ի՞նչ եղաւ, հարցուց տիկին տը Լառնաք:

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ, պատասխանեց Պ. տը Լառնաք, ոչինչ կրցանք գնել...:

— Ի՛նչպէս, ոչ ի՛նչ, հարցուց տիկին տը Լառնաք, գոյնը նետելով ու սաստիկ յուզուելով:

— Ո՛չինչ, ո՛չինչ, բոլորովին ոչինչ, ո՛չ մէկս, ո՛չ միւսս:

Եւ Պ. տը Լառնաք, կառքէն վար ցատկելով, պատմեց թէ ի՛նչ տեղի ունեցածէր Սուվինիի դատարանի անուրդի ատեանին մէջ:

— Նախ ամէն բան յաջող գնաց, ըսաւ: Դղեակը Պ. Կալլառին վրայ մնաց վեց հարիւր հազար յիսուն ֆրանքի: Ուրիշ գնորդ չգտնուեցաւ... Յիսուն ֆրանքի անուրդը բաւական չլաւ էր: Ասոր փոխարէն, Սպիտակ-Թագին համար փոքրիկ պայքար մը տեղի ունեցաւ: Անուրդը հինգ հարիւր հազար ֆրանքէն մինչեւ հինգ հարիւր քսան հազար ֆրանքի ելաւ, եւ դարձեալ յաղթութիւնը Պ. Կալլառին մնաց: Ռօզըրէյի համար նոր պայքար եւ աւելի սաստիկ. ան ալ վերջապէս ձեր վրայ մնաց, տիկին, չորս հարիւր յիսուն հազար ֆրանքի...: Իսկ ես Միօնի անտառը առանց մրցման առի, հարիւր ֆրանք աւելցընելով: Այսպէս ամէն բան լմնցած կ'երեւար. ամենքը արդէն ոտքի ելած էին երթալու, ամենքը մեր փաստաբաններուն չուրջը կը հաւաքուէին, իմանալու համար թէ ո՛վ են գնողները: Սակայն վաճառումը ստանձնող դատաւորը Պ. Պրազիէ լռութիւն կը պահանջէր, եւ բարապանը վաճառման կը հանէր չորս մասերը միացած, երկու միլիոն հարիւր հազար յիսուն կամ հարիւր վաթսուն հազար ֆրանքի. միտքս չէ ո՛րն է ճիշդը...: Հեգնական չունչ մը կը չըջէր ատեանին մէկ ծայրէն միւսը: Ամէն կողմէ սա խօսքերը կը լսուէին. «Բաներնիդ նայեցէք, ո՛չ ոք

պիտի ըլլայ...» Մէյ մըն ալ կարճահասակ ժիպէռ, փաստաբան մը որ առաջին կարգին մէջ նստած էր և որ մինչեւ այն ատեն կենդանութեան նշան ցոյց չէր տուած, ոտքի կ'ելլէր և կ'ըսէր հանդարտութեամբ. «Չորս մասը միատեղ գնող ունիմ, երկու միլիոն երկու հարիւր հազար ֆրանքի» Շանթի հարուած մըն էր կարծես: Մեծ աղաղակ մը բարձրացաւ, որուն յաջորդեց խոր լռութիւն: Սրահը լեցուն էր ագարակապաններով և հողագործներով, որոնք քաղաքին չորս կողմէն եկած էին: Հողի համար այսքան դրամ. կ'ապշէին կը մնային ակնածանքով... Սակայն Պ. Կալլառ դէպի Սանտրիէ ծռեցաւ, այն փաստաբանը որ իր կողմէ գին կ'աւելցնէր... Պայքարը սկսաւ ժիպէռին ու Սանտրիէին մէջ... Երկու միլիոն հինգ հարիւր հազար ֆրանքի հանեցին գինը... Պ. Կալլառ պահ մը վարանեցաւ... Ապա որոշեց... Մենջեւ երեք միլիոնի ելաւ... Հոն կեցաւ և կալուածք ժիպէռին վրայ մնաց... Ամենքը վրան ինկան, շրջապատեցին զայն, ջախջախեց... Անո՛ւնը, անո՛ւնը: — Ամերիկոնի մըն է, պատասխանեց ժիպէռ. տիկին Սքոթ:

— Տիկին Սքոթ, գոչեց Բօլ տը Լավառտանս:

— Կը ճանչնա՞ս զայն, հարցուց տիկին տը Լավառտանս:

— Կը ճանչնա՞մ մի... կը ճա՛... Ոչ բնաւ... Սակայն իր տունը պարահանդէսի գացի, վեց շաբաթ կայ:

— Իր տունը պարահանդէսի գացիր ու գինքը չես ճանչնար... Ի՞նչ տեսակ կին է ուրեմն:

— Հրաշագեղ, չքնաղ, մտաւիպար կին մը հրաշալի՛ք մը:

— Պ. Սքոթ մըն ալ կա՞յ հոն:

— Անշուշտ, բարձրահասակ ու խարտեաչ: Պարահանդէսին ներկայ էր... Ինծի ցոյց տըւին... Աջ ու ձախ կը բարեւէր ղիպուածաբար: Բնաւ չէր զբօսնուր, ասոր տարակոյս չունիմ... Մեզի կը նայէր և կարծես թէ ինքնիբեւ կ'ըսէր. «Ո՞վ ես այս մարդիկը... Ի՞նչ ընելու եկեր ես հոս իմ տանս մէջ...» Մենք հոն դացած էինք տիկին Սքոթը և տիկին Սքոթի քոյրը՝ օրիորդ Բէրսիվալը տեսնելու... Ու կ'արժէր որ երթայինք:

— Աս Սքոթները կը ճանչնա՞ք, ըսաւ տիկին տը Լավառտանս, Պ. տը Լառնաքին ուղղելով խօսքը:

— Այո՛, տիկին, կը ճանչնամ... Պ. Սքոթ մեծահարուստ Ամերիկացի մըն է, որ անցեալ տարի եկաւ Բարիդ հաստատուեցաւ... Այս անունը լսելուս պէս՝ հակցայ որ յաղթանակը երբեք անորոշ չէր մնացած: Կալլառ կանխալ յաղթուած էր: Աս Սքոթները նախ սկսան Բարիդի մէջ երկու միլիոնի ապարանք մը գնել, Մօնսօի դարաստանին մօտերը:

— Այո՛, Միւռիլլօ փողոցը, յարեց Բօլ. ձեզի ըսի թէ իրենց տունը պարահանդէսի գացի. աս էր...:

— Թո՛ղ որ Պ. տը Լառնաքը խօսի: Դուք տիկին Սքոթին տունը պարահանդէսի երթալու պատմութիւնդ ետքը կ'ընես մեզի:

— Այսպէս ահա մեր Ամերիկացիները Բարիզ տուն տեղ կ'ըլլան, շարունակեց Պ. տը Լառնաք, և ոսկին կը սկսի տեղալ: Իրաւ է որ ետքէն տեսած մարդիկ են, որոնք դրամը խենթի պէս պատուհաններէն վար նետելով կը զուարճանան: Այս մեծ հարստութիւնը նոր բան է. կը պատմեն թէ տիկին Սքոթ տասը տարի առաջ կը մուրայ եղեր Նիւ-Եօրքի փողոցներուն մէջ:

— Կը մուրայ եղեր:

— Այնպէս կ'ըսեն, տիկին: Եւտոյ այս Սքոթին հետ ամուսնացեր է... որ Նիւ-Եօրքի սեղանաւորի մը որդին է և յանկարծ դատ մը շահելով ձեռք անցուցած են ո՛չ թէ միլիոններ, այլ տասնաւոր միլիոններ: Ամերիկայի մէջ, տեղ մըն ալ, արծաթի հանք մը ունին, բայց ծանրակշիռ հանք մը, ճշմարիտ հանք մը, արծաթի հանք մը... որուն մէջ արծաթ կայ... Ա՛հ, պիտի տեսնէք ի՞նչ պերճանք, ի՞նչ պաճուճանք պիտի ըլլայ Լօնկվալի մէջ...: Մենք ամենքս ալ աղքատի կերպարանք պիտի ունենանք երկրին մէջ: Կ'ըսեն թէ օրը հարիւր հազար ֆրանքի ծախք ունին:

— Ահա՛ մեր դրացիները, գոչեց տիկին տը Լավառտանս: Բախտախնդի՛ր մը: Ու ասիկա բան մը չէ տակաւին... հերիտիկոսուհի՛ մը, տէ՛ր արբայ, բողոքականուհի՛ մը:

Հերիտիկոսուհի՛ մը, բողոքականուհի՛ մը: Խեղճ երէց, ան ալայդ բանը մտածեր էր անմիջապէս, երբ սա բառերը հնչեր էին ականջին. Ամերիկուհի մը, սիկին Սֆօր: Դեռակին նոր տիրուհին չպիտի երթար պատարագ տեսնելու: Իրեն ի՞նչ փոյթ որ ատենօք մուրացած ըլլար ան: Ի՛նչու պէտք էր որ՝ ան ունէր քանի մը տասնակ միլիոններ: Կաթոլիկ չէր ան: Ինք չպիտի մկրտէր այսուհետեւ Լօնկվալի մէջ ծնած երախաները, և դղեակին մատուռն ալ, ուր ա՛յնքան անդամներ պատարագ ըրած էր, բողոքականներու աղօթարանի պիտի փոխուէր, հոն պիտի լսուէին միայն կալվիճական կամ լուսեօրական հովուի մը սառն խօսքերը:

Բոլոր այս սրտաբեկ ու ցաւագին մարդոց մէջ՝ միայն Բօլ տը Լավառտանս պայծառ կ'երեւար:

— Բայց և այնպէս, հիանալի հերիտիկոսուհի մը, ըսաւ, մանաւանդ երկու հիանալի հերիտիկոսուհիներ: Չանոնք տեսնելու է, Բարիզի Պուլօնեի պուրակին մէջ՝ ձիով, երկու փոքր ձիամարդիկներ ետևնին ձգած, հասակներն սալափ բարձր...:

— Օ՛ն ուրեմն, Բօլ, պատմէ՛ մեզի ինչ որ գիտես, սա պարահանդէսի մասին որուն մասին խօսեցար քիչ առաջ...: Ի՞նչպէս եղաւ որ այս Ամերիկուհիներու պարահանդէսին գացիր:

— Ամենամեծ դիպուածով մը...: Հօրաքրո-

ջըս վալանթինի ընդունելութեան օրն էր այն իրիկուն...։ Ես ալ հոն գացի ժամը տասնին... ասիսո՞ս զուարճալի չեն վալանթին հօրաքրոջս չորեքշաբթիները...։ Քսան վայրկեան կար որ հոն էի, երբ Ռօմէ տը Բիւմարթէնը տեսայ, որ կամացուկ մը կծիկը կը դնէր։ Ներքնազաւիթին մէջ գտայ զինքը ու ըսի. «Միասին տուն դառնանք։ — Օ՛հ, ես տուն չեմ երթար հիմա։ — Ո՛ւր կ'երթաս ուրեմն։ — Պարահանդէս։ — Որո՞ւն տունը։ — Սքօթներուն. դուն ալ հետս կուգաս։ Բայց հրաւիրուած չեմ։ — Եւ ո՛չ ալ ես։ — Ինչպէ՞ս, և ո՛չ ալ դո՞ւն։ — Ո՛չ, բարեկամներէս մէկը միասին պիտի առնեմ։ — Բարեկամք կը ճանչնա՞յ Սքօթները։ — Հազիւ հազ, այլ բաւական մեզ երկուքս ալ ներկայացնելու համար...։ Դուն ալ եկո՛ւր...։ Տիկին Սքօթը պիտի տեսնես։ — Օ՛հ, ես զայն տեսած եմ ձիով՝ Պուլօնի անտառը. — Զիւն վրայ ուսածներկ ջըլլար։ Ուսերը տեսած չես...։ մանաւանդ ուսերը պէտք է տեսնել...։ Բարիղի մէջ, այս միջոցիս, ասկէ ալէկ բան չկայ...։» Եւ ան գացինք պարահանդէսը... ու տեսայ տիկին Սքօթին կար իր մագերը... տեսայ տիկին Սքօթի սպիտակ ուսերը... և յուսամ թէ նորէն պիտի տեսնեմ զանոնք, երբ Լօնկվալի մէջ պարահանդէսներ ըլլան...

— Բ՛՛լ, ըսաւ տիկին տը Լավառտանս, արբան ցուցնելով անոր։

— Օ՛հ, տէր արբայ, ներողութիւն կը խընդրեմ ձեռնէ...։ Արդեօք աւելի կամ պակաս բան մը ըսի՞...։ Չէ, կարծեմ...։

Ոնդճ քահանան չէր լսած իսկ։ Իր մտածումը ուրիշ տեղ էր։ Գիւղին փողոցներէն մէկուն մէջ, ան արդէն կը կարծէր տեսնել զղեակին բողոքական հովիւը որ ամէն տան առջև կանգ կ'առնէր և զոներու տակէն աւետարանական փոքրիկ տետրակներ կը սահեցնէր։

Բօլ իր պատմութիւնը չարունակելով՝ սկսաւ խանդավառ նկարագրութիւն մը ընել տիկին Սքօթի ասպարանքի մասին որ հրաշալիք մըն էր...

— Գէշ ճաշակով... ու պոռոտ դարդարանքով, յարեց տիկին տը Լավառտանս։

— Բնա՛ւ, մայրիկ, բնա՛ւ... աղմկալից բան չկայ հոն... հիանալի կարասիներ, և անոնց կարգադրումն ալ շնորհալի և նորահար...։ Աննաման ջերոց մը՝ ելեքտրական լոյսով ողողուն. ընթրասեղանն ալ ջերոցին մէջ խաղողով ակազձուն ձողաքարձի մը ներքեւ... ապրի՛լ ամսուն... փրցո՛ւր փրցո՛ւր, ձեռքդ լեցո՛ւր։ Քօթիեօնի նուէրներուն համար միայն քառասուն հազար ֆրանք ծախք եղած էր։ Գոհարներ, չաքարաւափեր, գեղօրներ... մէյ մէկ յիշատակ անոնցմէ առնել տանելու խնդրանքով։ Ես բան մը չառի, այլ շատերը ձեռքերնին լեցուն գացին...։ Բիւմարթէն այն իրիկունը ինծի ըսաւ տի-

ըրս վալանթինի ընդունելութեան օրն էր այն իրիկուն...։ Ես ալ հոն գացի ժամը տասնին... ափսոս զուարճալի չեն վալանթին հօրաքրոջս չորեքշաբթիները...։ Քսան վայրկեան կար որ հոն էի, երբ Ռօժէ տը Բիւմարթէնը տեսայ, որ կամացուկ մը կծիկը կը դնէր։ Ներքնագաւիթին մէջ գտայ զինքը ու ըսի. «Միասին տուն դառնանք։ — Օ՛հ, ես տուն չեմ երթար հիմա։ — Ո՛ւր կ'երթաս ուրեմն։ — Պարահանդէս։ — Որո՞ւն տունը։ — Սքօթներուն. դուն ալ հետս կուգաս։ Բայց հրաւիրուած չեմ։ — Եւ ո՛չ ալ ես։ — Ինչպէ՞ս, և ո՛չ ալ դո՞ւն։ — Ո՛չ, բարեկամս մէկը միասին պիտի առնեմ։ — Բարեկամդ կը ճանչնաս՝ Սքօթները։ — Հազիւ հազ, այլ բաւական՝ մեզ երկուքս ալ ներկայացնելու համար...։ Դուն ալ եկո՛ւր...։ Տիկին Սքօթը պիտի տեսնես։ — Օ՛հ, ես զայն տեսած եմ ձիով՝ Պուլօնեի անտառը. — Ձիուն վրայ ուսամերկ չըլլար։ Ուսերը տեսած չես...։ մանաւանդ ուսերը պէտք է տեսնել...։ Բարիդի մէջ, այս միջոցիս, ասի՛կ աղէկ բան չկայ...։» Եւ անա գացինք պարահանդէսը... ու տեսայ տիկին Սքօթին կար իր մօզերը... տեսայ տիկին Սքօթի սպիտակ ուսերը... և յուսամ թէ նորէն պիտի տեսնեմ զանոնք, երբ Լօնկվալի մէջ պարահանդէսներ ըլլան...

— Բօ՛ւ, ըսաւ տիկին տը Լավառտանս, արբան ցուցնելով անոր։

— Օ՛հ, տէր արբայ, ներողութիւն կը խընդրեմ ձեռնէ...։ Արդեօք աւելի կամ պակաս բան մը ըսի՞...։ Չէ, կարծեմ...։

Ուեղճ քահանան չէր լսած իսկ։ Իր մտածումը ուրիշ տեղ էր։ Գիւղին փողոցներէն մէկուն մէջ, ան արդէն կը կարծէր տեսնել դղեակին բողբոջական հովիւը որ ամէն տան առջև կանգ կ'առնէր և զոներու տակէն աւետարանական փոքրիկ տետրակներ կը սահեցնէր։

Բօլ իր պատմութիւնը չարունակելով՝ սկսաւ խանդավառ նկարագրութիւն մը ընել տիկին Սքօթի ապարանքի մասին որ հրաշալիք մըն էր...

— Գէշ ճաշակով... ու պոռոտ դարգարանքով, յարեց տիկին տը Լավառտանս։

— Բնա՛ւ, մայրիկ, բնա՛ւ... աղմկալից բան չկայ հոն... հիանալի կարասիներ, և անոնց կարգադրումն ալ շնորհալի և նորահայտ...։ Աննաման ջերոց մը՝ երկաթական լոյսով ողողուն. ընթրասեղանն ալ չկրօցին մէջ խաղողով ակաղձուն ձողաքարծի մը ներքեւ... ապրիլ ամսուն... փրցո՛ւր փրցո՛ւր, ձեռքդ լեցո՛ւր։ Քօթիեօնի նուէրներուն համար միայն քառասուն հազար ֆրանք ծախք եղած էր։ Դահլիճներ, չաքարատափեր, գեղօրներ... մէյ մէկ յիշատակ անոնց մէջ առնել տանելու խնդրանքով։ Ես բան մը չառի, այլ շատերը ձեռքերնին լեցուն գացին...։ Բիւմարթէն այն իրիկունը ինծի ըսաւ տի-

կին Սքօթին պատմութիւնը... սակայն Պ. աը
լաոնաքին պատմածին պէս չէր բոլորովին...
Ռօօէ ըսաւ թէ կալըմբուռն ածպարարներ առե-
ւանգեր էին տիկին Սքօթը իր մանկութեան և
թէ ի վերջոյ հայրը զայն գտած էր, երբ ան ձիու
վրայ կը ճախրէր շարժուն կրկէսի մէջ, զբօշակ-
ներու վրայէն կ'ոտոտոտէր, և թուղթէ չըջանակ-
ներու մէջէն կ'անցնէր...:

— Զի խաղցնող ուրեմն, գոչեց տիկին տը
լաւառտանս՝ կը նախընտրէի որ մուրացի կ'ըլլար:

— Մինչ Ռօօէ ինծի կը պատմէր Բլքի-ժուռ-
նալի այս նոր վէպը, կը տեսնէի որ նրբանցքին
ծայրէն ելեր կուգար տօնավաճառի կրկէսներու
մէջ ձի խաղցնող այդ կինը, սնդուսներու և
ժանեակներու հիասքանչ խառնակոյտի մը մէջ,
ու կը հիանայի այն ուսերուն, այն շլացուցիչ
ուսերուն վրայ, ուր վէտ վէտ կը ծփար յուրանի
խցանի չափ խոշոր ագամանդներով քայռաման-
եակ մը: Կ'ըսէին թէ ելմտական պաշտօնատարը
արքունական թագին ագամանդներուն կէսը տի-
կին Սքօթին ծախեր է զազանապէս և այսպէս
նախորդ ամիս հաշուեցուցակին մէջ ունեցած է
տասնըհինգ միլիոնի յաւելուածական հատոյթ մը:
Աւելցուր նաև որ աշուուականի հով ունէր փոքրիկ
լարախաղացուհին և այնքան փառաւորութեան
մէջ անդոյր և անխռով:

Բօլ շատ թափ առած էր. հարկ եղաւ որ՝
մայրը կնքնէ զայն: Պ. աը լաոնաքին առջև որ

բուն սիրտը նեղացած էր, միամտաբար քր բո-
ւոր ուրախութիւնը զուրս թափած էր մտաբե-
րելով որ հրաշագեղ Ամերիկուհին դրացի պիտի
ըլլար իրեն:

Արբայ Բօնսթանթէն կը պատրաստուէր Լօնկ-
վալի ճամբան բռնելու. իսկ Բօլ տեսնելով որ
կ'երթայ ան, ըսաւ:

— Ո՛հ, չէ՛, չէ՛, տէրաբրայ, չպիտի թողում
ձեզ որ երկրորդ անգամ ոտքով կտրէք Լօնկվալի
ճամբան, այս սաստիկ տաքուն: Ներեցէք որ ձեզ
կառքով տանիմ մինչև հոն: Շատ կը ցաւիմ,
այսպէս վշտացած տեսնելով ձեզ: Պիտի փոք-
ածեմ ձեզ զբօսցնել: Ո՛հ, որքան այ սուրբ ըլլաք,
զարձեալ ձեզ կը խնդացնեմ երբեմն իմ խենթ
խելօք խօսքերովս:

Կէս ժամ յետոյ, երկուքը միասին, երէցն ու
Բօլ, քովէ քով նստած, գէպի գիւղ կը գլէին
կառքը: Բօլ կը խօսէ՛ր ու կը խօսէ՛ր անդադար:
Մայրը հոն չէր որ համ զնէր, չափ զնէր: Ու-
րախութիւնը անհուն էր:

— Զէ՛, տէր արբայ, կը սխալիք ողբերգական
դոյն տալով իրերուն...: Տեսէ՛ք սա փոքրիկ
զամբիկս ի՛նչպէս կը չարժէ թաթեղը, ի՛նչպէս
կը վերցնէ: Զէիք տեսած զայն: Գիտէ՛ք քանի
գնած եմ: Զորս հարիւր ֆրանքի: Պարտիզպանի
մը յոպնակին քեզիներուն մէջ գտայ հանեցի,
տասնըհինգ օր կայ: Երբ մէյ մը սկսի վազել,
մէկ ժամուան մէջ չորս փարսախ ճամբայ կ'առնէ:

ա՛յ պէտք է բոլոր ձեռքով սանձը բռնել: Տե-
սէ՛ք, տեսէ՛ք, ի՛նչպէս իրեն կը քաշէ...: Օ՛ն,
թօ՛... թօ՛... թօ՛...: Արտորալու բան մը չու-
նիք, այնպէս չէ՛, տէր արքայ: Կ՛ուզէ՞ք պուրա-
կին մէջէն երթալ: Աղէկ կ՛ըլլայ որ քիչ մը հով-
թփիք...: Եթէ գիտնայիք, տէր արքայ, ո՛ր-
քան կը սիրեմ ձեզ... եւ ո՛րքան կը յարգեմ...: Շատ անշնորհք խօսքեր չըրի, այնպէս չէ՛, պահ
մը առաջ, ձեր առջեւ: Եթէ ըրի, շա՛տ կը ցա-
ւիմ...:

— Չէ՛, զաւակս, բան մը չլսեցի ես:

— Ուրեմն դպրոցի տղոց ճամբէն երթանք:
Չախ կողմը պուրակին մէջ մտնելէն յետոյ,
Բօլ իր առջի խօսքը կրկնեց:

— Ձեզի կ՛ըսէի, տէր արքայ, թէ իրաւունք
չունէիք ողբերգական դոյն տալու իրերուն:
Կ՛ուզէ՞ք որ այս մասին իմ կարծիքս ըսեմ ձեզի:
Շատ աղէկ որ ասանկ եղաւ:

— Շա՛տ աղէկ:

— Այո՛, շատ աղէկ...: Աւելի կ՛ուզեմ որ
լօնկվալը Սքօթներուն ըլլայ, քան թէ Կալ-
լաոներուն: Չլսեցի՞ք Պ. տը Լառնաքը՝ որ պահ
մը առաջ կը պարսաւէր զանոնք, ստակնին խենթ
ու խելառ վատնելուն համար: Երբեք խենթու-
թիւն չէ ստակը վատնելը: Խենթութիւնը պա-
հելն է: Ձեր աղքատները, — աղէկ գիտեմ որ
ձեր աղքատները կը մտածէք ամեն բանէ աւելի:
— է՛ ուրեմն, ձեր աղքատներուն համար բարի

օր մըն է այսօր: Ահա իմ կարծիքս: Կրօ՞նքը...
այո՛, կրօնքը...: Պատարագ լսելու չպիտի եր-
թան...: Աօի վիշտ կը պատճառէ ձեզի,
բնակաւէ այդ, այլ ստակ, շատ ստակ...
և դուք պիտի առնէք անոնց զրկածը,
և իրաւունք ունիք առնելու: Տեսա՞ք, դուք ալ
հակառակը չէք ըսեր կոր: Բոլոր երկրին վրայ
ոսկիէ անձրեւ մը պիտի տեղայ...: Շարժում
մը, զրիւնդիւն մը որ... քառածի կառքեր,
փոշեանդոյր ձիավարներ, թղթենի որսարաւ,
խոնջիւնի որսակալութիւն, պարահանդէսներ,
հրախաղութիւններ...: Եւ հոս, այս պուրակին
մէջ, այս ծառաստանէն մէջ ուրկէ կ՛անցնինք
անա, շատ չանցած, Բաթիզը պիտի գտնեմ նորէն
թերեւս: Նորէն պիտի տեսնեմ այն երկու ամա-
ղօնները և այն երկու փոքրիկ ճորտերը, որոնց
վրայ խօսեցայ պահ մը առաջ: Եթէ գիտնայիք
ի՛նչ աղուորիկ են ձիու վրայ, երկու քոյրերը:
Առաւօտ մը անոնց ետեւէն Պուլօնեի անտառը
պտտեցայ Բարիզի մէջ: Դէռ աչքիս դիմացն են:
Մոխրագոյն գլխարկներ ունէին բարձր ձեռով,
փոքրիկ սեւ քողի՝ երեսունը վրայ աղէկ մը
փակած, և երկու երկայն ամաղօններ հագած
էին լայն մէջքով, կոնակը վերէն վար մէկ կա-
րով... և պէտք է որ կին մը պանծալիօրէն
ձեւաւոր եղած ըլլայ՝ որ այս ձեռով ամաղօն
հագնի...: Նայեցէ՛ք, տէր արքայ, մէջքը լայն
ամաղօնով խաբէութիւնը անկարելի է...:

Քիչ մը առնէ ի վեր՝ երէցը բնաւ ուշա-

դրութիւնն չէր ընծայեր Բօլին շաղակրատու-
թեան: Կառքը բաւական երկար և կատարելա-
պէս ուղիղ ծառաստանի մը մէջ մտած էր: Այս
ծառաստանին ծայրէն երէցը ձիաւոր մը տեսաւ,
որ ձին չորս վազցնելով կուգար:

— Նայեցէ՛ք, ըսաւ երէցը Բօլին, նայեցէ՛ք.
ձեր աչքերը աւելի լաւ կը տեսնեն. սա եկողը
Ժանը չէ՞ միթէ:

— Այո՛, Ժանն է. իր մեխքադոյն ճայիկը կը
ճանչնամ:

— Բօլ ձիերը կը սիրէր, և միշտ, ձիաւորին
նայելէ առաջ, ձիուն կը նայէր: Արդարեւ,
Ժանն էր եկողը, և, հեռուէն երէցն ու Բօլը
նշմարելով՝ իր քերին հաներ, օղին մէջ կը տա-
տանէր, երկու ոսկեզօծ ժապաւէններովը: Ժան
Սուվինեի գտնուող Թնդանօթաձիգներու դուն-
դին մէջ տեղակալ էր:

Մէկ քանի վայրկեանէն, փոքր կառքին քովը
հասած, կ'ըսէր երէցին.

— Ձեր տունէն կուգամ, կնքահա՛յր. Բօլինը
ըսաւ թէ Սուվինեի գացեր էք, վաճառման հա-
մար... Ըսէ՛ք, ո՞վ առաւ զղեակը:

— Ամերիկուհի մը, տիկին Սքօթ:

— Սպիտակ-թա՞գը:

— Նորէն տիկին Սքօթը:

— Հապա Ռօզըրէն:

— Դարձեալ տիկին Սքօթը:

— Իսկ անտա՞ռը... միշտ տիկին Սքօթը:

— Ինչպէս որ ըսիր, պատասխանեց Բօլ...
Ես կը ճանչնամ այդ տիկին Սքօթը... պիտի
դրօնունք Լօնկվալի մէջ...: Ես քեզի կը ներ-
կացնեմ...: Միայն թէ արբային ցաւ կը պատ-
ճառէ... որովհետեւ Ամերիկուհի մը, բողոքա-
կան մըն է:

— Ա՛հ, իրաւ, խեղճ կնքահայրս...: Ինչ որ
է, վաղը կը խօսինք ասոնց վրայ: Ձեզի հետ
պիտի ճաշեմ վաղը. Բօլինին իմաց տուի: Հիմա
Ժամանակ չունիմ կենալու, կարգը իմօ է այս
շաբթու, և պէտք է որ ժամը երեքին դօրանու-
ցը գտնուիմ:

— Սրախաղութեան համար, ըսաւ Բօլ:

— Այո՛, սրախաղութեան համար...: Ցտե-
սութիւն, Բօլ...: Վաղը կը տեսնուինք, կըն-
քահայր:

Սկսաւ նորէն քառասմբակ ընթանալ. Բօլն
ալ իր ձին ձգեց որ երթայ:

— Այս Ժանը ի՛նչ բարեմոյն տղայ է, ըսաւ
Բօլ:

— Ո՛հ, այո՛:

— Աշխարհիս մէջ Ժանէն լուադոյն մէկը
չկա՛յ:

— Ձէ, չկա՛յ արդարեւ:

— Երէցը դարձաւ, նորէն Ժանը տեսնելու,
որ անտառին խորութեանը մէջ անյայտ կ'ըլլար:

— Ո՛հ, կա՛յ, այո՛, շուք կաք, տէ՛ր արբայ:

— Ո՛հ, ես չէ՛, ես չէ՛ :

— Ուրեմն, ձեզի բան մը ըսե՞մ, տէր արքայ, աշխարհիս մէջ ոչինչ կա, լաւագոյն քան դուք երկուքնիդ, զուք և ժանը: Ահա՛ աս է ճշմարտութիւնը... Ո՛հ, տեսէ՛ք, ի՛նչ աղէկ տեղ վարագելու համար... Թողում... Թողում որ Նիւնիշ քալէ քիչ մը... Նիւնիշ զբի ձիուս անուներ: Բօլ խարազանին ծայրովը դուռեց Նիւնիշին կողը, որ սկսաւ դիւային վազքով ընթանալ, ու Բօլ ցնծալով ըսաւ.

— Բայց նայեցէք, տէր արքայ, ան ի՛նչպէս թաթերուն վրայ կ'առնէ, նայեցէ՛ք մէյ մը: Եւ ի՛նչ կանոնաւոր կերպով... Ճշմարիտ մեքանիկ մըն է... Ծոցեցէք որ տեսնէք:

Արքան, Բօլին հաճոյք պատճառելու նպատակով, ծոցաւքիչ մը տեսնելու համար թէ Նիւնիշ ի՛նչպէս քարերը վեր կ'առնէ... բայց ինք ուրիշ բան կը մտածէր:

Բ.

Այս թնդանօթաձիգներու տեղակալին անունն էր Ժան Ռէյնօ: Որդին էր գիւղական բժիշկին, որ կը հանդէսէր Լօնկվալի գերեզմանատան մէջ: Երբ արքայ Քօնսթանթին եկաւ 1846ին իր փոքրիկ ժողովրդապետութեան տիրանալու, ասօթէօն Ռէյնօ մը՝ Ժանին մեծ-հայրը, գեղածիծաղ տան մը մէջ ընակութիւն հաստատած

էր, Սուլթանիի ճամբուն վրայ, Լօնկվալի և Լաւառտանսի երկու ղղեակներուն միջեւ:

Մարսէլ՝ ասօթէօն Ռէյնօի որդին՝ իր բժըշկական ուսումը աւարտած էր Բարիզի մէջ: Շատ աշխատասէր էր ու չգտնուած բարձր մտքի տէր: Դասատուութեան աւտիճանի մրցման մէջ ռաջին ընդունուողը եղաւ: Որոշած էր Բարիզ մնալ, և հոն փորձել բախտը... և արդէն ամէն ինչ իրեն կը խոստանար փայլուն և երջանիկ ասպարէզ, երբ իմացաւ 1852ին իր հօրը մահւան լուրը, որ կաթուածահար եղած էր: Մարսէլ վազեց եկաւ Լօնկվալ. սիրտը ըզիկ ըզիկ եղած, կը պաշտէր իր հայրը: Ամիս մը մօրը քով մնալէն յետոյ՝ յայտնեց անոր թէ Բարիզ վերադառնալու էր.

— Արդարեւ, ըսաւ մայրը, պէտք է որ երթաս:

— Ի՛նչպէս կրթամ... Պէտք է որ միասին երթանք: Կը կարծե՞ս որ քեզ միս մինակ հոս պիտի ձգեմ... Քեզ ալ հետ կը տանիմ:

— Ե՛ս երթամ Բարիզ ապրիմ... Թողո՞ւմ այս երկիրը ուր ծնայ, ուր հայրդ ապրեցաւ, և ուր մեռաւ... Ձէ, զաւակս, երբեք չեմ կրնար ընել այս բանը, երբեք: Դուն մինակ գնա՛, որովհետեւ քու կեանքդ ու ապագագ հոն են: Ես քու սիրտդ կը ճանչնամ: Դիտեմ որ չպիտի մոռնաս զիս, յաճախ պիտի գաս զիս տեսնել, չատ յաճախ:

— 25', մայր իմ, պատասխանեց, պիտի մնամ:

Ու մնաց...: Իր յոյսերը, իր իղձերը, մէկ վայրկեանի մէջ ամէն բան մարեցաւ, անհետացաւ: Բան մը միայն տեսաւ, իր պարտականութիւնը, որ կը պահանջէր չթողուլ իր տարիքոտ և հիւանդոտ մայրը: Պարզութեամբ ընդունուած և պարզութեամբ կատարուած սոյն պարտականութեան մէջ գտած էր երջանկութիւնը: Այնպէս ալ է, երջանկութիւնը պարտականութեան մէջ է միայն:

Մարսէլ մտադիւր և սրտանց յարմարեցաւ իր նոր կենցաղին: Իր հօրը կեանքը վարել սկսաւ, հետեւելով անոր բացած շաւղին... Գիւղացի բժիշկի աննշան արհեստին նուիրուեցաւ բոլորովին, առանց ցաւելու և առանց մտքէն ուրիշ բաներ անցնելու: Հայրը քիչ մը զբաւ թողած էր իրեն, քիչ մըն ալ հող: Շատ պարզութեամբ կ'ապրէր, և իր կեանքին կէսը աղքատներուն կը նուիրէր, որոնցմէ չուզեց երբեք զբաւ ընդունիլ: Նթէ պերճանք մը ունեցաւ, ան ալ աս եղաւ:

Ճամբուն վրայ մանկամարդ աղջկան մը պատահեցաւ, առանց հարստութեան, սիրուն և աշխարհի մէջ միմիայն: Ամուսնացաւ անոր հետ, 1885ին. իսկ հետեւեալ տարին՝ մեծ վիշտ մը ու մեծ ուրախութիւն մը ունեցած էր Խօքթէօն Ռէյնօ. իր պառաւ մօրը մահը և իր ժամն զաւկին ծնունդը:

Վեց շաբաթուան ընթացքին՝ արքայ Գոնթթանթէն ննջեցեալներու աղօթքը ըսաւ մեծ մօրը գերեզմանին վրայ և թոռանը մկրտութեան գտնուեցաւ կնքահայրի պաշտօնով:

Այդ քահանան և այդ բժիշկը տառապեալներու և հոգեվարքներու սնարին քով այնքան իրարու հանդիպած էին որ՝ մէկ սրտով ու մէկ աշխուժով իրարու մօտեցած ու իրարու կապուած էին: Միևնոյն ընտանիքէ, միևնոյն ցեղէ կը զգային զիրենք, գլխաւորապէս, արդարաւորապէս և բարեգործներու ցեղէն:

Տարիներ յաջորդեցին տաճարներու, խաղաղ, անուշ, հանդարտ, աշխատութեան և պարտականութեան լիութիւնի սփոփանքին մէջ: Ժամն կը մեծնար...: Իր առաջին ուղղադրութեան դասերը հօրմէն առաւ, առաջին լատիներէնի դասերն ալ՝ երէցէն: Ժամն ուշիւ և աշխատասէր էր. այնքան մեծ յառնջլիմութիւններ ըրաւ որ երկու վարժապետներն ալ, — մանաւանդ երէցը, — մէկ քանի տարիներ անցնելէ յետոյ, անճրկիլ սկսան: Աչակերտը շատ վարպետ եղած էր իրենց համար: Այս միջոցին էր որ կոմսուհին, ամուսնին մահուանէն յետոյ, եկաւ Լավարտանս հաստատուեցաւ: Հետը դաստիարակ մը բերած էր իր զաւկին՝ Բօլի համար, որ թէեւ սիրուն, գողտրիկ, այլ ծոյլ և յոյլ մարդուկ մըն էր: Այս երկու տղաք միևնոյն տարիքն ունէին. իրենց մատաղ հասակէն ի վեր զիրար կը ճանչնային:

Տիկին տը Լավառտանս շատ կը սիրէր տօքթէօն Ռէյնօն. օր մը սա առաջարկութիւնը ըրաւ անոր.

— Ամէն առաւօտ ժանը ինծի զրկեցէք, ըսաւ, իրիկունները նորէն ձեզի կը դարձնեմ: Բօլին դաստիարակը նշանաւոր երիտասարդ մըն է. մեր երկու տղաքը միասին կ'աշխատեն... Ասով ծառայութիւն մը ըրած կ'ըլլաք ինծի: Ժանը բարի օրինակ կ'ըլլայ Բօլին:

Այսպէս ալ կարգադրեցին. արդարեւ, փոքրիկ քաղքենին առձմիկ պատանիին աշխատութեան ուշանքի ընտիր օրինակներ տուաւ, բայց այս ընտիր օրինակները հետեւող չունեցան:

Պատերազմը ծագեցաւ: Սեպտեմբեր 14ին, առաւօտեան ժամը եօթին, Սուվինետի պահապան զօրքերը, որոնք պատերազմի պիտի զրկուէին, քաղաքին մեծ հրապարակին վրայ կը հաւաքուէին, վաշտին քահանան էր արքայ Քօնսթանթին, և վիրաբուժապետը՝ տօքթէօն Ռէյնօ. Երկուքն ալ նոյն մտածութիւնը ունեցած էին միօ Լենոյն պահուն. քահանան վաթսուն երկու տարեկան էր, բժիշկը՝ յիսուն:

Վաշտը Լօնկվալի մէջէն անցնող ճամբան բռնեց, բժիշկին տանը առջևէն անցնելով, Տիկին Ռէյնօ և ժան ճամբուն հզերքը կը սպասէին: Տղան հօրը թեւերուն մէջ նետուելով ըսաւ. «Զիս ալ տա՛ր, հայր, զիս ալ տա՛ր» Տիկին Ռէյնօ կուլար: Տօքթէօնը երկարօրէն համբուրեց

երկուքն ալ. յետոյ ճամբան շարունակեց:

Հարիւր քայլ անդին՝ ճամբան անկիւն մը կը դառնար: Բժիշկը ետին դարձաւ, կնոջն ու զաւկին վրայ ուղղեց երկար նայուածք մը... վերջինը, ա՛լ չպիտի տեսնէր զանոնք:

1871 յունվար 8ին, Սուվինետի զօրքերը Վիլլէրսէքսէլ աւանին վրայ կը յարձակէին զոր գրաւած էին Բրուսիացիները և որուն պատեւուն գաղաթները առամնաձեւ էին. իրենք ալ տուներուն մէջ ամրացեր էին: Հրացանները սկսան պարպուիլ: Զինուորներէն մէկը որ առաջին կարգին հետ կ'երթար, կուրծքէն վիրաւորուեցաւ գնդակով մը և վար ինկաւ: Վաշտիկան մը շփոթ ու վարանք տիրեցին: Յետոյ «Յառա՛ջ, յառա՛ջ», պօռացին սպաները: Զինուորները անցան իրենց ընկերով մարմին վրայէն. և զոհ զակներու կարկուտի մը տակ գիւղը մտան: Տօքթէօն Ռէյնօ և արքայ Քօնսթանթին զինուորներուն հետ կը քայլէին: Վիրաւորեալին քով կանդ առին: Բերնէն արիւնջ կը հոսեր:

— Ոչինչ կայ ընկիւթ, ըսաւ տօքթէօնը. մեռնելու վրայ է, ա՛լ ձերն է:

Քահանան ծնրադրեց հոգեվարքին քով և բժիշկը ոտքի ելլելով՝ գէպի գիւղ ուղղուեցաւ: Տասը քայլ չէր գացած, երբ կանդ առաւ, երկու թեւերը օդին մէջ տատանեց ու մէկ հարուածով գետին տապալեցաւ: Քահանան քովը վաղեց: Մեռած, քունքին վրայ ստացած գնդակով մը սպաննուած էր:

Իրիկուան, աւանը մէկը եկած էր. հետեւեալ օրը՝ Վիլլէրսէքսէի հողվարքին մէջ տօքթէօն Ռէյնօի մարմինը կը թաղէին: Երկու ամիս յետոյ՝ արբայ Բօնսթանթէն իր բարեկամին դաւադրը Լօնկվալ կը բերէր, ու դաւադիրն հետեւէն կ'երթար որը տղայ մը, երբ դաւադրը եկեղեցիէն դուրս կը հանէին: Ժան իր մայրն ալ կորսնցուցած էր: Ամուսինն մահը իմանալով, խեղճ կինը քսանըջորս ժամ անէացած ու խոցուած մնացեր էր, առանց բառ մը արտասանելու, առանց արտասուք մը թափելու: Յետոյ վրան տենդ եկած էր, և ետքը՝ զառանցանք, ապա աասնըհինգ օրէն՝ մահը:

Ժան միայնակ մնացեր էր աշխարհի վրայ: Տասնըջորս տարեկան էր: Այս ընտանիքին բոլոր անդամները մէկ դարէ ի վեր բարի ու պարկեշտ եղած էին, ու առկէ մէկ տղայ մը միայն կը մնար գերեզմանի մը վրայ ծնրադրած և որ կը խոստանար ինքն ալ ըլլալ ինչ որ եղած էր իր մեծ հայրը և ինչ որ եղեր էր իր հայրը, պարկեշտ և բարի: Կան այսպիսի ընտանիքներ Ֆրանսայի մէջ և շատ կան, ու շատ աւելի քան զօր չեն համարձակիր ըսել. մեր խեղճ երկիրը զանազան բաներու համար անողորմաբար զերպարտած են վիպագրերէն ոմանք, որոնք խիստ ու չափազանց նկարագրութիւններ կ'ընեն: Իրաւ է որ բարի մարդոց պատմութիւնը շատ անպամ միօրինակ կամ վշտագին է. ներ-

կայ պատմութիւնն ալ ապացոյց մըն է ահա: Ժանին կսկիծը այր մարդու կսկիծ մը եղաւ: Երկար ատեն տխուր և լռակեաց մնաց: Իր հօր թաղման իրիկունը՝ արբայ Բօնսթանթէն երիցատունը տարաւ զայն: Օրը անձրեւոտ և ցուրտ էր: Ժան վառարանին անկիւնը նստած էր: Քահանան իր աղօթագիրքը կը կարդար: Պառաւ Բօլին կ'երթար ու կուգար, ամէն բան իր տեղը դնելով կը շտկէր: Ժամ մը անցեր էր այսպէս լռին, երբ Ժան յանկարծ գլուխը վեր առնելով.

— Կնքահայր, ըսաւ հայրս դրամ ձգեց ինծի:

Այս հարցումը այնքան տարօրինակ էր որ արբան ապկեցաւ մնաց. կարծեց թէ սխալ հասկըցած էր:

— Կը հարցնես ինծի թէ հայրդ...

— Կը հարցնեմ ձեզի, Կնքահայր, թէ հայրս դրամ ձգեց ինծի:

— Այո՛, դրամ ձգած ըլլալու է...

— Շա՛տ, այնպէս չէ: Լսած եմ շատ մը անգամ թէ հայրս հարուստ է եղեր: Ըսէք ինծի թէ ո՛րքան դրամ թողած կրնայ ըլլալ:

— Բայց չեմ գիտեր... Այնպիսի՛ բաներ կը հարցնես որ...

Խեղճ քահանան կը զգար որ սիրտը կը յօշոտուի: Այսպիսի հարցում մը ընել այնպիսի վայրկեանի մը մէջ: Սակայն կը կարծէր ճանչնալ Ժան.

նին սիրտը, ու այս սրտին մէջ չէին կրնար այս տեսակ մտածութիւններ տեղ գտնել:

— Կ'աղաչեմ, կնքահայր, ըսէ՛ք, շարունակեց ժան քաղցրութեամբ: Վերջէն պիտի հասկնանմ ձեզի թէ ինչո՞ւ համար կը հարցնեմ:

— Լաւ, կ'ըսեն թէ հայրդ երկու երեք հաւրիւ հազար ֆրանք ունէր:

— Շատ դրամ է աս:

— Այո՛, շատ դրամ է: ՄԱՐԿԻՆ ԶԱՅԻՆ

— Այդ բոլոր դրամը ի՞մա է:

— Այո՛, բոլորն ալ քուկդ է:

— Ա՛յ, լաւ, վասն զի այն օրը ուր իմ հայրս սպաննուեցաւ հոն, պատերազմի ատեն, Ռուս-սիւսիները միեւնոյն ատեն սպաննեցին Լօնիվալդի խեղճ կնոջ մը որդին... Գլէման խաթունին որդին, գիտե՞ք: Սպաննեցին նաեւ Ռօզալին եղբայրը, որուն հետ կը խաղայի երբ տղայ էի: Որովհետեւ ես հարուստ եմ և անոնք աղքատ են, հօրս ինծի թողած դրամին՝ Գլէման խաթունն ու Ռօզալին կ'ուզեմ որ մասնակից ըլլան:

Այս խօսքերը լսելով՝ քահանան ոտքի ելաւ, ժանի երկու ձեռքերը բռնեց և իրեն քաշելով թեւերուն մէջ առաւ ու ողջագուրեց զայն: Սպիտակ գլուխը հանգչեցաւ խարտեաչ գլխին վրայ: Երկու խոշոր արտասուքներ ելան ձերունի քահանային աչքերէն, յամբարար գլորեցան այտերէն վար ու սահեցան դէմքին խորշոմներուն մէջ:

Սակայն երէցը հարկադրուեցաւ ժանին բացատրել որ՝ թէեւ իր հօրը ժառանգութեան տէր դարձած էր, սակայն տակաւին իրաւունք չուներ իր ուղած կերպովը գործածելու զայն: Ընտանեկան խորհուրդ մը պիտի հսկէր վրան, իբր խնամակալ:

— Դո՛ւք անշուշտ, կնքահայր:

— Ո՛չ, ես չէ, զաւակս. քահանայ մը իրաւունք չունի խնամակալութիւն ընելու: Կը կարծեմ թէ պարոն Լընիանը պիտի ընտրեն, Սուվինիի նօտարը, որ հօրդ լաւագոյն բարեկամներէն մէկն էր: Անոր հետ պէտք է խօսիս ու պէտք է յայտնես քու փափաքդ:

Արդարեւ, ընտանեկան խորհուրդը որոշեց որ պարոն Լընիան խնամակալութեան պաշտօնը վարէ: Ժանի թախանձանքը այնքան սաստիկ ու այնքան սրտաշարժ եղաւ որ նօտարը հաճեցաւ եկամուտներուն մէջէն երկու հազար չորս հարիւր ֆրանքի գումար մը հանել ու ամէն տարի, մինչեւ ժանին չափաճատութիւնը, Գլէման խաթունին և փոքրիկ Ռօզալին միջեւ բաժնել զայն:

Տիկին տր Լավառտանս այս պարագային մէջ կատարեալ վարմունք մը ունեցաւ: Գինաց Բօնսթանթէն արքան գտաւ:

— Ժանը ինծի տուէք, ըսաւ, տուէ՛ք բոլորովին, մինչեւ որ իր ունեւոր աւարտէ: Ամէն տարի արձակուրդի ատեն ձեզի կը բերեմ: Ես

ձեզի ծառայութիւն մը ըրած չպիտի ըլլամ, այլ ձեռնէ կը խնդրեմ որ այս ծառայութիւնն ընէք ինծի: Իմ զաւկիս համար ասկէ աւելի բարեյաջող բան չեմ կրնար ցանկալ: Ժամանակի մը համար Լավառտանսը թողլու յանձնառու կ'ըլլամ: Բայց կ'ուզէ Սէն-Սիւ մտնել և զինուորը ըլլալ: Բարիդի մէջ միայն կրնամ ուսուցիչ և ամէն ճար գտնել: Երկու տղաք միասին հոն կը տանիմ. եղբոր պէս միասին կը դաստիարակուին աչքիս առջեւ: Խտրութիւն չեմ դնեք երկուքին միջեւ, կրնաք ապահով ըլլալ:

Դժուարին էր այսպիսի առաջարկ մը չընդունել: Օրերուն երէցը շատ կ'ուզէր ժամը իր մօտ պահել, ու սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար, մտածելով այս բաժանման վրայ, բայց ի՞նչ կը պահանջէր տղուն չահը, ահա՛ աս միայն պէտք էր հարցնել իւրովի: Մնացածը բան մը չէր... Ժամը բերել տուին:

— Զաւակս, ըսաւ անոր տիկին տը Լավառտանս, կ'ուզե՞ս ինծի և Բօլին հետ գալ ապրիլ քանի մը տարի: Զեզ երկուքդ ալ Բարիդ պիտի տանիմ:

— Շատ բարի էք, տիկին, բայց շատ կը փափաքիմ հոս մնալ:

Երէցին կը նայէր, որ աչքերը անդին դարձուց:

— Ինչո՞ւ երթանք, յարեց, ինչո՞ւ Բօլն ու զիս կը տանիք:

— Որովհետեւ Բարիդի մէջ միայն կրնաք կատարեալ և օգտակար կերպով աւարտել ձեր ուսումը: Բայց պիտի պատրաստուի Սէն-Սիւի քննութիւններուն. գիտե՛ս որ զինուորը ըլլալ կ'ուզէ:

— Ե՛ս ալ, տիկին, ե՛ս ալ զինուորը ըլլալ կ'ուզեմ:

— Դուն զինուոր, ըսաւ երէցը, բայց հօրդ դադափարը ատ չէր քեզի նկատմամբ...: Շատ անգամ հայրդ, իմ ներկայութեանս խօսած է քու ապագայիդ և ասպարէզիդ վրայ: Դուն պարտիս բժիշկ ըլլալ, և իրեն պէս, գիշական բժիշկ Լօնկվալի մէջ... և իրեն նման, պարտիս աղքատներու այցելել, ու իրեն պէս, հիւանդները խնամել: Ժան, զաւակս, միտքդ բե՛ր:

— Միտքս է, միտքս է:

— Ուրեմն, պէտք է հօրդ կամքը կատարել...: Բայց պարտականութիւնդ ատ է, Ժան, պարտականութիւնդ է: Պէտք է երթաս Բարիդ: Դու հոն մնալ կ'ուզես, ո՛հ կը հասկնամ ատիկա... ես ալ կը բողբոջեմ... բայց անկարելի է...: Պէտք է Բարիդ երթալ, աշխատիլ, շատ աշխատիլ: Ատիկա չէ որ ինծի մտահոգութիւն կը պատճառէ. դուն հարազատ որդին ես հօրդ: Պարկեշտ և աշխատասէր մարդ մը պիտի ըլլաս դու: Ոչ ոք կրնայ ըլլալ մէկը առանց միւսին: Ու օրին մէկը, քու հօրդ տանը մէջ, այս տեղն

իսկ, ուր ան այնքան բարիք գործեց, այս երկ-
րին աղքատ մարդիկը ուրիշ տօթթէօն Ռէյնօ-
մը պիտի դռնեն, որ իրենց ձեռնտու պիտի ըլ-
լայ նոյնպէս: Եւ եթէ ես տակաւին այս աշխար-
հին վրայ գտնուիմ դիպուածով, այն օրը, ա՛յն-
քան երջանիկ պիտի ըլլամ, ա՛յնքան երջա-
նիկ...: Բայց իրաւունք չունիմ ինքզինքս
մէջ խառնելու...: Պէտք չէ որ... ես հաշիւի
մէջ մտնեմ...: Ի՞նչ հօրդ վրայ պէտք է մտածել:
Կը կրկնեմ ժամ, իր ամենէն ջերմ բաղձանքն
էր աս: Չես կրնար մոռցած ըլլալ:

— Ձէ, չեմ մոռցած. բայց եթէ հայրս վերէն
գիս կը տեսնէ ու կը լսէ, ապահով եմ որ գիս կը
հասկնայ ու կը ներէ, որովհետեւ իրեն համար
է որ...:

— Իրե՛ն համար:

— Այո՛, երբ իմացայ թէ մեռեր է և թէ ի՛նչ
կերպով մեռեր է, անմիջապէս, առանց խորհրո-
ղածելու պէտքը դգալու, որոշեցի զինուոր ըլ-
լալ... և պիտի ըլլա՛մ զինուոր...: Կնքահայր,
և դուք, տիկին, կ'աղօչեմ ձեզի, արգելք մի՛
ըլլաք ինծի...:

Տղան սկսաւ արցունք թափել յուսահատու-
թեան ճշմարիտ տազնապով մը: Կոմսուհին ու
աբբան քաղցր խօսքերով հանդարտեցուցին
զայն:

— Այո՛... այո՛... շատ լաւ... ի՛նչպէս որ

կ'ուզես, ի՛նչպէս որ կ'ուզես՝ Թող այնպէս ըլ-
լայ...:

Երկուքն ալ սա մտածումը ունեցած էին.
Թողունք որ ժամանակը գործէ: Փան դեռ տղայ
է. օր կուգայ՝ միտքը կը փոխէ: Այս մասին եր-
կուքն ալ կը սխալէին. ժան չփոխեց միտքը:

1876ի սեպտեմբեր ամսուն, Բօլ մերժուեցաւ
Սէն-Սիոէն, և ժան իբր տասնըմէկերորդը
ընդունուեցաւ Բազմարուեստեան վարժարանէն:
Այն օրը, ուր ընդունուած ընթերցիչներուն ցան-
կը հրատարակուեցաւ, ժան կը գրէր արքայ
Քոնսթանթինին.

«Ընդունուեցայ, և շատ աղէկ ընդունուեցայ.
Կ'ուզեմ հոսկէ ելլել ու բանակ մտնել, և ոչ թէ
քաղաքային պաշտօնի թեկնածու ըլլալ: Վեր-
ջապէս, եթէ վարժարանին մէջ իմ կարգս պա-
հեմ, ընկերներէս մէկուն գործին պիտի գայ: Իմ
տեղս ինք պիտի անցնի»:

Այնպէս ալ եղաւ...: Ժան կարգը պահելէն
աւելի լաւը ըրաւ: Եթէ երրորդ ելաւ վարժարա-
նէն: Սակայն, փոխանակ չափագիտական դպրո-
ցը մտնելու, Ֆօնթէնպլօի հրետանիի վարժա-
րանը մտաւ 1888ին: Քսանըմէկ տարու եղած
էր. ուստի չափահաս էր, տէր իր հարստութեան.
Երբ սկսաւ իր հարստութիւնը մատակարարել,
առաջին գործը եղաւ մեծագումար ծախք մը
ընել: Գլէման խաթունին և պզտիկ Ռօզալիին
համար, որ մեծցած էր այն ատեն, երկու ար-

Ժեթուղթ դնեց, իւրաքանչիւրը հազար հինգ հարիւր ֆրանք եկամուտով: Եօթանասուն հազար ֆրանքի նստաւ իրեն, գրեթէ ձիշղ ինչ որ Բօլ իր ազատութեան առաջին տարին մօխած էր Բարիզ, Բալէ-Ռուայալ թատրոնին դերասանուհի օրփորդ Լիզ Պաիւլէտի համար:

Երկու տարի յետոյ, Ժան առաջին կ'ելլէր Ֆօն-թէնպլօյի վարժարանէն, որով իրաւունք կ'ունենար թափուր պաշտօններուն մէջ իրեն համար ուղած տեղն ընտրելու: Առավինի Լօնկվալէն երեք քիլօմետր անդին է: Ժան այդ պաշտօնը խնդրեց և ստացաւ:

Ահա՛ ինչպէս Ժան Ռէյնօ, թնդանօթածիղկերու Յրդ գունդին տեղակալը, 1880 Հոկտեմբեր ամսուն, եկաւ տօքթօն Մարսէլ Ռէյնօի տանը տէր եղաւ նորէն: Ահա՛ ինչպէս ինքզինքը նորէն այն երկրին մէջ գտաւ, ուր իր մանկութիւնը անցած էր և ուր ամենքը պահած էին իր հօրը կեանքին և մահուան յիշատակը: Ահա՛ ինչպէս վայելեց նաեւ արքայ Բօնօթանթէն իր բարեկամին որդին դարձեալ տեսնելու ուրախութիւնը...: Եւ, ամէն բան ըսելու համար, ա՛լ չէր տրանջար Ժանի դէմ՝ բժիշկ չըլլալուն համար: Երբ ձերուհի երէցը եկեղեցէն դուրս կ'ելլէր, պատարագը ըսելէն յետոյ, ճամբուն վրայ կը տեսնէր հեռուէն պապի մը փոշիին տատանումը, երբ կը լսէր գետինն զղորդէնը թընդանօթները տարուած ատեն, կանգ կ'առնէր,

և աղու մը պէս կը հրճուէր զօրագունդին անցնիլը տեսնելով...: Բայց զօրագունդը իրեն համար Ժանն էր: Այն կարչնիկ ու պնդակազմ հեծեալն էր, որուն դէմքին վրայ բացորոշ կը կարդացուէր ուղղութիւն, քաջութիւն և բարութիւն:

Երբ Ժան հեռուէն հեռու տեսնէր երէցը, քառամբակ կը վազցնէր ձին ու կուգար իր կնքահօր հետ քիչ մը կը խօսէր: Ժանին ձին զլուխը երէցին կը դարձնէր, որովհետեւ գիտէր որ իրեն համար միշտ չաքարի կոշկոտ մը կը գտնուէր այն հին սեւ վերարկուին տակ զոր՝ առաւօտները կը հագնէր: Աբբան չքեղ վերարկու մըն ալ ունէր բոլորովին նոր, զոր կը պահէր, ընկերութեան մէջ հագնելու համար... երբ մարդու մէջ կ'ելլէր:

Զօրագունդին փողերը կը հնչէին գիւղին մէջ ջէն անցնելու ժամանակ... և ամէնուն աչքերը Ժանը կը փնտռէին, պզտիկ Ժանը: Լօնկվալի ձերերուն համար՝ միշտ պզտիկ Ժան մնացած էր ան: Այն ինչ գիւղացին, երեսը թարչամած, քամակը կորացած, չէր կրցած մէկգի թողուլ բարեւելու այդ սովորութիւնը՝ երբ կ'անցնէր, ըսեալով. «Է՛հ, բա՛րեւ, ստահակ, ի՛նչպէս ես!» Այս ստահակը վեց ոտնաչափ բարձրութիւն ունէր:

Ժան չէր ըլլար որ գիւղէն անցնէր, առանց դիտելու երկու պատուհաններ, մէկուն մէջ Գլեման խաթունին մագաղաթանման և թշնամ դէմքը, և միւսին մէջ՝ Ռօզալիին խնդում երեսը: Այս վերջինը նախորդ տարին ամուսնացեր էր:

Ժան անոր վկայ եղած էր, և հարսնիքին իրի՜ն
կուռնն ալ, ուրախ զուարթ պարած էր Լօնկվալի
աղջնակներուն հետ:

Այսպիսի մէկն էր Թնդանթածիգներուն տե՛ւ
ղակալը, որ 1881 մայիս 28ին, կէս օրէն հինգ
ժամ ետքը՝ Լօնկվալի երիցատան առջեւ ձիէն
վար իջաւ: Ներս մտաւ. իր ձին ալ հլութեամբ
մտաւ ետեւէն և ինքնիրեն գնաց բակին մէջ
երգարի մը տակ կեցաւ: Բօլին խոհանոցին
պատուհանն էր կեցած, գետնայարկին վրայ...
Ժան մօտեցաւ ու սրտադին գրկեց եւ համբուրեց
երկու այտերէն:

— Բարի՛ լոյս, աղնիւ Բօլինս, աղէ՞կ ես:

— Շատ աղէկ... Կերակուրդ կը պատրաս-
տեմ... Կ'ուզե՞ս գիտնալ թէ ի՞նչ կայ ուտելու:
Գետնախնձորով ապուր, խորոված զիստ մը և
հաւկիթով կաթնապուր...:

— Սքանչելի՛: Ամենքն ալ կը սիրեմ և անօ-
թութենէ կը մեռնիմ...:

— Աղցանը կը մոռնայի կոր. քիչ մը յետոյ
ինծի հետ պիտի դաս քաղես: Ժամը ճիշդ վե-
ցուկէսին է կերակուրը, տէր երէցը Մայեմայ
ամսուն ժամերգութիւնը պիտի ընէ:

— Ո՛ւր է կնքահայրս:

— Պարտէզն է...: Շատ տխուր է սա երէկ-
ուան վաճառման համար:

— Այո՛, գիտեմ, գիտեմ:

— Քեզ տեսնելով քիչ մը պիտի մխիթարուի:

Որքա՛ն ուրախ կ'ըլլայ երբ դուն հոս ըլլաս:
Բայց ինծի նայէ՛ քիչ մը... Լուլուն մազլենի
վարդենինները պիտի ուտէ...: Ի՛նչ տաքցեր է
Լուլուն:

— Անտառէն անցնելով մեծ շրջան մը ըրի և
շատ վազցուցի:

Ժան բռնեց Լուլուն որ գէպի մազլենի վար-
դենինները կ'երթնր. սանձը հանեց, թամբը
հանեց փոքրիկ երգարին տակ հալցեց, և մէկ
դարձուածքով, յարդի մեծկան կապոցով մը բե-
րանը թխմեց: Յետոյ Ժան տուն մտաւ, սուրը
հանեց մէջքէն, քերթին տեղ՝ հալիւր փարանոց
յարդէ հին գլխարկ մը դրաւ գլուխը և պարտէզ
գնաց, երէցը գտնելու:

Արդարեւ, շատ տխուր էր խեղճ արքան:
Գիշերն ի բուն՝ աչքը չէր գոցած. սովորաբար
այնքան դիւրաւ և այնքան անուշ կը քնանար,
անմեղ մանուկի մը պէս: Յօշոտուած էր սիրտը:
Լօնկվալ օտարականի ձեռք անցած, հերետիկո-
սուհիի մը, բախտախնդրի մը ձեռք: Ժան կը
կրկնէր ինչ որ Բօլը ըսեր էր նախորդ օրը:

— Դրա՛մ պիտի ունենաք, շատ դրամ ձեր
աղքատներուն համար:

— Դրամ դրամ...: Այո՛, աղքատներս բան
մը չպիտի կորսնցնեն, թերեւս շահին ալ...:
Բայց այդ դրամը պէտք է որ ես երթամ խնդ-
րեմ, և այն սրահին մէջ, իմ վաղեմի և սիրելի
բարեկամուհիի տեղ, այդ կարմիր մազերով Ա-

մերիկուհին պիտի գտնեմ, — կ'երեւայ թէ մազերը կարմիր են եղեր: — Անշուշտ պիտի երթամ, աղքատներու համար պիտի երթամ...: Դրամ պիտի տայ ինծի, այլ միայն դրամ: Մարքիզուհին ուրիշ բան կուտար: Անի իր սիրտն ու կեանքը կուտար: Անոր հետ միասին կ'երթայինք ամէն շաբթու աղքատներուն ու հիւանդներուն այցելելու: Երկրին բոլոր վիշտերն ու թշուառութիւնները գիտէր ան: Երբ ես յօդադաւէս բռնուած, թիկնաթոռիս վրայ գամուած կը մնայի, ան առանձին կը շրջէր, ինծի չափ ու ինչ լաւագոյն: Բօլին եկաւ ընդհատել այս խօսակցութիւնը: Փաւեակէ ահագին աղցանոց մը բռնած կուգար, որուն վրայ կը շաքիւրի կարմիր ու թորթոշ ծաղիկներ՝ բուռն և պոռոտ:

— Ահա՛, ըսաւ Բօլին, աղցան քաղեցի եկայ...: Ժա՛ն, հազա՛ր կ'ուզես թէ եղերդ:

— Մանտրտիկ եղերդ կ'ուզեմ, պատասխանեց ժան զուարթազին...: Շատոնց է որ չկերայ մանտրտիկ եղերդ:

— Է՛հ լաւ, այս իրիկուն պիտի ուտես...: Ահա, ա՛ռ աղցանոցը...:

Բօլին սկսաւ կտրել եղերդը, և ժան կը ծռէր, տերեւները աղցանոցին մէջ ընդունելու համար: Երէցն անոնց ըրածին կը նայէր:

Այս միջոցին լսուեցաւ բոժոժներու չնկոց մը: Կառք մը կը մօտենար, հնոտի երկաթներ կը ուռնչեցնելով քիչ մը...: Աբբայ Քօնսթանթինի

պարտիզակը ցածուկ ցանկապատով մը միայն կը զատուէր փողոցէն, մէկ կանգուն բարձր, որուն մէջ տեղը փոքրիկ դուռ մը կար վանդակաշէն:

Երեքը մէկէն նայեցան և տեսան որ նախնաւան ձեւով կառք մը շուգար, որուն երկու խոշոր ճերմակ ձիեր լծուած էին և զոր կը վարէր պլուզ կապայով ծեր կառապան մը: Այս ծեր կառապանին քով՝ բարձրահասակ ծառայ մը կեցած էր նմանազգեստով, խառաղէմ և անողիւտ երեւոյթով: Կառքին մէջ երկու կիճեր կային, երկուքն ալ ճամբորդի զգեստ հագած, վայելչագեղ այլ բոլորովին պարզ:

Երբ կառքը պարտէզին ցանկապատին 'ստջեւ եկաւ, կառապանը կայնեցուց ձիերը և արբային ուղղելով ըսաւ. — Տէ՛ր երէց, տիկիններ են որոնք կը խնդրեն ձեզ տեսնել:

Յետոյ կիներուն դառնալով ըսաւ.

— Ահաւասիկ Լօնկվալի տէր երէցը:

Աբբայ Քօնսթանթին մօտենալով փոքրիկ դուռը բացած էր: Ճամբորդուհիները վար իջան կառքէն: Իրենց նայուածքը զարմանքով ուղղուեցաւ այն երիտասարդ սղային, որ հոն կը գըտնուէր, քիչ մը նեղուած, իր յարդէ օլխարկը աջ ձեռքը և ձախովը աղցանի խոշոր ամանը բռնած, որուն մէջէն դուրս կը պոռթկար մանտրտիկ եղերդը:

Երկու կիները պարտէզ մտան... և երիցագոյնը, — որ քսանըհինգ տարեկան կ'երեւար,

— քիչ մը օտարական արտասանութեամբ՝ շատ ինքնատիպ ու շատ ինքնուրոյն, գարձաւ ըսաւ արբայ Բօնսթանթէնի.

— Ուրեմն, տէր երէց, պէտք է որ ձեզի ներկայացնեմ ինքզինքս... Տիկին Սքօթ: Տիկին Սքօթն եմ: Ես էի որ երէկ զնեցի զղեակը... ագարակը և շրջակաները: Զեզ անհանգիստ չընեմ, կրնա՞ք հինգ վայրկեան չնորհել ինձի:

Յետոյ իր ընկերուհին ցոյց տալով.

— Օրիորդ Պէթինա Բէռսիվալ... քոյրս, գուշակեցիք, կարծեմ: Շատ կը նմանինք իրարու, այնպէս չէ: Ա՛հ, Պէթինա... կառքին մէջ մոռցանք մեր փոքրիկ շագոյրները... պէտք պիտի ունենանք անոնց:

— Կ'երթամ կ'առնեմ:

Երբ օրիորդ Բէռսիվալ կը պատրաստուէր երթալ շագոյրները բերելու, ժան ըսաւ իրեն.

— Կ'աղաչեմ, օրիորդ, ներեցէք ինձի...:

— Արդարեւ, կը ցաւիմ, պարոն, այս ձանձօրոյթը ձեզի տալու համար...: Սպասաւորը ձեզի կուտայ զանոնք...: Առաջին նստարանին վրայ զրուած են:

Ճիշդ քրոջը արտասանութիւնը ունէր, նոյն խոշոր սեւ աչքերը, ծիծաղկոտ և զուարթ, ու միեւնոյն մօզերը, — ո՛չ կարմիր, — այլ դեղձան ոսկեգոյն ցօլքերով, ուր նրբօրէն կը խաղար արեւուն լոյսը: Գեղեցիկ ժպտով մը բարե-

ւեց ժանը, և սա ալ եղբրդի աղցանոցը Բօլինին տալով, գնաց երկու փոքրիկ շագոյրները բերելու:

Այս միջոցին, արբայ Բօնսթանթէն, սիրտը և կոնակը ծեծելով, երիցքառունը կը մտցնէր Լօնկվալի նոր զգեկատիրուհին:

Գ.

Պալատ մը չէր Լօնկվալի երիցատունը: Գետնայարկին վրայ գտնուած միեւնոյն սենեակը թէ՛ ընդունելութեան սրահի և թէ՛ սեղանատան համար կը գործածուէր, ու խոհանոցին հետ ուղղակի հաղորդակցութիւն ունէր դուռով մը, որ միշտ բաց կը մնար. այս սենեակին մէջ կարելի եղածին չափ քիչ կարասի կար. երկու թիկնաթոռ, վեց յարդէ աթոռ, մէկ դարան և մէկ կլոր սեղան: Արդէն՝ այս սեղանին վրայ Բօլին դրած էր արբային ու ժանին երկու ապաստները:

Տիկին Սքօթ և օրիորդ Բէռսիվալ կ'երթային կուգային, մանկական հետաքրքրութեամբ մը զննելով արբային բնակութիւնը:

— Բայց պարտէզը, տունը, ամենքն ալ օրրուն են, կ'ըսէր տիկին Սքօթ:

Երկուքն ալ, առանց վարանելու, խոհանոց մտան: Արբայ Բօնսթանթէն հտուտուն կ'երթար, հեղձամղձուկ, ապշահար, սասանած այս

յանկարծակի ամերիկեան արշաւանքէն: Պառաւ Բօլին, վրդովուած ու տխրամած դէմքով, կը դիտէր երկու օտարունիները:

— Ասո՞նք են ահա, կ'ըսէր ինքնիրեն, սա հերիտիկոսունիները ու անիծեալները:

Ու իր դողգոջուն և յուզեալ ձեռքերով մեքենաբար կը ստկէր եղբորը:

— Կը շնորհաւորեմ ձեզ, օրիորդ, ըսաւ անոր Պէթինա. ձեր փոքրիկ խոհանոցը ո՞րչափ մաքուր բոսորած է: — Նայեցէք (*) Սիւզի, բոլորովին ձեր փափաքած երիցատունը չէ՞ միթէ:

— Երէցն ալ նմանապէս, յարեց տիկին Սքօթ: Ո՛հ, այո՛, տէր երէց, կը ներէ՞ք որ այս բանը ըսեմ ձեզի: Եթէ գիտնայիք թէ ո՞րքան երջանիկ կը զգամ ինքզինքս, այսպիսի մէկը ըլլալնուդ համար: — Պէթինա՛, ի՞նչ կ'ըսէի այս առաւօտ երկաթուղիին մէջ, ու պահ մը առաջ ալ կառքին մէջ:

— Բոյրս կ'ըսէր, տէր երէց, թէ ամէն բանէ աւելի կը փափաքէր որ երէցը ըլլայ ո՛չ երիտասարդ, ո՛չ տխուր, ո՛չ դաժան... այլ երէց մը ձերմակ մազերով, բարի ու քաղցր դէմքով:

— Եւ դուք բոլորովին այնպէս էք, տէր երէց, բոլորովին: Չէ, աւելի լաւը չէինք

(*) Անգլիացիներ եւ Ամերիկացիներ «դու»ով, «իմ»ով չեն խօսիր բնու, ո՛վ ալ ունենան իբր խօսակից: Այլ սիւս յոգնակի խօսելու սովորութիւնը կը պահեն.
Ի. Թ.

կրնար գտնել: Ներեցէք ինծի, կ'աղաչեմ, ձեզի հետ այս կերպ խօսելուս համար: Բարիգունիները շատ լաւ գիտեն ոլորել իրենց խօսքերը, ճարտարութեամբ ու մանուածոյ դարձուածքներով: Ես չգիտեմ... երբ ֆրանսերէն խօսիմ, շատ դժուարաւ մէջէն կ'ելլեմ, եթէ չըսեմ ամէն բան պարզօրէն, անո՞ն և անոպայ, ինչպէս որ դայ: Վերջապէս, գոհ եմ, շատ գոհ եմ, և յուսամ թէ դուք ալ, տէր երէց, դուք ալ գոհ պիտի ըլլաք, շատ գոհ պիտի ըլլաք ձեր ծոխերէն:

— Իմ ծոխերս, ըսաւ հիւսիսը, այն ատեն գտնելով, իր խօսքը, չարժուէր, կեանքը և ամէն ինչ դոր քանի մը վայրկեանէ ի վեր բոլորովին կորսնցուցած էր: Իմ ծոխերը: Ներեցէք ինծի, տիկին, օրիորդ... ա՛յնքան մեծ է յուզումս: Արդեօք... ուղղափա՞ն էք:

— Անշուշտ, ուղղափա՞ն ենք:

— Ուղղափա՞ն են, ուղղափառ, կրկնեց երէցը:

— Ուղղափա՞ն են եղեր, ուղղափա՞ն, դուք պառաւ Բօլինը, որ խոհանոցին սեմին վրայ երեւցաւ ծիլ ծիլ բացուած, լուսաճաճանչ, թեւերը երկինք տարածած:

Տիկին Սքօթ երէցին կը նայէր, Բօլինին կը նայէր, խիստ զարմացած, մէկ բառով այսպիսի ներգործութիւն մը ըրած ըլլալուն: Եւ որպէս զի տեսարանը կատարեալ ըլլար, ժան երեւցաւ երկու փոքր շագոյրները բերելով: Երէցը ու Բօ-

լին ողջունեցին միեւնոյն բառերով:

— Ուղղափառ են եղեր, ուղղափառ:

— Ա՛հ, կը հասկնամ, ըսաւ տիկին Սքօթ խնդալով, մեր անունին, մեր երկրին համար է. կարծեցիք թէ բողոքական ենք: Ամենեւին. մեր մայրը Գանատացի էր, Ֆրանսական ցեղէ և ուղղափառ. ահա անոր համար քոյրս ու ես Ֆրանսերէն կը խօսինք, անշուշտ քիչ մը չե՛ն տով և երբեմն ամերիկեան ձեւերով, բայց վերջապէս կրնանք քիչ շատ ուզածնիս հասկցնել: Ամուսինս բողոքական է, բայց զիս ազաւ ձգած է, և երկու զաւակներս ալ կաթոլիկ են: Ասոր համար է, տէր արքայ, որ առջի օրէն ուզեցինք գալ ձեզ տեսնել:

— Ասոր համար, յարեց Պէթինա... և ուրիշ բանի համար ալ... բայց այս ուրիշ բանին համար, մեր փոքրիկ շագոյրներուն կարօտ ենք բոլորովին:

— Աւասիկ, օրիորդ, պատասխանեց Ժան:

— Եւ աւասիկ իմս:

Մինչդեռ փոքր շագոյրները Ժանին ձեռքէն տիկին Սքօթին և Պէթինային ձեռքը կ'անցնէին, երէցը կը ներկայացնէր Ժանը երկու Ամերիկուհիներուն. սակայն դեռ այնքան յուզման մէջ էր որ ներկայացումը բոլորովին կանոնաւոր չեղաւ: Երէցը բան մը միայն մոռցաւ ըսելու, և ներկայացման ատեն այս բանը շատ էական է. Ժանին մականունը:

— Ժանն է ըսաւ, իմ սանս, Սուվինիի թնդանօթածիղկներու գունդին տեղակալ: Տունէն է:

Ժան երկու մեծ խոնարհութիւն ըրաւ. Ամերիկուհիներն ալ երկու փոքր խոնարհութիւն ըրին, և յետոյ սկսան շագոյրները ալափել և իւրանքանչիւրը մէյ մէկ հազար Ֆրանքնոց ծրար դուրս հանեց զօր աղբորիկ զետեղեր էին օձի կաշիէ շինուած կանաչ պատեաններու մէջ՝ ոսկիէ չրջանակով:

— Ասի ձեր աղքատներուն համար բերի, տէր երէց, ըսաւ տիկին Սքօթ:

— Ես ալ ասի, ըսաւ Պէթինա:

Իրենց նուէրը փափուկ կերպով սահեցուցին ծեր երէցին աջ ձեռքին ու ձախ ձեռքին մէջ, ու ան ալ, փոփոխակի մէյ մը աջին, մէյ մը ձախին նայելով, կ'ըսէր իւրովի:

— Ի՞նչ են այս երկու պզտիկ բաները: Շատ ծանր է: Ոսկի ըլլալու է մէջը... Այո՛, բայց ո՞րքան, ո՞րքան:

Եօթանասուներկու տարեկան էր արքայ Քօնսթանթէն, և շատ դրամ անցեր էր ձեռքէն, թէեւ ձեռքին մէջ չէր մնացած երկար ատեն. այդ զրամը փոքրիկ գումարներով եկած էր իրեն, և այդպիսի մեծ գումարի մը նուէրը չէր կրնար խելքին մէջ սեղմեցնել: Երկու հազար Ֆրանք: Երբեք ձեռքը ունեցած չէր երկու հազար Ֆրանք և ոչ իսկ հազար:

Ուստի չգիտնալով թէ ի՞նչ կուտային իրեն, չէր գիտեր թէ ի՞նչպէս շնորհակալ ըլլար: Կը կակաղէր:

— Շատ երախտապարտ եմ ձեզի, տիկին, շատ բարի էք, օրիորդ:

Մէկ խօսքով՝ բաւական շնորհակալութիւն չէր յայտնէր: Ժան հարկ համարեց միջամտել:

— Կնքահայր, այս տիկինները երկու հազար ֆրանք է որ տուին ձեզի:

Բօլին նորէն երեւցաւ յանկարծ:

— Երկու հազար ֆրանք. «Երկու հազար ֆրանք»:

— Այո՛, ըսաւ երէցը, այո՛...: Ա՛ն Բօլին, պահէ այս դրամը և զգուշութիւն ըրէ...:

Պառաւ Բօլին ամէն բան էր այս տան մէջ, սպասուհի, խոհարարուհի, դեղագործ, գանձապետ: Անոր ձեռքերը դողդղալով և մեծարանքով ընդունեցին ոսկիէ երկու փոքր ծրարները, որոնք այնքան թշուառութիւն և խեղճութիւն պիտի մեղմացնէին, այնքան տառապանք պիտի թեթեւցնէին:

— Ամէնը աս չէ, տէր երէց, ըսաւ տիկին Սքօթ, ամէն ա՛խս հինգ հարիւր ֆրանք [պիտի տամ ձեզի:

— Ես ալ քրոջս պէս պիտի ընեմ:

— Հազա՛ր ֆրանք ամէնը: [Ուրեմն ա՛լ աղօթատ չպիտի մնայ երկրին մէջ:

— Մեր ուղանն ալ ան է: Ես հարուստ եմ,

շատ հարուստ... քոյրս ալ հարուստ է... ան ինէ աւելի հարուստ է... աղջիկ մը շատ ծախք ընելու առիթ չունի... մինչդեռ ե՛ս: Ա՛ն, ե՛ս... Կը վատնեմ, ինչ որ կրնամ՝ կը վատնեմ: Երբ մէկը շատ դրամ ունենայ, չափազանց շատ ունենայ, իրաւունքէն աւելի ունենայ, ըսէ՛ք, տէր արքայ, որպէս գիներելի ըլլայ ան, կա՞յ ուրիշ միջոց մը՝ քան թէ տալ, լիարժեք տալ, և կարելի եղածին չափ շատ, ու կարելի եղածին չափ արժանաւորին տալ: Արդարեւ, դուք ալ բան մը պիտի տաք ինձի:

Ու Բօլինին ուղղելով խօսքը:

— Հաճեցէք, օրիորդ, գաւաթ մը պաղ ջուր տալ ինձի: Չէ՛, ուրիշ բան չեմ ուզեր... գաւաթ մը պաղ ջուր... ծարաւ կը մարիմ կոր:

— Ես ալ, ըսաւ Պէթինա ինդալով, մինչդեռ Բօլին վազեց ջուր բերելու, ես ալ անօթութենէն կը մարիմ կոր...: Տէր երէց... գիտեմ շատ անհարկի բան է ըրածս... բայց կը տեսնեմ որ սեղաննիդ շտկուած է...: Արդեօք կարելի չէ՞ որ մեզի ալ ճաշ հրամցնէք:

— Պէթինա՛, ըսաւ տիկին Սքօթ:

— Ձգեցէք, Սիւզի, ձգեցէք...: Կը հաճիք, այնպէս չէ՞, տէր երէց:

Իսկ ծերունի երէցը բան մը չէր գտներ պատասխանելու: Չէր գիտեր թէ ի՞նչ կ'ընէ, ի՞նչ կ'ըլլայ: Այս կիները յարձակումով առած էին երիցատունը: Ուղղափա՛ն էին: Երկու հազար

Ֆրանք բերած էին իրեն։ Ամէն ամիս հազար
Ֆրանք կը խոստանային։ Կ'ուզէին իր տունը
ճաշել. ա՛հ, վե՛րջին հարուածն էր աս. սոսկում
կուգար վրան, մտածելով որ իր խորովածները
ուհակիրթով կաթնապուրը պիտի հրամցնէր խօշ
հարստութեան տէր եղող այս երկու Ամերիկու-
հիներուն, որոնք անշուշտ արտակարգ, արտառոց
ու արտասովոր բաներով կը սնանէին։ Ու մըր-
մընջեց.

— Ծա՛շի... ճա՛շի... հո՞ս ճաշել կ'ուզէք։
Ժան հարկադրուեցաւ նորէն միջամտել։

— Կնքահայրս շատ ուրախ պիտի ըլլայ,
ըստ, եթէ դուք հսճիք ընդունիլ միայն զինքը
անհանգիստ ընողը սա է...։ Երկուքնիս միասին
պիտի ճաշենք, և պէտք չէ որ, տիկիններ,
խնջոյքի մը սպասէք...։ Վերջապէս ներողամիտ
պէտք է դառնուիք։

— Այո՛, այո՛, շատ ներողամիտ, պատասխա-
նեց Պէթինա։

Ապա, քրոջը ուղղելով խօսքը, ըսաւ.

— Օ՛ն, Սիւզի, մի՛ խոժոռիք, որովհետեւ...
քիտէք որ իմ սովորութիւնս է քիչ մը...։ Հոս
կենանք, կ'ըլլայ։ Ժամ մը այս տեղ հանդիստ
անցնենք ու հանգչինք։ Ա՛յնպիսի օր մը ան-
ցուցինք որ երկաթուղիին մէջ... կառքին մէջ...
փոշիին... տաքուն...։ Այս առաւօտ, սոսկալի
պանդուկի մը մէջ շատ գէշ նախաճաշ մը ըրինք։
Դարձեալ նոյն պանդուկը պիտի երթայինք, ժամը

եօթին, ճաշելու համար, և յետոյ Բարիզի կա-
ռախումբը պիտի նստէինք...։ Բայց հոս ճաշելը
ստուգիւ շատ աւելի աղուոր բան պիտի ըլլայ։
Ա՛լ չէ չէք ըսեր...։ Ա՛հ, ի՛նչ բարի էք, Սիւ-
զա՛նդ իմ։

Այս խօսքը ընելէ յետոյ՝ քոյրը համարեց
մեծ փաղաքշանքով ու խանդաղատանքով. ապա
երէցին դառնալով.

— Եթէ գիտնայի՛ք, տէր երէց, ի՛նչ բարի
է քոյրս։

— Պէթինա՛, Պէթինա՛։

— Օ՛ն, չուտ բրէ՛, Բօլին, ըսաւ Ժան. եր-
կու սպաս բե՛ր։ Ես ալ կ'օգնեմ քեզի։

— Ես ալ, գոչեց Պէթինա, ես ալ պիտի օգ-
նեմ ձեզի։ Ո՛հ, կ'աղաչեմ, շատ պիտի զուար-
ճանամ։ Միայն թէ, տէր երէց, ներեցէք որ
հոս իրրեւ իմ տունս վարուիմ քիչ մը։

Նախ յօդիկը վրայէն հանեց հապճեպով։ Ժան
հիացաւ, տեքնելով քնքուշ, անստգիւտ, սքան-
չելի իրան մը, այնքան կակուղ ու շնորհագեղ։

Յետոյ օրիորդ Բէրսիվալ գլխարկը հանեց,
քիչ մը չափազանց աճապարանքով և ահա՛
սխրալի քայքայման մը նշան եղաւ։ Հիւսք մը
ուսէն բաժնուեցաւ և Պէթինային ուսերուն վը-
րայ ծաւալեցաւ հեղեղներով ու ջրվէժի պէս եր-
կայն հոսումով. այդ միջոցին պատուհանի մը
առջեւ կը դառնէր, ուր արեւուն ճառագայթ-
ները ալիքներով ներս կը մտնէին...։ այս ոսկի

լոյսը այդ ոսկի մագերեսն վրայ լիալիը շողալով, սխրալի շրջանակ մը կը յօրինէր մատաղատի աղջկան պայծառափայլ գեղեցկութեանը: Պէթինա շիկնելով ու շփոթելով՝ քոյրը օգնութեան կանչեց և տիկին Սքօթ շատ նեղութիւն կրեց, այս անկարգութիւնը քիչ մը կարգի դնելու համար: Երբ աղէտը դարմանուեցաւ, ոչինչ կրցաւ Պէթինան արգիլել որ խուժէ պնակներուն, դանակներուն ու պատառաքողներուն վրայ:

— Բայց, պարո՛ն, կ'ըսէր ժանին, ես շատ լաւ սեղան շտկել գիտեմ: Քրոջս հարցուցէ՛ք... Ըսէ՛ք, Սիւզի, երբ պզտիկ էի, նիւ-Եօրք, սեղանը շատ լաւ չէի՞ շտկեր:

— Այո՛, շատ լաւ, պատասխանեց տիկին Սքօթ:

Ու Պէթինային անպատկառութեանը համար երէցէն ներողութիւն խնդրելով հանդերձ, ինքն ալ գլխարկն ու լօդիկը հանեց, այնպէս որ ժան երկրորդ անգամ մըն ալ սիրուն մէջքի մը և հիանալի մազերու քաղցր տեսարանը ունեցաւ աչքերուն առջեւ: Սակայն գանգուերներու քայքայումը երկրորդ ներկայացում չունեցաւ, և ժան ցաւեցաւ ասոր համար:

Քանի մը վայրկեան ետքը, տիկին Սքօթ, օրիորդ Բէրսիվալ, երէցը ու ժան երիցատան փաթը սեղանին շուրջը կը բազմէին. յետոյ ընդհուպ, խօսակցութիւնը սրտաբաց և սրտազեղ ընտանութեան ձեւը կ'առնէր, շնորհիւ յանկար-

ծական և նորանշան ձեւին այս հանդիպման, շնորհիւ մանաւանդ Պէթինայի շէնչող տրամագրութեան ու քիչ մըն ալ խիզախօրէն զուարթ մտքին:

— Պիտի տեսնէք, տէր երէց, ըսաւ Պէթինա, պիտի տեսնէք թէ սո՛ւտ ըսի արդեօք, թէ կը մարիմ անօթութենէ: Առաջուց կ'ըսեմ թէ պիտի լափեմ: Երբեք այսքան անորոշով սեղան նստած չունէի: Այս ճաշին շնորհիւ ի՛նչ աղէկ պիտի վերջանայ օրերնիս: Որքան գոհ եմք քոյրս ու ես, այս դղեակը, այս ագարակները, այս անտառը առնելնուս համար:

— Եւ այս ամէնը, շարունակեց տիկին Սքօթ, այնքան տարօրինակ, այնքան անակնկալ կերպով ունենալնուս համար: Միտքերնէս շատ քիչ կ'անցնէր ասանկ բան մը:

— Կրնաք ըսել, Սիւզի, թէ բնաւ չէր անցնէր...: Բայց նախ ներեցէք, պարոն... պարոն ժան, այնպէս չէ՞:

— Այո՛ օրիորդ, պարոն ժան:

— Ուրեմն, պարոն ժան, քիչ մըն ալ տուէք սա ընտիր ապուրէն, կ'աղաչեմ:

Արքայ Բօնսթանթէն կը սկսէր խելաբերիլ, ինքզինքը դռնել. սակայն դեռ շատ յուզուած էր տանտիրոջ պարտականութիւնները կանոնաւոր կերպով կատարելու համար. ժան յանձն առած էր կառավարել իր կնքահօր համեստ ճաշը: Ուստի այս հրաշագեղ Ամերիկոնէիին պնակը

մինչեւ բերանը լեցուց. ան անքթիթ իր վրայ կը սեւեռէր երկու մեծ աչքերուն նայուածքը, ուր կը ցոլային անկեղծութիւն, յանդգնութիւն և զուարթութիւն: Ժանին աչքերն ալ արդէն փոխարէնը կը հատուցանէին օրիորդ Բէրսիվաւ լին: Երեք քառորդ չէր անցած տակաւին որ երէցին պարտէզին մէջ մանկամարդ Ամերիկու հին և երիտասարդ սպան առաջին անգամ իրաւուն հետ խօսած էին, և արդէն երկուքնին դէմ դիմաց, անդոյր համարձակ, իրարմէ անկասկած, և գրեթէ իրարու ընկեր կը զգային ինքզինքսնին:

— Արդ, կ'ըսէի թէ, տէր երէց, ըսաւ Պէթինա, երէկ քրոջս տօնն էր, իր ծննդեան տօնը: Դեռայրս, ութ օր կայ, հարկադրուեցաւ Ամերիկա երթալ. գացած ատենը ըսեր էր քրոջս. «Յս հոս չգիտի ըլլամ ձեր տօնախմբութեան օրը, բայց ինչ լուր կ'առնէք»: Ուստի երէկ ընծաներ ու փունջ փունջ ծաղիկներ եկան քիչ շատ ամէն կողմէ. բայց քեռայրս ոչինչ՝ մինչեւ ժամը հինգը... ոչինչ: Ելանք երկուքս մէկտեղ Պուլօնեի անտառը գացինք ձիով պտոյտ մը ընելու... և ձի ըսելով՝ միտքս եկաւ...:

Կանդ առաւ, և քիչ մը մէկ կողմ ծռելով, հետաքրքրութեամբ նայեցաւ Ժանին փոշոտ կօշիկներուն, յետոյ գոչեց.

— Բայց, պարոն, խթաննե՞ր ունիք կօշիկներնուդ վրայ:

— Այո՛, օրիորդ:

— Հեծելագորքի մէջ է՞ք:

— Թնդանօթածիգերուն մէջ եմ, օրիորդ, և թնդանօթածիգ ըլլալը՝ հեծելագորք ըլլալ է:

— Ձեր զօրագունդը ո՞ւր է...

— Հոս, մօտը:

— Ուրեմն մեզի հետ ձի կը նստի՞ք:

— Ամենամեծ հաճոյքով, օրիորդ:

— Լաւ: Տեսնենք, ո՞ւր ձգեցի խօսքս:

— Դուք ալ չէք գիտեր Պէթինա, և այնպիսի բաներ կը պատմէք այս պարոններուն որ ամենեւին կարեւորութիւն չունին իրենց համար:

— Ո՛հ, կը ներէք, տիկին, ըսաւ երէցը: Դղեակին վաճառումը, — բոլոր երկրին մէջ ատոր վրայ կը խօսուի — և օրիորդին պատմութիւնը շահագրգռական է մեզի համար:

— Կը տեսնէք, Սիւզի, պատմութիւնս շատ շահագրգռական է տէր երէցին համար...: Ուստի կը շարունակեմ: Ձիով պտոյտնիս ըրինք, տուն դարձանք ժամը եօթին, դարձեալ լուր չկայ...: Ծաշերնիս ըրինք և այն միջոցին երբ սեղանէն կ'ելլէինք, երկու տող հեռագիր մը եկաւ Ամերիկայէն. «Այսօր ձեզի համար, և ձեր անուանը Լօնկվալի դղեակը և կալուածը գնել տուի, Սուվինիի մօտ, հիւսիսի գծին վրայ»: Այն ատեն երկուքս ալ սկսանք խնդալ խենթի պէս, մտածելով որ...

— Ձէ՛, չէ՛, Պէթինա, ձիչդ չէ ատ: Երկուք-

նիս ալ կը զրպարտէք կոր: Նախ յուզման և երախտագիտութեան անկեղծ շարժում մը ունեցանք: Քոյրս ու ես շատ կը սիրենք գիւղը: Ամուսինս, որ պատուական անձ մըն է, գիտէր որ շատ կը փափաքէինք Ֆրանսայի մէջ հող ունենալ: Վեց ամիսէ ի վեր կը փնտռէր ու չէր գտներ: Վերջապէս, և առանց մեզի ըսելու, այս դղեակը դտեր էր որ հիշդ իմ տօնախմբութեանս օրը կը ծախուէր... Այս ըրածը մեծ փափկանըկատութիւն մըն էր ինծի համար:

— Այո՛, Սիւզիւ, իրաւունք ունիք, փոքրիկ յուզման յաջորդեց մեծ ցնցում:

— Այնպէս եղաւ... Երբ սա խորհրդածութիւնը ըրինք թէ յանկարծ երկուքնիս ալ, — ի՛նչ որ մէկունս է՝ միւսինս ալ է, — դղեակի մը տէր կը գտնուինք, առանց գիտնալու թէ ո՛ւր կը գտնուի այս դղեակը, ի՛նչպէս շինուած է և քանի՛ գնուած է, ասիկա շատ կը նմանէր պարիկներու պատմութեան...:

— Վերջապէս, ամբողջ հինգ վայրկեան, բոլոր սրտով խնդացինք... Յետոյ աշխարհացոյցի մը վրայ ինկանք, և բաւական նեղութեամբ յաջողեցանք Սուվինեին գտնել անոր մէջ: Աշխարհացոյցէն ետքը՝ կարգը եկաւ ուղեցոյցի մը, և այս առաւօտ, ճեպընթացով Սուվինեի ելանք ժամը տասնին:

— Բոլոր օրերնիս դղեակը, ախօռները, ագարակները այցելելով անցուցինք: Ամէն բան

չտեսանք, որովհետեւ ծայրը չի դար... Բայց տեսածներնուս վրայ սքանչացանք: Միայն, տէրերէց, բան մը կայ որ իմ հետաքրքրութիւնս կը շարժէ: Դիտեմ որ այդ ստացուածքը երէկ հրապարակաւ ծախուեցաւ...: Ծամբան մէկ ծայրէն միւսը խոշոր յարտարարութիւններ տեսայ...: Բայց այն մարդոց, մատակարարներուն և ագարակը վարողներուն, որոնք ինծի հետ պատեցան, չհամարձակեցայ հարցնել, — եթէ անգիտութիւն ցուցնէ՛ր՝ յիմար պիտի երեւնայի, — թէ քանի՛ ապրանք եղեր է ինծի: Ամուսինս իր հեռագրին մէջ մոռցած է ըսելու...: Ասիկա մանրամասնութիւն մըն է միայն, քանի որ այնքան ուրախ եմ գնուած ըլլալուն, սակայն չպիտի նեղանամ, իմանալով...: Ըսէ՛ք, տէրերէց, եթէ գիտէք, քանի՞ է գինը:

— Տարապայման գին մը, պատասխանեց երէցը, որովհետեւ շատ յոյսեր և շատ փառասիրութիւններ կը յուզէին Լօնկվալի շուրջը:

— Տարապայման գին մը: Կը վախցնէք զիս...: Ծղիւ ո՞րքան:

— Երե՛ք միլիոն:

— Միայն երեք միլիոն, գոչեց տիկին Սքօթ. գղեակը, ագարակները, անտառը ամենքը երե՛ք միլիոն միայն:

— Այո՛, երեք միլիոն:

— Բան մը ըսել չէ, ըսաւ Պէթինս: Այն գրգանոյ՝ փոքրիկ վտակը, որ դարաստանին մէջ ման կուգայ, միայն կ'արժէ երեք միլիոն:

— Տէր երէց, հարցուց տիկին Աբօթ, քիչ մը առաջ կ'ըսէիք թէ շատեր կային որոնք առնել կ'ուզէին դղեակը ու հողերը:

— Այո՛, տիկին:

— Այդ անձերուն առջեւ իմ անունս արտասանուեցա՞ւ վաճառումէն յետոյ:

— Այո՛, տիկին:

— Եւ երբ իմ անունս արտասանուեցաւ, մէկը գտնուեցա՞ւ որ զիս ճանչնար և վրաս խօսէր... Այո՛... այո՛...: Ձեր լռութիւնը պատասխան է... իմ վրաս խօսեր են...: Լա՛ւ ուրեմն, տէր երէց, ա՛նա՛ լուրջ կը խօսիմ, շատ լուրջ...: Կ'աղաչեմ, շնորհ ըրէք կրկնել ինչ որ ըսին:

— Բայց, տիկին, պատասխանեց խեղճ երէցը, որ իբրեւ թէ հրաշէկ ածուխի վրայ նստած ըլլար այն միջոցին, ձեր մեծ հարստութեան վրայ խօսեցան...:

— Այո՛, անոր վրայ ալ խօսած պիտի ըլլան. անշուշտ, ըսին թէ շատ հարուստ եմ... և քիչ ատենէ ի վեր... ետքէն տեսա՛մ... այնպէս չէ՛: Շատ լաւ. բայց ամէնը աս չէ, ուրիշ բան ալ ըսած ըլլալու են:

— Ո՛չ, բան մը չլսեցի...:

— Ո՛հ, տէր երէց, ձեր ըրածը ան է հիմա ինչ որ կը կոչէք բարեպաշտ սուտ մը... և ես պատճառ կ'ըլլամ ձեր դժբախտութեան. յայտնի է որ դուք անկեղծութիւնն իսկ էք: Ձեզ չար-

չարելուս պատճառը աս է որ մեծ շահ մը ունիմ իմանալու թէ ի՛նչ ըսուեր է, թէ ի՛նչ...:

— Օ՛ն, տիկին, ընդհատեց ժան, իրաւունք ունիք, ուրիշ բաներ ըսին, և կնքահայրս կը վարանի զանոնք ձեզի կրկնելու. բայց որովհետեւ կ'ուզէք անպատճառ իմանալ, ձեզի համար ըսին թէ դուք էք ամենէն վայելագոյն, ամենէն փայլուն և ամենէն...:

— Եւ ամենէն գեղեցիկ կիներէն մէ՞կը Բարիզի: Կրնան ատ ալ ըսած ըլլալ, — քիչ մը ներողամտութեամբ կրնան ըսած ըլլալ — բայց դարձեալ ամէնը ատ չէ: Ուրիշ բան ալ կայ...:

— Իբրեւ ի՛նչ:

— Այո՛, ուրիշ բան ալ կայ, ու ես այս վայրկեանիս իսկ կ'ուզեմ որոշ և անկեղծ բացատրութիւն մը ունենալ ձեզի հետ: Չեմ գիտեր... բայց ինծի այնպէս կը թուի թէ բախտը յաջող է այսօր... ինծի այնպէս կը թուի, — թերեւս շատ կանուխ է այս բառը գործածել, — բայց ինծի այնպէս կը թուի թէ դուք երկուքնիդ ալ քիչ մը բարեկամ էք արդէն ինծի... և թէ օր մը բոլորովին բարեկամ պիտի ըլլաք: Ըսէք, եթէ իմ մասիս այլանդակ ու ստայող պատմութիւններ կը չըլին, իրաւունք չունիմ կարծելու թէ դուք պիտի օգնէք ինծի, անոնց սուտը երեւան հանելու:

— Այո՛, տիկին, պատասխանեց ժան ուժգնօրէն, իրաւունք ունիք այդպէս կարծելու:

— Լա՛ւ ուրեմն. ձեզի կ'ուղղեմ խօսքս, պարո՛ն: Դուք զինուոր էք... և ձեր արհեստն է արիութիւն ունենալ...: Խոստացէ՛ք որ քաջ ըլլաք...: Կը խոստանա՞ք:

— Ի՞նչ կը հասկնաք, տիկին, քաջ ըլլալը սելով:

— Խոստացէ՛ք, խոստացէ՛ք առանց բացատրութեան, առանց պայմանի:

— Լա՛ւ, կը խոստանամ:

— Ուրեմն անկեղծութեամբ, ա՛յոով և ոչով պիտի պատասխանէք ձեզի ընելիք հարցումներու...:

— Պիտի պատասխանեմ:

— Ըսի՛ն արդեօք ձեզի թէ Նիւ-Եօրքի փողոցներուն մէջ մուրացած եմ:

— Այո՛, տիկին, ըսին:

— Եւ թէ շրջուն կրկնաւ մէջ ձի խաղցուցած եմ:

— Ըսին, տիկին:

— Լաւ... Ահա խօսիլը այսպէս կ'ըլլայ... Լա՛ւ, նախ դիտեցէք որ այս ամենուն մէջ բան մը չկայ, բնաւ բան մը չկայ որ մարդ չկարենայ խոստովանիլ...: Եթէ ճշմարիտ չէ, իրաւունք չունի՞մ արդեօք ըսելու թէ ճշմարիտ չէ: Ու ճշմարիտ է: Իմ պատմութիւնս... քանի մը բառով ընեմ ձեզի, առաջին օրէն, որպէս զի դուք ալ բարեհաճիք կրկնել ամէն անոնց որոնք իմ վրաս պիտի խօսին ձեզի հետ...: Կեանքիս մէկ

մասը այս երկրին մէջ պիտի անցնեմ. ուստի կը փափաքեմ որ դիտան թէ ո՛ւրկէ կուգամ և ի՛նչ եմ: Ուրեմն կը սկսիմ: Աղքատ, այո՛ շատ աղքատ եղայ: Ութը տարի կայ...: Հայրս նոր մեռած էր, մեր մօր մահուընէն քիչ ետքը: Ես աասնըութը տարեկան էի, և Պէթինան՝ ինը: Առանձին մնացինք աշխարհի մէջ՝ մեծագումար պարտքով և դատով մը: Հօրս վերջին խօսքը սա եղած էր. «Միւզի, երբեք իրաւախո՛ս չըլլաք դատին համար, երբե՛ք երբե՛ք: Միլիոններ, զաւակներս, միլիոններ պիտի ունենաք»: Երկուքս ալ, Պէթինան ու զիս, համբուրեց...: Հոգեվարքը հասաւ ու մեռաւ, կրկնելով. «Միլիոններ»): Հետեւեալ օրը գործակատար մը ներկայացաւ, որ առաջարկեց բոլոր պարտքերը հատուցանել, և ասկէ զատ, տասը հազար տօլար վճարել ինծի, եթէ մեր դատին վերաբերեալ իրաւունքներս իրեն թողում: Գօլօրատոյի մէջ լայնածաւալ հողային ստացումքին վրայ կը դառնար խնդիրը...: Մերժեցի: Այն միջոցին էր որ, քանի մը ամիս, շատ խեղճութեան մէջ մնացինք:

— Այն միջոցին էր որ, ըսաւ Պէթինա, սեփականը ես կը գնէի:

— Կեանքս Նիւ-Եօրքի դատ վարողներուն մօտ կ'անցնէի... բայց ոչ ոք կ'ուզէր իմ շահերուս պաշտպանութիւնը ստանձնել: Ամէն կողմէ միևնոյն պատասխանը կ'ընդունէի. «Ձեր դա-

տը շատ տարակուսելի է, ոսոխներ ունիք հա-
րուստ, և ահարկու դրամ պէտք է, շատ դրամ,
դատին մինչեւ վերջը դիմանալու համար... և
դուք այլ եւս ոչինչ ունիք...: Տասը հազար
տօլար կը նուիրեն ձեզի, պարտքերնիդ ալ վը-
ճարելով, ընդունեցէ՛ք զայն, ծախեցէ՛ք ձեր դա-
տը: Բայց հօրս վերջին խօսքերը ականջիս մէջ
էին միշտ, և չէի ուզեր...: Սակայն, չքաւո-
րութիւնը զիս պիտի հարկադրէր այդ բանին,
երբ օր մը, հօրս բարեկամներէն մէկուն, Նիւ-
Յօրքցի լեզանաւոր Պ. Ուիլեամ Սքօթի քով փորձ
մը ըրի: Սենեակին մէջ առանձին չէր ան, երի-
տասարդ մը կար, գրասեղանին առջեւ նստած:
«Կրնաք խօսիլ, ըսաւ, իմ որդիս է ան, Ռիչարտ
Սքօթ:» Երիտասարդին նայեցայ, ան ալ ինծի,
և ճանչցանք զիրար...: «Սի՛ւզի: — Ռիչա՛ռ:»
Ձեռքը երկնցուց: Քսանքերեք տարեկան էր, և
ես, ինչպէս օր ըսի, տասնըութ: Շատ անգամ,
ժամանակաւ, երբ երկուքս ալ աղայ էինք, մի-
ասին խաղացած էինք: Շատ բարեկամ էինք
այն ատեն: Յետոյ, եօթը-ութը տարի առաջ, ան
իր ուսումը աւարտելու գացած էր Ֆրանսա և
Անգլիա: Հայրը նստեցուց զիս և հարցուց թէ
ի՛նչ բանի համար դիմ եմ...: Խնդիրը պատ-
մեցի...: Մտիկ ըրաւ ու պատասխանեց. «Քսան
երեսուն հազար տօլարի կը կարօտիք: Ոչ ոք
փոխ կուտայ ձեզի այդքան գումար մը, կընձ-
ռալից դատի մը անստոյգ ելքին վստահելով:

Յիմարութիւն ըրած կ'ըլլայ: Իսկ եթէ թշուառ
էք, եթէ օգնութեան մը պէտք ունիք...:
— Ատ չէ, հայր իմ, ըսաւ Ռիչարտ ուժգնօրէն,
ատ չէ օրիորդ Բէրսիվալին խնդիրը: — Գիտեմ
բայց իր խնդիրն անկարելի է...: Ոտքի ելաւ
զիս առաջնորդելու...: Այն ատեն տկարութիւն
մը եկաւ վրաս, հօրս մահուընէն ի վեր այս ա-
ռաջին անգամն էր. մինչեւ այն ատեն, բաւական
արիասիրտ եղած էի, բայց կը զգայի որ ուժս կը
սպառէր: Ջղային տագնապ մը ունեցայ և լացի:
Վերջապէս ինքզինքիս եկայ և տուն դարձայ:
Ժամ մը յետոյ՝ Ռիչարտ Սքօթ իմ տունս էր: «Սիւ-
զի, ըսաւ, խոստացէ՛ք ընդունիլ ինչ որ
պիտի առաջարկեմ ձեզի. խոստացէ՛ք ինծի:»
Խոստացայ...: «Լա՛ւ ուրեմն, ըսաւ, սա միակ
պայմանով որ հայրս մը բան չիմանայ. ես ձեր
տրամադրութեան տակ կը գնեմ ձեզի պէտք
եղած գումարը: — Բայց պէտք է նախ ծանօ-
թանաք իմ դատիս, գիտնաք թէ ի՛նչ է, ի՛նչ
կ'արժէ: — Ես ոչ մէկ բառ գիտեմ ձեր դատին
վերաբերեալ... և չեմ ուզեր ու է տեղեկութիւն
ունենալ: Ի՞նչ արժանիք կ'ունենայի երախտա-
ւորել ձեզ՝ եթէ դրամս ետ առնելու վստահու-
թիւնն ունենայի: Դուք արդէն խոստացաք
ընդունիլ: Եղաւ լինցաւ: Ա՛լ պէտք չկայ անոր
վրայ խօսելու:» Այնքան պարզ կերպով, այն-
քան բաց սրտով նուէր մըն էր ըրածը որ ըն-
դունեցի: Երեք ամիս յետոյ դատը վաստկեցանք

այն հողերուն որ անվիճելիօրէն մկր երկուքիս ստացուածքը եղած էին, հինգ միլիոն վճարել ուզեցին։ Գացի Ռիչարին խորհուրդ հարցուցի։ «Մերժեցէ՛ք և սպասեցէ՛ք, ըսաւ. եթէ այդքան մեծ գումար մը կ'առաջարկեն, ըսելէ թէ հողերը կրկնապատիկ կ'արժեն։ — Սակայն հարկ է որ ձեր դրամը հատուցանեմ, շատ դրամ կը պարտիմ ձեզի, շա՛տ։ — Ո՛հ, աճապարելու բան չկայ, աւելի ուշ կրնաք վճարել. ես հիմա շատ հանգիստ եմ։ Աւնելիքս ալ վտանգի մէջ չէ։ — Իսկ ես կը փափաքիմ անմիջապէս վճարել ձեզի. պարտքէ՛ կը սոսկամ...։ Առանց հողերը ծախելու, եղանակ մը կրնայ գտնուիլ թերեւս, որպէս զի պարտքէս ազատիմ։ Ռիչա՛ր, կ'ուզէ՛ք ամուսինս ըլլալ։» Այո՛, տէր երէց, այո՛ պարոն, ըսաւ տիկին Սքոթ խնդալով, ե՛ս ինքս այսպէս ամուսնիս վրայ ինկայ։ Ե՛ս խնդրեցի իր ձեռքը։ Այիկա կրնաք ամենուն ըսել, ու ճշմարիտը ըսած կ'ըլլաք։ Արդէն իսկ, պարտաւորուած էի այս կերպ վարուիլ։ Ո՛հ, վստահօրէն գիտեմ, ինչպէս որ կեանքս գիտեմ, ան երբեք բերանը պիտի չբանար...։ Շատ հարուստ եղած էի ես...։ Զիս շատ սիրելուն համար, դրամս իրեն սոսկում կ'ազդէր։ Ահա ամուսնութեանս պատմութիւնը։ Իսկ մեր ճոխ հարստութեան պատմութիւնը մէկ քանի բառով կրնայ ըսուիլ։ Արդարեւ միլիոններ կան եղեր այս Գօլօրատոյի հողերուն մէջ. առատաբուխ արծաթի հանքեր

գտան հոն, և այս հանքերը ամէն տարի հսկայական խոշոր գումարներ կը բերէին իբրեւ եկամուտ։ Մէջերնիս համաձայն ենք, ամուսինս, քոյրս ու ես՝ որ այս եկամուտներէն առատ բաժին հանենք աղքատներուն։ Պիտի տեսնէք, տէր երէց... որովհետեւ ճանչցանք անգութ թշուառութիւնը որովհետեւ մեր նիւ-նօրքի հինգերորդ փոքրիկ յարկին մէջ Պէթինա կը յիշէ որ ինք կը դէնր սեղանը. ասոր համար ահա մեզ միշտ ձեռնտու պիտի գտնէք ամէն անոնց որոնք կեանքի դժուարութեանց ու տառապանքին հետ դէմ առ դէմ կը գտնուին, ինչպէս մենք ատենօք...։ Եւ հիմա պարոն ժան, կը հաճի՞ք ներել ինծի որ այս երկար ճառախօսութիւնս ըրի և ընծայել քիչ մը սա սերէն, որ խիստ ընտիր կ'երեւայ։

Սեր ըսածը, Բօլինին յիշած հաւկիթով կաթնապուրն էր... և մինչդեռ ժան կը փութար տիկին Սքոթին հրամցնել զայն, տիկինը յարեց.

— Դեռ ամէնը չըսի։ Պէտք է գիտնալ թէ ի՛նչ բան ծնունդ տուաւ այդ այլանդակ պատմութեանց։ Երբ եկանք Բարիզ հաստատուիլ, տարի մը առաջ հոն հասնելունս պէս, մեզի պարտք համարեցինք գումար մը նուիրել աղքատներու համար։ Ո՛վ խօսեցաւ ատոր վրայ, քատներու համար։ Ո՛վ խօսեցաւ ատոր վրայ։ Անտարակոյս, մենք չէ, այլ օրաթերթ մը ելաւ պատմեց եղածը, նշանակելով նաեւ գումարին քանակը։ Իսկոյն երկու երիտասարդ լրագրողներ

փութացին Պ. Սքօթին մօտ, փոքրիկ հարցաքննութիւն մը ընելու համար իր անցեալին վրայ: Կ'ուզէին մեր վրայ գրել լրագիրներուն մէջ... Ինչպէս կ'ըսէք անոր — քրոնիկ: Պ. Սքօթ երբեմն քիչ մը բռնուն է: Այնպէս եղաւ այդ օրն ալ, ու խստօրէն ճամբու դրաւ այդ պարոնները, առանց բան մը ըսելու: Ուստի, մեր ճշմարիտ պատմութիւնը չդիտնալով, չսփառանց երեւայութեան վրայ հիմնուած պատմութիւն մը հնարեցին: Առաջինը պատմեց թէ Նիւ-Եօքսթըր մէջ ձիւնին տակ մուրացեր էի... և հետեւեալ օրը, երկրորդը աւելի հեռաքրքրական յօդուած մը հրատարակած ըլլալու համար, ելաւ ըսաւ թէ Ֆիլատէլֆիա կրկէսի մը մէջ թուղթէ շրջանակներ կը պատռէի կ'անցնէի: Շատ չպիկի օրաթերթերուն քիչ մը Ֆրանսայի մէջ... Ինչպէս մենք ալ ունինք Ամերիկայի մէջ:

Սակայն, հինգ վայրկեանէ ի վեր, Բօլին յուսահատական նշաններ կ'ուղղէր երէցին դոր չէր հասկնար երէցը: Խեղճ աղջիկը վերջապէս բոլոր զօրութիւնը հաւաքելով ըսաւ.

— Տէր երէց, ժամը եօթը քառորդ անցեր է:

— Եօթը քառորդ անցեր է: Ո՛հ, տիկիններ, կ'աղաչեմ ներեցէ՛ք ինծի, այս իրիկուն Մարեմայ ամօտն ժամերգութիւնը պիտի ընեմ:

— Մարեմայ ամիս... անմիջապէ՛ս պիտի ըլլայ ժամասացութիւնը:

— Այո՛, անմիջապէս:

— Մեր Բարիզի կառախումբը ճիշդ ո՛ր ժամուն կը մեկնի այս իրիկուն:

— Ժամը իննուկէսին, պատասխամեց ժան, տասնըհինգ քսան վայրկեանը կը բաւէ կառքով կայարան հասնելու:

— Ուրեմն, Սիւզի, կրնանք եկեղեցի երթալ:

— Երթանք, պատասխանեց տիկին Սքօթ, բայց բաժնուէնէս առաջ, տէր երէց, շնորհ մը ունիմ ձեռն խնդրելիք: Առաջին անգամ որ ճաշեմ Լօնկվալի տունս, կ'ուզեմ որ անպատճառ ձեզ սեղանակից ունենամ, դուք ալ, պարոն... այսօրուան պէս չորսերնիս միայն: Ո՛հ, մի՛ մերժէ՛ք, սրտանց հրաւեր մըն է որ կ'ընեմ:

— Եւ նոյն սրտով կ'ընդունինք, տիկին, պատասխանեց ժան:

— Կը զրեմ ձեզի, օրը իմացնելու համար: Կարելի եղածին չափ շուտով պիտի գամ... Դուք ասոր՝ ծխանին կընկալար կախել կ'ըսէք, այնպէս չէ՞: Լաւ ուրեմն, կընկալար պիտի կախենք չորսերնիս:

Այս միջոցին, Բօլին օրիորդ Բէրսիվալը սենսակին մէկ անկիւնը տարած, մեծ իրարանցումով կը խօսէր անոր հետ: Իրենց խօսակցութիւնը սա խօսքերով վերջացաւ.

— Հոն պիտի ըլլա՞ք, կ'ըսէր Պէթինա:

— Այո՛, պիտի ըլլամ:

— Ինծի պիտի ըսէ՞ք ատենը:

— Պիտի ըսեմ, բայց զգուշացէ՛ք... անա տէր երէցը կուգայ, պէտք չէ որ կասկածի...:

Երկու քոյրերը, երէցն ու Ժան, տունէն դուրս ելան: Հոնկէ եկեղեցի երթալու համար, գերեզմանոցէն անցնելու էր: Հեշտալի իրիկուն մըն էր: Յամր ու լռելեայն, մարը մտնող արեւուն ճառագայթներուն տակ, չորսը միասին կը քայլէին ծառաստանի մը մէջ:

Իրենց ճաւթուն վրայ տօքթէօն Ռէյնօի շիրիմը կար, խիստ պարզ, սակայն իր համեմատութիւններովը, ուրիշ դամբաններէ տարբեր կը հանդիսանար: Տիկին Սքօթ և Պէթինա կանգ առին, քարին վրայ քանդակուած սա տապանադրին վրայ դարձացած. Հոս կը հանգչի sofթօն Մառսէլ Ռէյնօ, վիրաբուժապետ Սուվինետիի Եւրժուէն Գորագուճիկն, սպանեալ, 8 յունվար 1871, Վիլլեռսէսէի հակասամարտին մէջ: Աղօթեցէք հոգիին համար:

Երբ ընթերցումնին աւարտեցաւ, երէցը Ժանը ցուցնելով անոնց, սա պարզ բառերը ըսաւ.

— Հայրն էր:

Այն ատեն երկու կիներ գերեզմանին մօտեցան, և գլուխնին խոնարհած, հոն կեցան քանի մը վայրկեան, յուզուած և մտախոհ: Յետոյ, երկուքը միասին ետեւնին դառնալով միաժամանակ, երիտասարդ սպային ձեռք կարկառեցին ու նորէն սկսան յառաջանալ դէպի եկեղեցի: Այսպէս անա՛, Ժանին հօրը համար աղօթած եղան լօնկվալի մէջ:

Երէցը գնաց չապիկը և ուրարը հագնելու.

Ժան՝ երկու դարէ ի վեր լօնկվալի տանուէրներուն յատկացուած նստարանին վրայ տարաւ նստեցուց տիկին Սքօթը: Բօլին առաջ անցած էր: Օրիորդ Բէրսիվալին կը սպասէր ստուերին մէջ, եկեղեցիին սիւներէն մէկուն ետին պահուրեւած: Նեղ և ցից սանդուխէ մը վերնատունը հանեց Պէթինան և երգեհոնին առջեւ նստեցուց:

Ծերունի երէցը, երկու ձայնաւոր տղաք առջին ձգած, սրբատունէն դուրս ելաւ, և այն միջոցին ուր ծունը կուգար խորանին պատուանդաններուն վրայ.

— Ատենն է, օրիորդ, ըսաւ Բօլին, որ անհամբերութենէն սիրտը կը ծեծէր: Խեղճ մարդ սիրեցեալ, ո՛րքան գոհ պիտի ըլլայ:

Երբ երգեհոնին ձայնը լսեց որ քաղցրօրէն կ'ելլէր իրեւ մրմունջ և կը ծաւալէր փոքրիկ եկեղեցիին մէջ, արբայ Բօնսթանթէն այնպիսի յուզում մը, այնպիսի հրճուանք մը զգաց որ չկրցաւ արտասուքները բռնել: Չէր յիշեր թէ լացած ըլլար այն օրէն ի վեր, ուր Ժան իրեն ըսեր էր թէ ունեցածը կ'ուղէր բաժնել անոնց մօրը և քրոջը հետ, որոնք իր հօրը քով զարնուեր էին, գերմանական գնդակներու տակ:

Որպէս զի այս ծերունազարդ քահանային աչքերուն մէջ տակաւին արտասուք գտնուէր, հարկ եղած էր որ մանկամարդ Ամբրիկուհի մը, ծովեր անցնելով, գար Շօթէնի խոհերգ մը նուագէ լօնկվալի եկեղեցիին մէջ:

Դ.

Հետեւեալ օրը, ժամը հինգուկէսին, թաւաբահար փողը կը հնչէր զօրանոցին բակին մէջ։ Ժան ձի կը հեծնէր և իր բաժնին հրամանատարութիւնը ձեռք կ'առնէր։ Մայիս ամսուն վերջը, բանակին բոլոր նորակոչ զինուորները մարզուած կ'ըլլան և կարող՝ ուղղմական ընդհանուր շրջափոխութեանց մասնակցելու։ Գրեթէ ամէն օր, մարզադաշտին մէջ լծուած հրետանիներու փորձեր կ'ըլլան։

Ժան կը սիրէր իր արհեստը. սովորութիւն ունէր մեծ խնամքով քննելու երիվարները ու անոնց հանգերձանքը, իր մարդոց հաղուածքը ու ընթացքը. բայց այն առտուն քիչ ուշադրութիւն ընծայեց իր գործին մանրամասնութեանց։

Խնդիր մը կը յուզէր ու կը չարչարէր զինքը ու վարանումի կը մատնէր. այս խնդիրն անոնց մէջ էր որոնց լուծումը Բազմաբուհատեան վարժարանին մէջ չի սորվուիր։ Ժան չէր կրնար որոշ պատասխան գտնել այս հարցման։

— Երկուքէն ո՞րն է գեղեցկագոյնը։

— Դաշտին մէջ զինավարժութեան վերջին մասին ատան, իւրաքանչիւր հրետանի ինքնուրոյն կը գործէ, գնդապետին հրամաններուն ներքեւ. բայց շատ անգամ, գնդապետը իր գործը իր տեղակալներէն մէկուն կուտայ, որպէս զի

Թնդանօթները վարելու վարժուի։ Ծիլդ այն օրն ալ, զինավարժութեան սկիզբէն ի վեր, հրամանատարութիւնը ժանին յանձնուեցաւ։ Ի մեծ զարմացում գնդապետին, որ իր տեղակալը առաջին կարգի ուսեալ, խիստ կարող ու շատ ճարտար սպայի մը տեղ զրած էր, ամէն բան մոլար ընթացաւ։ Ժան երկու երեք անգամ սխալ շարժումներ ցոյց տուաւ. ո՛չ կրցաւ պահել և ո՛չ ուղղել միջոցին բացութիւնները, քանի մը անգամ ձիերը իրարու հպեցան։ Հարկ եղաւ որ գնդապետը միջամտէ ժանին, ուղղելով փոքրիկ կշտամբանք մը, որ սա խօսքերով վերջացաւ։

— Չեմ հասկնար։ Ի՞նչ ունիք այս առումտ։ Առաջին անգամն է որ այս բանը ձեզի կը պատահի։

Որովհետեւ առաջին անգամն էր նաեւ որ ժան Սովինեի մարզադաշտին մէջ ուրիշ բան կը մտածէր քան թնդանօթներ ու դումարտակներ, ուրիշ բան քան մարդիկը որ հրետանիին կը ծառայեն կամ կը վարեն զանոնք, երբ կրակ բանան։ Կառքերու անխնեւութիւն և ձիերու սրմբակներուն հանած փոշիի ալիքներուն մէջ, ժան կը տեսնէր, ո՛չ թէ Գրգ Թնդանօթաձիգ գունդին հեծեալներու երկրորդ հրետանին, այլ որոշ պատկերը երկու Ամերիկուհիներուն՝ սեւա-աչուի ու սակեհեր։ Եւ այն պահուն իսկ, ուր ակնածութեամբ կ'ընդունէր իր գնդապետին օրինաւոր յանդիմանութիւնը, ժան ինքնիրեն ըսելու վրայ էր։

— Գեղեցկագոյնը տիկին Սքօթն է :

Զինավարժութիւնը, ամէն առտու, երկու մասի բաժնուած է, տասը վայրկեանի դադարով մը: Բոլոր սպաները կը հաւաքուին ու կը խօսակցին: Ժան այդ առաւօտ մէկ կողմ կեցաւ, իր նախորդ օրուան յիշատակներով միայնակ: Իր մտածումը Լօնկվալի երիցատունը կը տանէր զինքը: Այո՛, նազելին երկուքին մէջէն տիկին Սքօթն էր: Օրիորդ Բէրսիվալ մանուկ էր դեռ: Կը տեսնէր տիկին Սքօթը երէցին փոքրիկ սեղանը նստած: Կը լսէր անոր ըրած պատմութիւնը այնքան սրտաբաց և համարձակ: Ի՞նչ մը արտառոց ներդաշնակութիւնը այդ ձայնին, խիստ մասնաւոր, շատ թափանցիկ, շեռ կը զմայլեցնէր իր ականջը: Ինքզինքը եկեղեցիին մէջ կը գտնէր: Հոն էր ան ալ, իր առջեւ ծնգարանին վրայ խոնարհած, իր սիրուն գլուխը երկու փոքրիկ ձեռքերուն մէջ գոցած: Ապա երգեհոնը կը սկսէր ձայնել, և հեռուն, ստուերին մէջ աղօտ կերպով կը տեսնէր Պէթինային վայելչագեղ ու նրբենի դիմաստուերը:

Մանո՛ւկ, մանո՛ւկ էր արդեօք միայն: Փողերը հնչեցին: Զինավարժութիւնը սկսաւ նորէն: Բարեբախտաբար այս անգամ ոչ հրամանատարութիւն կար, ո՛չ պատասխանատուութիւն: Զորս հրետանիներ կը կատարէին համաշափ շրջափոխութիւններ: Կը տեսնուէր որ մարդոց, ձիերու և կառքերու այն վիթխարի

կոյտը կը շարժէր դարձարձիկ, երբեմն բացուելով ու վառուելով երկարաձիգ ճակատի մէկ-գծին վրայ, երբեմն ալ խմբուելով, հանգրիճուելով, հոծ և կուռ ջոկատ մը կազմելով: Ամէն ինչ միագոյն, միակտուր կեանք կ'առնէր, ամբողջ դաշտին վրայ: Սպասուները ձիերնուն վար կը ցատկէին, թնդանօթին կը վազէին, կառաշարքին յառաջակողմէն կը յօդատէին, որ կը հեռանար սրընթաց, և զարմանալի արագութեամբ կը պարտադրէին զայն հուր արձակելու: Յետոյ ձիերը կը վերադառնային, սպասուներ նորէն կը յօդատէին, թնդանօթները թամբերուն վրայ կը նետուէին հապշտապ ու զօրագունդը մարզադաշտ կը սլանար սրբաշաւ:

Պէթինան, անուշիկ ու մեղմիկ, Ժանին մտքին մէջ, կը սկսէր գերազանցութիւն ստանալ տիկին Սքօթին վրայ: Ժանի այնպէս կը թուէր որ ան կը ժպտէր ու կը կարմրէր՝ իր ցրցքնած մազերուն արեւոյիկ ալիքներուն մէջ: Պարոն Ժան... ան պարոն Ժան կոչած էր զինքը... և երբեք իր անունը այքան ազուր չէր երեւցած իրեն: Հապա՛ վերջին անգամ ձեռք տալը գացած ատեննին, կառք նստելէ առաջ... Օրիորդ Բէրսիվալ տիկին Սքօթէն քիչ մը աւելի սրդ Բէրսիվալ տիկին Սքօթէն քիչ մը աւելի ուժով սեղմած էր ձեռքը... Ստուգիլ՝ քիչ մը աւելի ուժով սեղմած էր: Զեռնոցները հանաէր, երգեհոն զարնելու համար, և Ժան կը զգատակաւին այն փոքրիկ մերկ ձեռքին ճնշումը

որ թարմ ու կակուղ, եկեր ամբեր էր, իր զին-
ւորի կոշտ ու խոշոր թաթին մէջ:

— Կը սխալէի պահ մը առաջ, կ'ըսէր ժան
ինքնիրեն, գեղեցկագոյնը օրիորդ Բէրսիվալն է:

Զինավարժութիւնը աւարտած էր: Հրետա-
նիները իրարու ետեւ շարուեցան սեղմ անջըր-
պետներով, թնդանթնները մէկ գծի վրայ բարե-
կարգ կեցան, և ապատողանցումը սկսաւ, ուժգին
արշաւով՝ զարհուրելի թնդիւն ու փոշիի մրրիկ
հանելով: Երբոր ժան, սուր ի ձեռին, գնդապե-
տին առջեւէն անցաւ, երկու քոյրերուն երկու
պատկերները այնքան իրարու կը խառնուէին ու
կը շաղապատէին իր յիշողութեանը մէջ, որ
մէկը միւսին մէջ կը մտնէին և աներեւոյթ
կ'ըլլային, մինեւնոյն անձը կը դառնային: Ամէն
համեմատութիւն անկարելի կ'ըլլար, քորովհետեւ
բաղդատութեան երկու եզրերը եղականօրէն
չփոթուեր և իրարու խառնուեր էին:

Այսպէս, տիկին Սքոթ և օրիորդ Բէրսիվալ
իրարմէ անբաժանելի մնացին ժանին մտածու-
մին մէջ, մինչեւ այն օրը ուր նորէն պիտի
տեսնէր զանոնք: Այն անակնկալ հանդիպումին
տպաւորութիւնը չլնջուեցաւ, այլ տեւեց, քաղ-
ցըր ու խիստ ուժգին, այնպէս որ ժան յուզ-
ուած ու անհանգիստ կը զգար ինքզինքը:

— Արդեօք, կ'ըսէր ինքնիրեն, խելքիս եկա՞ւ
որ այսպէս սիրահարուիմ խենթի պէս, առաջին

տեսնելուս: Ո՛չ, մարդ միայն մէ'կ կնոջ կը սի-
րահարուի... և ո՛չ երկու կնոջ միաժամանակ:

Այս բանը կը վստահացնէր զինքը: Շատ ե-
րիտասարդ էր այս քսանը չորսամեայ մեծ մա-
նուկը: Երբեք սէրը մուտ չէր գտած իր սրտին
մէջ՝ ամբողջապէս, համարձակապէս և յայտ-
նապէս: Սէրը, վիպասանութիւններու մէջ տե-
սած էր միայն, և խիստ քիչ կարգացած էր վի-
պասանութիւն: Հրեշտակ չէր սակայն: Ոչ ան-
չնորհք, ոչ տգեղ կը գտնէր Սուվինիի ցոփուհի-
ները, երբ ներէին որ ըսէ իրենց թէ սիրուն են,
յօժարակամ կ'ըսէր զայն. բայց երբէք չէր մը-
տաբերած սէր համարիլ այսպիսի քմահաճոյք մը
որ իր սրտին մէջ խիստ թեթեւ ու խիստ հարե-
ւանցի յուզումներ առաջ կը բերէր:

Իսկ Բօլ տը Լավառտանս հիացման և սրամը-
տութեան հրաշալի կարողութիւններ ունէր: Իր
սրտին մէջ կ'օթեւանէին միշտ երեք, չորս մեծ
տարփանքներ որոնք հոն կ'ապրէին իբրեւ եղ-
բայր, իրարու հետ հաշտ: Բօլ այս տասներհինգ
հազար հոգիէ բաղկացած փաթրիկ քաղաքին մէջ
տաղանդ ունեցած էր շատ մը գեղանի աղջիկներ
գտնելու, ամենքն ալ պաշտուելու համար ըս-
տեղծուած: Ան կը կարծէր Ամերիկան գտած
ըլլալ, երբ գտածը ուրիշներուն գտածն էր:

Ժան հազիւ կէս մը տեսած էր աշխարհ: Ու-
թը տասը անգամ Բօլին հետ երեկոյթներու,
պարահանդէսներու գացած էր չըջկայ գղեակ-

ները, Տեսակ մը ձանձրոյթ և տաղտուկ իմացեր էր անոնցմէ։ Ատկէ հետեւութիւն հանած էր որ նմանօրինակ զուարճութիւններ իրեն համար չեն։ Իր ճաշակները լուրջ և պարզ էին, ինք կը սիրէր առանձնութիւնը, աշխատութիւնը, երկար պտոյտներ, լայն ու ընդարձակ տեղերը, ձիեր ու գիրքեր։ Ինք քիչ մը վայրենի, քիչ մը գեղացի էր։ Իր գիւղը կը պաշտէր և իր տղայութիւնը տեսնող բոլոր այն ծերունիները՝ որ հին ժամանակին վրայ կը խօսէին իրեն։ Սրահի մը մէջ քատուիլ մը պարելը անյաղթելի երկիւղ կ'ազդէր իրեն։ ամէն տարի, Լօնկվալի պաշտօնական սուրբի տօնին, յօժար սրտով կը պարէր գիւղին աղջիկներուն և ագարակի վարձակալու հիւններուն հետ։

Եթէ տիկին Սքօթ ու օրիորդ Բէրսիվալը, Բարիզ, իրենց տանը մէջ տեսած ըլլար, իրենց չքեղ պերճանքով և չողչողուն վայելչութեամբ, որով կը փայլէին, պիտի նայէր վրանին, հեռուէն, հետաքրքրութեամբ, իբրեւ գեղարուեստական առարկայ։ Յետոյ տուն պիտի դառնար և տարակոյս չկար որ հանդարտ ու անղբաղ քուն մը պիտի քաշէր։

Այո՛, բայց այսպէս չէր պատահած և ահա այս պատճառով զարմացած մնացեր էր, ահա այս պատճառով վիվուկը առած էր սիրտը։ Այս երկու կիները, ամենամեծ դիպուածով մը, այնպիսի միջավայրի մը մէջ երեւցած էին որ իրեն

ընտանի էր այն միջավայրը. ուստի շատ նպաստաւոր եղած էր անոնց։ Այսպէս անոնք առջի օրէն եղած էին պարզ, բարի, սրտաբաց։ Ասկէ զատ, գրգալից գեղեցկութիւն մը ունէին ինչ որ չի մնասեր բանի մը։ Ժան անմիջապէս հմայուեց էր անոնցմով և դեռ հմայուած մնացել էր։

Այն միջոցին ուր ձիէն կ'իջնէր ժամը իննին, զօրանոցին բակին մէջ, աբբայ Քօնսթանթէն խնդագին գործի կը սկսէր։ Ծեր քահանային գլուխը, նախորդ օրէն ի վեր, կրակի մէջ էր։ Ժան շատ չէր քնացած գիշերը, իսկ խեղճ երեցը բնաւ չէր քնացած։

Առաւօտուն կանուխ ելած, բոլոր դռները դռ, Բօլինին հետ առանձին, նախորդ օրուան առած դրամները համրեր ու համրեր էր, սեղանին վրայ տարածելով իր հարիւր ոսկիները, և կծծի մարդու մը պէս, հաճոյքով ձեռքին մէջ առած, շօշափեր էր։ Իրենն էր այս ամենը, իրենն էր, այսինքն աղքատներունը։

— Շատ շուտ մի շարժիք, տէր երէց, կ'ըսէր Բօլին, ինչոք եղէք։ Կարծեմ թէ սյսօր հարիւր փրանք մը...

— Բաւական չէ, Բօլին, բաւական չէ՛, կէտէ քիս մէջ ասանկ օր մէկ անգամ միայն ունենամ, բայց պիտի ունենամ։ Գիտէ՞ք ո՛րքան պիտի տամ Բօլին։

— Ո՞րքան, տէր երէց։

Աբբայ Քօսթանթէն

— Հազա՛ր ֆրանք:

— Հազա՛ր ֆրանք:

— Այո՛, մենք հիմա միլիոններու տէր ենք: ...երկայի բոլոր գանձերը մերն են, ու կ'ուզէք որ խնայողութիւն ընեմ: Մանաւանդ այսօ՛ր, ի՞նչ իրաւամբ:

Ժամը իննին, պատարազը ընելէն յետոյ, արբան ելաւ գնաց և ո՛ւր որ գնաց՝ ճամբուն վրայ ոսկիէ անձրեւ տեղաց: Ամենքն ալ իրենց բաժինն ունեցան, թէ՛ իրենց չքաւորութիւնը խոստովանող աղքատները և թէ անոնք որոնք կը ծածկէին: Իւրաքանչիւրին ողորմութիւն տուած պահուն սա փոքրիկ ճառն ալ մէկտեղ կ'ըսէր.

— Ասիկա Լօնկվալի նոր տանուտէրերուն կողմէն է, երկու Ամերիկուհիներ...: Տիկին Սքօթ և Օր. Բէրսիվալ: Աղէկ միտքերնիդ պահեցէք այս անունները, և աղօթեցէ՛ք անոնց համար այս իրիկուն:

Յետոյ կը ձգէր կը փախչէր, առանց շնորհակալութեան սպասելու. դաշտերու, անտառներու մէջէն գիւղէ գիւղ, խրճիթէ խրճիթ կ'երթար շարունակ...: Զգիլած էր կարծես: Բոլոր իր անցած ճամբուն վրայ ցնծութեան ու զարմանքի աղաղակներ կը լսուէին: Բոլոր այդ ոսկիները սրծես հրաշքով կ'իյնային այն խեղճ ձեռքերուն մէջ, որոնք միայն ճերմակ փոքր փշիտներ յղունելու վարժուած էին: Երէցը խենթու-

թիւններ ալ ըրաւ, իրացնէ խենթութիւններ. մէյ մը նետուեր էր, ա՛լ անձին ճանաչու՞մը կորսընցուցեր էր, ինքզինքին տէրը չէր: Անոնց անգամ դրամ կուտար, որոնք չէին խնդրեր:

Քյօտ Ռիկալի պատահեցաւ, վաղեմի յիսնապետ մը որ թեւին մէկը Սէվաստօբօլ թողած էր, արդէն համակ աղբերէկ, ալե՞ծաղիկ մաղբերով, որովհետեւ ժամանակը կ'անցնի և Խրիմի զինուորները չուտով կ'ըլլան ծեր ալեւորներ:

— Առէ՛ք, ըսաւ երէցը, ահա քսան ֆրանք:

— Քսա՛ն ֆրանք, բայց ես բան մը չեմ խնդրեր ձեռնէ, բանի մը պէտք չունիմ: Ես իմ թոշակս ունիմ:

Իր թոշա՛կը... Ե՛թը հարիւր ֆրանք:

— Լա՛ւ ուրեմն, պատասխանեց երէցը, գլա՜նիկ գնեցէք ասով, բայց լա՛ւ մտիկ ըրէք, ասի Ամերիկայէն է...:

Ու նորէն կը սկսէր իր փոքրիկ ճառատանքը Լօնկվալի նոր տանուտէրերուն վրայ:

Խաթունիկ կնոջ մը տուն մտաւ, որուն որդին նախորդ ամիս Թուենուզ գացեր էր:

— Է՛ նայինք, զաւակնիդ ի՞նչպէս է:

— Դէ՛ չէ, տէր երէց, երէկ նամակ մը ըստացայ. աղէկ է եղեր, գանգատ մը չունի. միայն կ'ըսէ թէ Քրումիրներ չկան եղեր...: Խեղճ տղայ: Ամիսէ մը ի վեր խնայողութեամբ քիչ մը դրամ հաւաքեցի, և կը յուսամ որ մօտերս պիտի կարենամ տասը ֆրանք զրկել անոր:

— Տասնի տեղ երեսուն ղրկեցէ՛ք... Առէ՛ք :

— Քսան ֆրանք, տէր երէց, քսան ֆրանք կուտար :

— Այո՛, քսան ֆրանք կուտամ... :

— Չաւկի՞ս համար :

— Ձեր զաւկին համար... : Միայն թէ աղէկ մտիկ ըրէ՛ք, պէտք է գիտնաք թէ ո՛ւրկէ է. չմոռնաք ձեր զաւկին ալ ըսելու, երբ իրեն գրէ՛ք :

Երէցը քսաներորդ անգամն ըլլալով կրկնեց իր փոքր գովասանքը տիկին Սքոթին և Օր. Բէրսիվալի մասին : Ժամը վեցին տուն մտաւ յոգնած հարհրած, բայց սիրտը ուրախութեամբ լցուած :

— Ամենքն ալ տուի, գոչեց, Բօլինը տեսնելուն պէս, ամենքն ալ տուի, ամենքն ալ :

Իրիկունը ճաշը ըրաւ և գնաց Մարեմայ ամսուն ժամերգութիւնը ընելու, բայց երբ սեղանին վրայ ելաւ, երգեհոնը լուռ կեցաւ : Օրիորդ Բէրսիվալ հոն չէր այլ եւս :

Նախորդ օրուան փոքրիկ դաշնակահարուհին այս պահուն մեծ վարանման մէջ էր : Իր զարգախուցին երկու բաղմոցներուն վրայ երկու շրջազգեստներ կը տարածուէին վէտ ի վէտ, ձերմակ շրջազգեստ մը և կապոյտ շրջազգեստ մը : Պէթինա կը հարցնէր իւրովի թէ այս երկու շրջազգեստներէն ո՛րը հագնի իրիկունը, Օրերա երթալու համար : Երկուքն ալ սիրուն և հիանալի կը գտնէր, բայց պէտք էր անոնցմէ մէկը ընտ-

րել : մէկը միայն կրնար հագնիլ : Երկար վարանքէ մը յետոյ որոշեց որ ձերմակ շրջազգեստը հագնի :

— Ժամը իննուկէսին, երկու քոյրերը Օրերայի մեծ սանդուխէն վեր կ'ելլէին : Երբ իրենց օթեակը մտան, վարադոյրը վեր կ'ելէր Այսաի երկրորդ արարուածին երկրորդ տեսարանին վրայ, պարի և մառչի արարուածին :

Երկու երիտասարդներ՝ Ռօմէ տը Բիւմարթէն և Լուի տը Մարթիլլէ գետնայարկի օթեակի մը առաջին կարգին վրայ նստած էին : Պարող օրիորդները տակաւին բեմին վրայ չէին, և այդ պարոնները, ուրիշ զբաղում չունենայնուն սրահը դիտելով կը զրօսնէին : Օրիորդ Բէրսիվալին երեւութեամբ երկուքին վրայ ալ խոր տպաւորութիւն մը ըրաւ :

— Ա՛հ, ա՛հ, ըսաւ Բիւմարթէն, ահա՛ ոսկի ձուլիկը :

Երկուքն ալ իրենց դիտակները Պէթինային վրայ ուղղեցին :

— Այս իրիկուն չառ չոչողուն է ոսկի ձուլիկը, յարեց Մարթիլլէ : Նայէ՛ մէյ մը... վզին գիծը... Թեւերը ի՛նչպէս ընդելուզուած են... : Դեռ թարմատի աղջիկ և աղէկն իսկ կին :

— Այո՛, հիասքանչ... և այս ամէնուն վրայ՝ անխռով :

— Տասնըհինգ միլիոն, կ'երեւայ թէ տասնըհինգ միլիոն ունի միայն ինքն իրեն համար, և արծաթի հանքն ալ կը բանի անդադար :

— Տասնի տեղ երեսուն զրկեցէ՛ք... Առէ՛ք :
— Քսա՛ն ֆրանք , տէր երէց , քսա՛ն ֆրանք

կուտաք :

— Այո՛ , քսա՛ն ֆրանք կուտամ... :

— Չաւկի՛ս համար :

— Ձեր զաւկին համար... : Միայն թէ աղէկ մտիկ ըրէ՛ք , պէտք է գիտնաք թէ ո՛ւրկէ է . չմոռնաք ձեր զաւկին ալ ըսելու , երբ իրեն գրէ՛ք :

Երէցը քսաներորդ անգամն ըլլալով կրկնեց իր փոքր գովասանքը տիկին Սքոթին և Օր . Բէրսիվալի մասին : Ժամը վեցին տուն մտաւ յոգնած հարհրած , բայց սիրտը ուրախութեամբ լցուած :

— Ամենքն ալ տուի , գոչեց , Բօլինը տեսնելուն պէս , ամենքն ալ տուի , ամենքն ալ :

Իրիկունը ճաշը ըրաւ և գնաց Մարեմայ ամսուն ժամերգութիւնը ընելու . բայց երբ սեղանին վրայ ելաւ , երգեհոնը լուռ կեցաւ : Օրիորդ Բէրսիվալ հոն չէր այլ եւս :

Նախորդ օրուան փոքրիկ դաշնակահարուհին այս պահուն մեծ վարանման մէջ էր : Իր զարգախուցին երկու բաղմոցներուն վրայ երկու չրջազգեստներ կը տարածուէին վէտ ի վէտ , ճերմակ չրջազգեստ մը և կապոյտ չրջազգեստ մը : Պէթինա կը հարցնէր իւրովի թէ այս երկու չրջազգեստներէն ո՛րը հագնի իրիկունը , Օրերա երթալու համար : Երկուքն ալ սիրուն և հիանալի կը գտնէր , բայց պէտք էր անոնցմէ մէկը ընտ-

րել . մէկը միայն կրնար հագնիլ : Երկար վարանքէ մը յետոյ որոշեց որ ճերմակ չրջազգեստը հագնի :

— Ժամը իննուկէսին , երկու քոյրերը Օրերայի մեծ սանդուխէն վեր կ'ելլէին : Երբ իրենց օթեակը մտան , վարադոյրը վեր կ'ելէր Այսաի երկրորդ արարուածին երկրորդ տեսարանին վրայ , պարի և մառշի արարուածին :

Երկու երիտասարդներ՝ Ռօմէ տը Բիւմարթէն և Լուի տը Մարթիլէ գետնայարկի օթեակի մը առաջին կարգին վրայ նստած էին : Պարող օրիորդները տակաւին բեմին վրայ չէին , և այդ պարոնները , ուրիշ զբաղում չունենալուն սրահը դիտելով կը զրօսնէին : Օրիորդ Բէրսիվալին երեսօթը երկուքին վրայ ալ խոր տպաւորութիւն մը ըրաւ :

— Ա՛հ , ա՛հ , ըսաւ Բիւմարթէն , ահա՛ ոսկի ձուլիկը :

Երկուքն ալ իրենց դիտակները Պէթինային վրայ ուղղեցին :

— Այս իրիկուն չառ չոչողուն է ոսկի ձուլիկը , յարեց Մարթիլէ : Նայէ՛ մէյ մը... վզին գիծը... թեւերը ի՛նչպէս ընդելուզուած են... : Դեռ թարմատի ազդիկ և արդէն իսկ կին :

— Այո՛ , հիասքանչ... և այս ամէնուն վրայ՝ անխռով :

— Տասներհինգ միլիոն , կ'երեւայ թէ տասը-հինգ միլիոն ունի միայն ինքն իրեն համար , և արծաթի հանքն ալ կը բանի անդադար :

— Պէտիւլ քսանըհինգ միլիոն ըսաւ ինծի...
 և Պէտիւլ Ամերիկայի գործերուն քաջ տեղեակ է:

— Քսանըհինգ միլիոն: Ահա՛ Ռոմանէլլիին համար աղուոր պանքո՛ մը:

— Ի՞նչպէս, Ռոմանէլլի:

— Ջրոյց կայ թէ անոր հետ պիտի կարգուի, և թէ ամուսնութիւնը որոշուած է:

— Ամուսնութիւնը որոշուած է, այո՛, բայց Մօնթէսանին հետ, ո՛չ թէ Ռոմանէլլիին...: Ահ, վերջապէս պարը սկսա՛ւ:

Խօսակցութիւնը դադրեցուցին: Այսպիսի պարը միայն հինգ վայրկեան կը տեւէ և երկուքն ալ այդ հինգ վայրկեանին համար է որ եկած էին: Պէտք էր որ պատկառանքով և երիւղածութեամբ վայելէին զայն. ասիկա յատուկ է Օբերա յաճախող մաս մը անձերու որոնք անձեզի պէս կը ճշմարտան, երբ պէտք է լռել, մտիկ ընելու համար, և ընդհակառակը զարմանալի լռութիւն մը կը պահեն, երբ ներքի կրնայ ըլլալ խօսիլը, դիտելով հանդերձ:

Այսպիսի դիւցազնական փողերը իրենց վերջին խաղերը արձակած էին ի պատիւ Ռատամէսի: Մեծ սփինքսներուն առջեւ, արմաւենիներու կանաչ տերեւներուն տակ, պարուհիներ կը յառաջանային շողողուն ու բեմը կը դրաւէին:

Տիկին Սքօթ ուշով ու հաճոյքով կը դիտէր պարին շրջափոխութիւնները. իսկ Պէթինա յանկարծ մտախօհ դարձած էր, արահին անդին

կողմը օթեակի մը մէջ տեսնելով բարձրահասակ երիտասարդ մը թխաթոյր դէմքով: Օրբորդ Բէրսիվալ ինքնիրեն կը խօսէր ու կ'ըսէր.

— Ի՞նչ ընեմ, ի՞նչ որոշեմ: Ամուսնանա՞ գեղեցկահասակ երիտասարդին հետ որ հո՛ւն դէմս է կեցեր ու դիտակովը ինծի կը նայի... ահա ինծի կը նայի...: Քիչ մը յետոյ, երբ արարուածը լմնայ, հոս կուգայ, և երբ ներս մտնէ, բաւ է որ ըսեմ. «Եղաւ լմնացա՛ւ, ահա ձեռքս...»: Ձեր կիներ պիտի բլլամ» Արդարեւ կը լմնայ. իշխանուհի, իշխանուհի կ'ըլլամ, Ռոմանէլլի՛ իշխանուհի. Պէթինա իշխանուհի, Պէթինա Ռօմանէլլի՛: Աղէ՛կ կը յարմարի, անուշ կը հնչէ ականջի. «Տիկին իշխանուհիին սեղանը պատրաստ է...»: — Տիկին իշխանուհիին վաղը առաւօտ ձի պիտի նստի՞»...: Արդեօք ինծի հաճոյ պիտի՞ թուի իշխանուհի ըլլալը...: Այո՛ և ո՛չ...: Բոլոր այս երիտասարդներուն մէջ որոնք Բարիզի մէջ տարիէ մը ի վեր դրամիս ետեւէն կը վագեն, օտ Ռոմանէլլի իշխանը լաւագոյնն է դարձեալ...: Հարկ պիտի ըլլայ որ ամուսնանալու որոշում տամ այս օրերս...: Կարծեմ կը սիրէ զիս... այո՛, իսկ ե՛ս միթէ կը սիրե՞մ զայն: Չէ՛, չեմ կարծեր... և ո՞րքան կ'ուզէի սիրել...: Ո՛հ, այո՛, որքան կ'ուզէի...:

Ճիշդ նոյն ժամուն, ուր Պէթինային աղուոր գլուխը այս խորհրդածութիւնները կ'ունենար, ժան իր աշխատութեան խուցին մէջ միայնակ

գրասեղանին առջեւ նստած, կանթեղին լուսամ-
փոփին տակ խոշոր գիրք մը, Թիւռէնի պա-
տերազմներու պատմութիւնը քաղուածք կ'ընէր,
ծանօթագրելով: Զօրագունդին փոխսպաներուն
դասախօսութիւն մը պիտի ընէր. ուստի խոհե-
մաբար, հետեւեալ օրուան դասը կը պատրաստ-
ուէր:

Եւ ահա՛, յանկարծ, իր ծանօթութեանց մէջ
արտիւնկէն, 1645. Տիւնի պատերազմը, 1658.

Ի խնամակէն և Թիւրքահայմ, 1674-1675. ասոնք
գրած ատեն՝ աչքին դպաւ ուրուագիծ մը...:
Ժան բաւական աղէկ կը գծագրէր: Կնոջ պատ-
կեր մը եկեր ինքնիրեն՝ գրչին տակ կեցեր էր:
Ի՞նչ բնիւր եկած էր հոն այս բարեքիկ փոքրիկ
կինը՝ Թիւրքէնի յաղթութեանց մէջտեղ. ո՞րն էր
արդեօք...: Ի՞նչպէս գիտնար...: Այնքան կը
նմանէին իրարու...: Ու ժան, տըլտով, տըք-
նելով, Թիւռէնի պատերազմներու պատմութեանը
կը վերագոտնար:

Նոյն վայրկեանին, աբրայ Բօնսթանթէն իր
ընկուզենիկ փոքրիկ անկողնին առջեւ ծռենր
գրած գարծեայ, հոգիին բոլոր զօրութեամբը՝
երկինքի շնորհը կը հայցէր այն երկու կիներուն
համար, որոնք այնքան քաղցր ու երջանիկ օր
մը անցնել տուեր էին իրեն: Կ'աղօթէր Աստու-
ծոյ որ օրհնէ տիկին Սքօթը իր զաւակներով և
Օրիորդ Բէրսիվալին ալ ամուսին մը տայ սրտին
համեմատ:

Ե.

Ատենօք, Բարիզը Բարիզցիներունն էր, և
այս թուականը շատ հեռու չէ մենէ. հազիւ
երեսուն կամ քառասուն տարի կայ: Պրանսացի-
ները այն ատեն Բարիզի տէրն էին, ինչպէս
Անգլիացիք Լոնտոնի տէրն են, Սպանիացիները՝
Մատրիտի և Ռուսերը՝ Ս. Բեթերսպուրկի: Այն
ժամանակները ոչ եւս են: Ուրիշ երկիրներու
համար տակաւին սահմանազուխներ կան, Պրան-
սայի համար ա՛լ չկայ սահմանազուխ: Բարիզ
Բարեւոնեան անհուն աշտարակ մը դարձած է,
համազգային և տիեզերական քաղաք մը: Օտա-
րականները միայն այցելելու համար չեն գար
Բարիզ, այլ հոն ապրելու կուգան:

Բարիզի մէջ այժմ ունինք մէկ ուսու գա-
ղութ, մէկ սպանիական գաղութ, մէկ արե-
ւելեան գաղութ, մէկ ամերիկեան գա-
ղութ. բոլոր ասոնք ունին իրենց եկեղեցիները,
իրենց սեղանաւորները, իրենց բժիշկները, ի-
րենց օրաթերթերը, իրենց հովիւները, իրենց
բօքերը և իրենց ատամնաբոյժները: Օտարական-
ները արդէն մեր ձեռքէն առած են Շան-զ'էլիզէի
և Պուլվար Մալէրպի ամենամեծ մասը. անոնք կը
յառաջանան, կ'ընդարձակին, մենք կ'ընկրկինք՝
անոնց արշաւանքէն մղուած. հարկադրուած ենք

հայրենիքն իս թողուլ: Մենք ալ Բարիզցիներու գաղութ պիտի հաստատենք Բասսիի հրապարակին, Մօնսօի հրապարակին վրայ, և այն թաղերը, որոնք ժամանակաւ բնաւ Բարիզ չէին համարուիր և որ այսօր ալ բոլորովին չեն համարուիր:

Այս օտար գաղութներուն մէջ ամենէն բազմաթիւը, ամենէն հորուստը, ամենէն փայլունը Ամերիկեան գաղութն է: Ատեն կուգայ որ Ամերիկացի մը ինքզինքը բաւական հարուստ կը գտնէ. իսկ Ֆրանսացի մը՝ երբեք: Ամերիկացին կը քաղրի այն ատեն, չունչ կ'առնէ քիչ մը. ու գրամագլուխին չդպչելով՝ եկամուտներուն համար ա'լ հաշիւ չի բռներ, ծախք ընելը գիտէ. Ֆրանսացին խնայե'լ միայն գիտէ:

Ֆրանսացիին ճշմարիտ պերճանքը իր յեղափոխութիւններն են միայն: Խոհեմութեամբ և զգուշութեամբ կը պահէ իր ինչքը յեղափոխութեանց հաւար, գիտնալով թէ շատ սուղի պիտի նստին անոնք Ֆրանսայի, ու միանգամայն՝ դրամի խիստ չափեկան գործածութեանց առիթ պիտի ըլլան: Մեր երկրին հաշուեկշիռը երկարածիզ փոխառութիւն մըն է, մշտնջենապէս բաց թողուած: Ֆրանսացին կ'ըսէ ինքնիրեն.

— Գանձե՛նք, գանձե՛նք, գանձե՛նք: Այս օրերս յեղափոխութիւն մը կը ծագի և հաբիւրբին հինգ թուղթերը յիսուն կամ վաթսուն ֆրանքի կ'իջնեն: Այն ատեն կը գնեմ: Բանի որ յեղա-

փոխութիւնները անխուսափելի են, ջանանք գոնէ անոնցմէ օգտուիլ:

Միշտ կը խօսուի յեղափոխութեան երեսէն անանկացած մարդոց վրայ. թերեւս աւելի մեծ է յեղափոխութեան երեսէն հարստացած մարդոց թիւը:

Ամերիկացիները Բարիզի հրապուրանքերուն չեն դիմանար: Չկայ աշխարհիս մէջ քաղաք մը, ուր աւելի ախարսեղի, աւելի զիւրին ըլլայ շատ դրամ վատնել: Տիկին Սքօթին ցեղն ու ծագումը մասնաւոր պատճառներ էին որոնց համար այս հրապուրանքը աւելի սաստիկ ներգործէր իրենց վրայ:

Մեր գաղթականութեանց մէջ ամենէն աւելի ազգային գոյն ունեցողը Գանատան է, որ այլևս մերը չէ: Առաջին հայրենիքին յիշատակը դեռ հզօր ու քաղցր է Քէպէքի ու Մօնթէալի գաղթականներու սրտին մէջ: Սիւզի Բէրսիվալ իր մօրմէն զուտ ֆրանսական կրթութիւն մը առած էր, և ինք ալ քոյրը կրթած էր, անոր սէրը ներշնչելով մեր երկրին հանդէպ: Երկու քոյրերը ինքզինքնին Ֆրանսացի կը զգային, և անկէ աւելի լաւ բան, մը Բարիզցի:

Հագիւ միլիոններ ձիւնակոյժի մը պէս թափեցան իրենց վրայ, երկուքն ալ միեւնոյն փափաքը ունեցան. գալ բնակիլ Բարիզ: Ֆրանսան տեսնել ուզեցին, ինչպէս կ'ուզէ մարդ իր հայրենիքը տեսնել: Պ. Սքօթ քիչ մը զէմ կեցաւ:

— Երբ ես ա՛լ հոս չըլլամ, կ'ըսէր, երբ տա-
րին երկու կամ երեք ամիս միայն դամ Ամերի-
կա անցնեմ, ձեր շահերուն վրայ հսկելու համար,
ձեր երկուքին ալ եկամուտները կը նուազի: ։

— Ի՛նչ փոյթ, կը պատասխանէր Սիւզի,
հարուստ ենք, չափազանց հարուստ...: Եր-
թանք, կ'աղաչեմ...: Ա՛յնքան գոհ պիտի ըլ-
լանք, ա՛յնքան երջանիկ: ։

Պ. Սքոթ զիջաւ. Սիւզի 1880 յունվարի ա-
ռաջին օրերը՝ հետեւեալ նամակը կրցաւ գրել
իր բարեկամուհիին Քաթի Նոթօնի, որ քանի
տարիէ ի վեր Բարիզ կը բնակէր.

«Յա՛ղթութիւն, որոշուեցաւ. Ռիչար հաճե-
ցաւ. Ապրիլ ամսուն կը հասնիմ Բարիզ ու կ'ըլ-
լամ նորէն Փրանսացի: Մեր Բարիզ հաստատման
համար պէտք եղած բոլոր պատրաստութիւնները
ստանձնել առաջարկեցիք ինծի. որովհետեւ շատ
անպատկառ ու անզգուշ եմ... ուստի կ'ընդու-
նիմ ձեր առաջարկութիւնը: ։

«Կը բաղձամ որ ոտքս Բարիզ գրածիս պէս՝
կարենամ վայելել Բարիզը, առաջին ամիսը չփճա-
ցընել օթոցարարներու, կառագործներու, ձիա-
վաճառներու խանութները երթալ գալով: Կ'ու-
զեմ որ՝ կառախումբէն իջնելուս պէս՝ կայարանին
բակին մէջ գտնեմ իմ կառքս, իմ կառապանս,
իմ ձիերս: Նաեւ կը փափաքիմ այն օրը ձեզ
ինծի սեղանակից ունենալ իմ ցանց մէջ: Վար-
դեմ եմ կամ գնեցէ՛ք ապարանք մը. ծառանք

բռնեցէք և կառքերը, ձիերը, սպասահանդերձնե-
րը ընտրեցէք: Բոլորովին ձեր ճաշակին կը յանձ-
նեմ: Միայն թէ սպասահանդերձները կապոյտ
ըլլան. ա՛յսքան: Այս տողը Պէթինային խնդ-
րանքովը աւելցուցի. որ ուսիս վրայէն կը նայի
թէ ի՛նչ կը գրեմ ձեզի: ։

«Միայն եօթը հոգի Փրանսա կը բերենք հե-
տեւինս. Ռիչարը, իր սենեկապանը, Պէթինան ու
ես, մեր սպասուհիները, տղոց երկու մանկածու-
ները, և երկու ձիամարդիկներ՝ Թօպի և Պօպի,
որոնք ձիով ետեւնուս կուգան. քիչեր կան որոնք
անոնց պէս քաջ հեծնեն ձի...: Իրաւցնէ երկու
սիրոյ ժպիտներ. մէկ հասուկ, մէկ ձեւ, և գրե-
թէ մէկ գէմք. Բարիզի մէջ երբեք չէինք կըր-
նար գտնել այսպիսի երկու ամու՛ ճորտեր: ։

«Մնացեալ ամէն բան, իր և այլ, կը թո-
ղունք Նի-եօք...: Չէ, ո՛չ մնացեալ ամէնը,
չորս փոքրիկ ձիերը կը մօռնայի, քառեակ գոհա-
րիկներ, մելանի պէս սեւ, չորսն ալ չորս սը-
րունքներուն վրայ սպիտակ նիշերով. սիրտե-
րն չի տանիր որ զատուինք անոնցմէ: Տիւքի
մը կը լծենք զանոնք, սիրուն կ'ըլլայ: Պէթի-
նան ու ես խիստ աղէկ կը վարենք քառաձի
կառք մը: Կիները կրնան, այնպէս չէ՞, քառա-
ձի վարել, առանց մեծ գայթակղութեան տեղի
տալու, Պուլօնի պուրակին մէջ, առաւօտուն
կանուխ: Հոս՝ կ'ըլլայ: ։

«Մանաւանդ սիրեցեալդ իմ Քաթի, հաշու՛վ

մի՛ գործածէք... Խենթ ու խելառ բաներ
ըրէք. այս բանը միայն կը խնդրեմ ձեռնէն»

Այն օրը ուր տիկին Նօթթօն այս նամակը
կը ստանար, Կառնըվիլ անուռ մարդու մը սնան-
կութեան լուրը կը տարածուէր Բարիզի մէջ, որ
խռչոր խաղացող մըն էր և որուն քթը հոտ չէր
առներ. այսինքն՝ դեպի վառ խաղացած եր երբ
հարկ էր որ դեպի վերի խաղաւ: Կառնըվիլ վեց
շաբաթ առաջ, նոր ապարանք մը գացեր հաս-
տատուներ էր, որ ուրիշ պակասութիւն մը չունէր,
բայց եթէ չափազանց չքեղութիւն մը:

Տիկին Նօթթօն վարձու մուրհակ մը ստորա-
գրեց — տարեկան հարիւր հազար ֆրանք, —
այն արտօնութեամբ որ առաջին տարուան շըր-
ջանին մէջ կարենայ երկու միլիոնի ծախու առ-
նել, ճարտար օթոցարար մը յանձն առաւ բա-
րեքել, մեղմացնել պոռոտ ու չառաչոտ կահերու
տարապայման պաճուճանքը:

Յետոյ տիկին Սքօթի բարեկամուհին բարե-
բախտութիւնը ունեցաւ առաջին առթիւ ձեռք
ձգելու երկու ջոջ արուեստագէտներ, առանց
որոնց անկարելի է մեծ տուն մը հիմնել և վարել:

Նախ ձեռք ձգած էր առաջին կարգի խոհա-
բար վարպետ մը որ ձգեր ելեր էր Սէն-ժէռմէնի
արուարձանին մէջ հինաուրց ապարանքէ մը,
սրտի մեծ ցաւ մը զգալով իսկապէս, ազ-
նուապետական զգացումներ ունենալուն հա-
մար: Քիչ մը ծանր կուգար իրեն երթալ քաղ-

քենիներու, օտարականներու տուն ծառայել:

— Երբեք, ըսաւ տիկին Նօթթօնին, չէի
թողուր պառոտուհի տիկնոջ ծառայութիւնը,
եթէ իր տանը ընթացքը շարունակած ըլլար...
բայց պառոտուհի տիկինը չորս գաւակ ունի...
երկու մանչ որոնք յիմարութիւններ ըրին... և
երկու աղջիկ սրոնք քիչ տեսնէն ամուսնանալու
տարիքը պիտի թեւակոխեն: Հարկ պիտի ըլլար
օժիտ տալ անոնց համար: Վերջապէս պառոտու-
հի տիկինը հարկադրուած է քիչ մը կրճատել
ծախքերը, հետեւաբար այն տունը բաւական
կարելոր չէ ինծի համար:

Այս նշանաւոր վարպետը դրաւ իր պայման-
ները. թէ և չափազանց, չսարսափեցուցին տիկին
Նօթթօնը, որ գիտէր թէ իր առջև գտնուող
մարդը ամենամեծ արժանիքի տէր մարդ մըն է.
Իսկ ան որոշում տալէ առաջ, խնդրեց որ թոյլ
տրուի իրեն Նիւ-Եօրք հեռագրի քաշելու: Կ'ու-
զէր տեղեկանալ թէ ի՞նչ տեսակ մարդիկ էին այդ
Սքօթները: Նպաստաւոր պատասխան առաւ.
ուստի ընդունեց տիկին Նօթթօնի առաջարկը:

Երկրորդ ջոջ արուեստագէտը շատ հազուա-
գիւտ ու շատ մեծ կարողութեան տէր ձիամարդիկ
մըն էր, որ հարստութիւնը չինելէն ետքը՝ դոր-
ծէ քաշուած էր: Բայց հաճեցաւ տիկին Սքօթի
ախոռները կազմակերպել: Այնպէս որոշուեցաւ
թէ ազատ պիտի ըլլայ իր հաւնած ձիերը գընե-
լու, թէ սպասահանդերձ չպիտի հագնի, թէ ինք

պիտի ընտրէ կառավարները, ճորտերը և ձիւ-
ապանները, թէ երբեք տասնընէինգ ձիէն պակաս
չպիտի գտնուի ախոռին մէջ, թէ բնաւ առու-
տուր չպիտի ըլլայ կառադործին և թամբագործին
հետ, առանց իր միջնորդութեան և թէ միայն
առաւօտները պիտի նստի կառքին դահակը,
բաղբի հագուստով, տիկիններուն և տղոց երասա-
նակ վարել դաս տալու համար, եթէ հարկ ըլ-
լար:

Խոհարարացեալը կրակարաններուն գլուխը
անցաւ, ախոռացեալն ալ՝ ախոռներուն: Մնա-
ցածը դրամի խնդիր էր, և տիկին Նոթթօն այս
մասին իր լիազօր իշխանութիւնը կատարելապէս
ի գործ դրաւ: Իր առած հրահանգներուն համե-
մատ վարուեցաւ: Այս երկու ամսուան կարճ մի-
ջոցին՝ ճշմարիտ հրաշալիք դործեց, որպէս զի
տիկին Սքոթի բնակարանը բացարձակ կերպով
անթերի և անստգիւտ ըլլայ:

Եւ անա ինչպէս, երբ 1880 ապրիլ 15ին Պ.
Սքոթ, Սիւզի և Պէթինա Հալլըն գալով ձե-
պընթացէն իջան ժամը չորսուկէսին Սէն-Լազարի
կայարանը, տիկին Նոթթօնը գտան հոն, որ
ըսաւ իրենց.

— Քալէշնիդ հոն բակն է: Քալէշին ետին
լանտօ մը կայ տղոց համար, և լանտօին ետին
հանրակառք մը՝ ծառաներուն համար: Երեք
կառքերն ալ ունին ձեր սկզբնատառերը, ձեր
կառավարները, և ձեր ձիերը: Միւսիլլօ փողոցը

24 թիւն է ձեր բնակարանը. աւաթիկ ձեր այս
իրիկուան կերակուրին ցուցակը: Երկու ամիս
առաջ զիս հրաւիրեցիք, կ'ընդունիմ ձեր հրաւէրը
և կը համարձակիմ տասը-տասնընէինգ հոգի ալ
հետս բերել ձեզի: Ամէն բան ես կը մատակա-
րադեմ, նոյն իսկ հրաւիրեալներն ալ...: Մի
վրդովիք, ամենքն ալ կը ճանչնաք, ամենքն ալ
կը ճանչնաք, ամենքն ալ ձեր և իմ բարեկամ-
ներն են... և այս իրիկուընէ պիտի կարենանք
դատել ձեր խոհարարին արժանիքը:

Տիկին Նոթթօն՝ տիկին Սքոթի տուտ ազուոր
պզտիկ քառթ մը ոսկի գէով մը չրջապատուած,
որու վրայ սա բառերը գրուած էին. Ճաշացու-
ցակ 15 ապրիլի 1880, և տակն ալ արգանակ
բարիգեան, կարմրախայս ուսական, ևն.:

Առաջին Բարիզցին, որ պատիւ ու հաճոյքն
ունեցաւ տիկին Սքոթի և օրիորդ Բէրսիվալի
գեղեցկութեանը մեծարանք մատուցանելու,
տասնընէինգամեայ փոքր խոհարար մը եղաւ, որ
հոն կը գտնուէր, ճերմակներ հագած, գլխուն
վրայ ուռիէ կողով մը դրած, այն միջոցին ուր
տիկին Սքոթին կառավարը կառքերու խոնուէն
նեղուած, գոռարաւ գուրս կ'ելլէր կայարանին
բակէն: Պզտիկ խոհարարը մէկէն ի մէկ կանգ
առաւ քարայատակին վրայ, աչքերը խոշոր մը
բացաւ, երկու քոյրերուն նայեցաւ ապշահար և
երեսներուն ի վեր սա պարզ բառերը ըսաւ յան-
դգնօրէն.

չահերը, Ծրանայի մէջ ալ մեծամեծ գործերու ձեռնարկեց, և յաջողեցաւ Բարիզի մէջ, ինչպէս յաջողած էր Նիւ-Եօրք։ Դրամ չահելու պէտք չունեցողն է որ ամենէն աւելի կը յաջողի։

Շատ մեծարանք մատուցին տիկին Սքոթի...
ամէն լեզուով քծնեցան. ֆրանսերէն, անգլի-
երէն, իտալերէն, սպաներէն... այս չորս լե-
զուներն ալ գիտէր ան... և ահա առաւելութիւն
մըն ալ զոր ունին օտարուհիները խեղճ Բարի-
զուհիներուն վրայ. ասոնք ընդհանրապէս միայն
իրենց մայրենի լեզուն գիտեն և միջազգային
տարփանքներու վայելքը չունին:

Տիկին Սքոթ փայտ չառաւ, ձեռքը դուրս վա-
նելու համար զանոնք: Տասը, քսան, երեսուն
երկրպագու ունեցաւ միաժամանակ: Ոչ ոք ու-
րիշներէ գերադաս ըլլալու պարծանքը կրցաւ
ուեննալ. ամենուն ալ միեւնոյն ընդդիմութիւնը
ըրաւ, սիրուն, խայտախտիզ. ծիծաղադէմ...
Յայտնի եղաւ թէ կը զբօսնէր այս խաղով և
վայրկեան մը իսկ լուրջ բանի տեղ չէր դրած
զայն: Կը խաղար, զուարճանալու համար, ի
պատիւ և ի սէր արուեստին: Պ. Սքոթ չվրդո-
վեցաւ երբեք. կատարելապէս իրաւունք ունէր
հանգիստ ըլլալու...: Լաւ ևս, կը հրճուէր ան,
իր կնոջ յաջողութիւնները տեսնելով. երջանիկ
էր, զայն երջանիկ տեսնելով: Զափազանց կը
սիրէր զայն... քիչ մը աւելի որքան կը սիրէր
կիւնը: Պ. Սքոթ չառ կը սիրէր կիւնը և ահա այս-

Քան ժիպան, Մեծ անջրպետ կայ ռասին և չա-
փազանցին ժիջև, երբ այս երկու մակբայները
սիրեմ բային հետ գործածուին.

Իսկ Պէթիճնային չորս կողմը ուրիշ բան
կար, այլ խօլ չըջադարձ մը. դիւային պտոյտ մը։
Այն ի՞նչ հարստութիւն, այն ի՞նչ գեղեցկութեան
թիւն։ Օրիորդ Բէ սիւլալ ապրիլ 15ին Բարիդ
եկած էր. տասնըհինգ օր չանցած, զինքը ամուս-
նութեան ուղղոյնէր սկսած էին տեղալ։ Այս
առաջին տարուան չըջանին մէջ, — Պէթիճնա
այս փոքրիկ հայրը շատ ճշդութեամբ բռնելով
զուարճացած էր, — այս առաջին տարուան չըր-
ջանին մէջ, պիտի կրնար, եթէ ուզէր, երեսունը
չորս անգամ ամուսնանալ... և ի՞նչ պէսպի-
սութիւն թեկնածուներու։

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ աջօրեակի մը համար, որ ինչ ինչ պատահականութեանց մէջ կրնար գտնուիլ բարձրանալ, թէև խիստ փոքրիկ արդարեւ, այլ գտնւի մը սակայն:

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ դուքսի մը
համար, որ արքունիքին մէջ մէջ մեծ մարդ պի-
տի ըլլար, երբ Զորանստն, — և ասիկա անխու-
տափեցի էր. — ճանչնար իր սխալանքը և գլուխ
ձգէր իր օրինաւոր տէրերուն առջեւ։ Իսկանի մը

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ իշխանի մը համար, որ գահու պատուանդաններուն վրայ իր տահմանուած տեղն ունէր, երբ Ֆրանսան, — և ասիկա անխուսափելի էր, — Նաբոլէօնեան աւանդու թեանց չղթան կոէր նորէն:

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ հանրապետական երեսփոխանի մը համար, որուն սկզբնաւորութիւնը շատ փայլուն եղած էր խորհրդարանին մէջ, և որուն վերապահուած էր ապագային՝ շքեղ ճակատագիր մը, քանի որ Հանրապետութիւնը անքակտելի հիմերու վրայ դրուած էր հիմա Ֆրանսայի մէջ:

Իր ձեռքը խնդրեցին երիտասարդ բարձրաստիճան Սպանիացիի մը համար, և իմացուցին որ ամուսնական պայմանագրութեան երեկոյթի հանգէսը տեղի պիտի ունենար թագուհիի մը պալատին մէջ որ Յաղթութեան կամարէն շատ հեռու չի բնակիր... Ուզողը անոր հասցէն Պոթէնի տարեցոյցին մէջ ալ կը գտնէ... Թագուհին եր կ'ունայսօր որոնց հասցէն կը տեսնես Պոթէնի մէջ, նոտարի մը և իտտեղէն ծախողի հասցէին մէջտեղ: Միայն Ֆրանսայի թագաւորներն են որ ա'լ Ֆրանսայի մէջ չեն բնակիր:

Իր ձեռքը խնդրեցին Անգլիացի լորտի մը զաւկին և վիէննայի աւագածոցովին անդամի մը զաւկին համար. զարձեալ Բարիզի սեղանաւորի մը որդիին և Ռուս դեսպանի մը որդիին համար. նոյնպէս Հունգարացի կոմսի մը և Իտալացի իշխանի մը համար... և նոյն իսկ անշան երիտասարդ ու բարեքիչ անձերու համար որոնք ոչինչ էին, ոչինչ ունէին, ո'չ անուն, ո'չ հարստութիւն. բայց Պէթինա հաճած էր անոնց հետ վալս մը դառնալ, և անոնք ալ անդիմա-

և դրելի կարծելով ինքզինքնին, կը յուսային թէ Պէթինայի փոքրիկ սիրտը բտրախած էր իրենց համար:

Մինչեւ այն ատեն ոչ մէկուն համար բարախած էր անոր փոքրիկ սիրտը, և պատասխանը ամենուն համար միեւնոյնը եղած էր:

— Ո'չ... ո'չ... Դարձեալ ո'չ... Եւ միշտ ո'չ:

Այստի վերոյիշեալ ներկայացումէն քանի մը օր ետքը, երկու քոյերը բաւական երկար խօսակցութիւն մը ունեցած էին ամուսնութեան այս մեծ, այս յաւիտենական խնդրին վրայ: Անուն մը արտասանած էր տիկին Սքոթ, զոր օրիորդ Բէրսիվալ մերժած էր հատու և ազդու կերպով:

Եւ Սիւզի խնդալով ըսած էր իր քրոջ.

— Սակայն, Պէթինա, վերջապէս պիտի հարկադրուիք ամուսնանալ...:

— Այո', անտարակոյս...: Բայց ո՞րչափ ցաւ պիտի զգամ, Սիւզի, եթէ առանց սիրոյ ամուսնանամ...: Ինծի այնպէս կը թուի թէ այդպիսի բանի մը հաւանելու համար, պէտք է որ պատուած աղջիկ մեռնելու վտանգին մէջ տեսնեմ ինքզինքս... Ես այն տեղուանքը չեմ:

— Չէ, չէք տակաւին:

— Սպասենք ուրեմն, սպասենք:

— Սպասենք...: Բայց բոլոր այս սիրահարներուն մէջ՝ որոնք տարիէ մը ի վեր ետեւնուդ

կը քաշէք, չատ չնորհքով և չատ սիրուն անձեր ալ կային, և ստուգիւ քիչ մը տարօրինակ բան է որ անոնց մէջէն ոչ ոք...:

— Ո՛չ ոք... Սիւզիդ իմ, ո՛չ ոք, բացարձակապէս ոչ: Ինչո՞ւ ձեզի չըսեմ ճշմարիտը: Յանցանքը իրե՞նցն է արդեօք: Չախո՞ղ վարւեցան: Աւելի աղէկ վարուելով՝ կրնայի՞ն սրտիս ճամբան գտնել: Կամ թէ ի՞մա է յանցանքը: Չըլլա՞յ որ այս սրտիս ճամբան ըլլայ անշահ ճամբայ մը, ըլլայ խորտուքորտ, ժեռուտ, անմատոյց, ուրկէ ոչ ոք պիտի անցնի երբեք: Մի գուցէ չարածճի, չոր սրտով ու պաղարիւն պզտիկ արարած մը ըլլամ, երբեք չսիրուելու դատապարտուած:

— Չեմ կարծեր...:

— Եւ ոչ ալ ես... մինչեւ հիմա ա՛յս է իմ պատմութիւնս: Չէ՛, բան մը չզգացի որ նմանէր սիրոյ...: Կը ծիծաղիք... և կը գուշակեմ թէ ինչո՞ւ կը ծիծաղիք...: Դուք ինքնին կ'ըսէք. «Տեսէ՛ք սա պզտիկ աղջիկը, որ սիրոյ ի՛նչ ըլլալը գիտնալու յատկութիւնն ունի: Իրաւունք ունիք, չեմ գիտեր... այլ կը մակաբերեմ քիչ մը: Սիւզիս սիրելը չի նշանակե՞ր անձ մը գեղաստել ամենէն:

— Այո՛, այդ իսկ է:

— Սիրելը ան չէ՞ որ մարդ չի ձանձրանար, այդ անձը տեսնելով և լսելով: Սիրելը ան չէ որ մարդ անկենդան կը դառնայ, երբ ան ներկայ չէ

և իսկոյն կը վերակենդանայ, երբ նորէն երեււան դայ ան. սա չէ՞ սէրը:

— Ո՛հ, ո՛հ, ատի մեծ սէր է:

— Լա՛ւ ուրեմն. ահա սէրն որ ես կ'երազեմ...:

— Եւ ահա այս սէրն է՞ որ չի գար:

— Ամենեւին... մինչեւ հիմա: Սակայն կայ և է այն անձը որ գերադասած եմ ամենէն...: Գիտէ՞ք ո՛վ է:

— Չէ՛, չեմ գիտեր... այլ կը մտաբերեմ քիչ մը...:

— Այո՛, դուք էք սիրեցեալդ իմ, թերեւս դո՛ւք էք, չար քուրիկ, որ այս կէտին մէջ անզգայ և անգութ կը դարձնէք զիս: Խիստ չատ կը սիրեմ ձեզ, Լի պատարո՞ւն, սիրտն իմ: Դուք ամբողջովին գրաւեցիք զայն. ա՛յ ուրիշի տեղ չկայ: Ուրիշ մէկը աւելի սիրելի, Ուրիշ մը գերադասել... երբեք պիտի չկրնամ ընել այդ բանը...:

— Օ՛ն, թէ այո՛:

— Օ՛ն թէ ոչ...: Ուրիշ կերպ սիրել... թերեւս... այլ աւելի, ո՛չ: Թող այդ բանը չակնկալէ այն պարտնը, որուն կը սպասեմ և որ չի գար:

— Մի՛ վախնաք, ո՛վ իմ Պէթիկս: Ձեր սրտին մէջ տեղ պիտի գտնուի ամենուն համար զոր պէտք է որ սիրէք, ձեր ամուսինին, ձեր զաւակներուն, որպէս զի ես ալ բան մը չկորսնցնեմ, ես, ձեր ձեր քուրիկը...: Շատ փոքր է սիրտը, և չատ մեծ:

— Ո՛հ, Սիւզի, Սիւզի:

— Ի՞նչ կայ որ:

— Ձեռքը կարմիր դրօշակ բռնած մարդ մը...: Ձիս տեսա՛ւ: Լսե՛ց ձայնս...: Եւ անանկ զարմացական ձեւ մը առաւ որ...:

— Ի՞նչ անմիտ էք:

— Այո՛, իրաւ է, ասանկ կառքին դռնէն դուրս կը պօռամ... բայց ո՛չ, երջանիկ եմ, մտա-ծելով թէ միայնակ պիտի ապրինք, երկուքս միասին, մինաւորակ ամուրիներ:

— Մինաւորի՛կ... մինաւորիկ...: Ո՛չ այն-քան մինաւորիկ: Այսօրուընէ սկսեալ երկու հոգի պիտի ունենանք իրիկուան ճաշին:

— Ա՛հ, իրաւ... այդ երկու անձերը՝ նորէն տեսնելու՝ չպիտի նեղանամ...: Այո՛, շատ գոհ պիտի ըլլամ, ծերունի երէցը նորէն տեսնելով, և մանաւանդ երիտասարդ սպան...:

— Ի՛նչպէս, մանաւա՞նդ:

— Անտարակոյս... որովհետեւ այնքան սըր-տաչարժ էր ինչ որ պատմեց մեզի անցեալ օր Սուվինիի նօտարը, այնքան լաւ ինչ որ այդ մեծ թնդանօթաձիւր ըրեր է երբ պզտիկ է եղեր, այնքան լաւ որ այս իրիկուն մէկ առիթը պիտի փնտռեմ, այդ մասին իմ զգացումս ըսելու հա-մար անոր... և այդ առիթը պիտի գտնե՛մ:

Յետոյ Պէթինա յանկարծ խօսքին ընթացքը փոխելով.

— Երէկ էտվարսին հեռագիր քաշուեցա՞ւ ձիւերուն համար:

— Այո՛, երէկ, ճաշէն առաջ...:

— Ո՛հ, թողէք որ ես վարեմ ձիւերը մինչեւ զղեակ, ո՛րքան պիտի զուարճանամ. եթէ ասանկ անցնիմ քաղաքին մէջէն ու բոլորածեւ շրջան մը ընելով տան բակը մտնեմ փառաւորապէս, առանց կառքին ընթացքը դանդաղեցնելու մինչեւ սանդուխին առջեւ...: Ըսէ՛ք... կը հա-ճիք, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, այո՛, շատ լաւ, դուք վարեցէք ձիւերը:

— Ա՛խ, ի՛նչ անուշիկ էք, Սիւզիդ իմ:

Էտվարս ախոռապետն էր: Երեք օրէ ի վեր եկած էր զղեակ, կառքերը զետեղելու և ախոռ-ներուն սպասը կազմակերպելու համար, Բարե-հաճեցաւ անձամբ տիկին Սքօթը և օրիորդ Բէր-սիվալը դիմաւորելու: Չորս ձիւերը բերաւ, Տիւֆ կառքին լծուած: Կայարանին բակին մէջ կը սպասէր խուռն բազմութեան հետ մէկտեղ: Կրր-նար ըսուիլ թէ ամբողջ Սուվինիի հոն էր: Ձի-երուն անցքը քաղաքին մեծ փողոցին մէջէն՝ մեծ իրարանցում առաջ բերած էր: Բնակիչները տուներնուն դուրս խուժած էին, և անյազօրէն իրարու կը հարցնէին.

— Ի՞նչ է աս, ի՛նչ է:

Քանի մը անձեր սա կարծիքը յայտնած էին.

— Շարժուն կրկէս մըն է զուցէ...:

Ամէն կողմէ ազազակներ բարձրացած էին։

— Չտեսա՞ք ուրեմն ի՞նչ մաքուր ու փայլուն էր... կառքն ալ... ասպազէններն ալ ոսկիի պէս կը շողային... և այն փոքրիկ ձիերը իրենց ճերմակ վարդերովը՝ գլուխներնուն իւրաքանչիւր կողմը։

Բազմութիւնը իրարու վրայ խոնուած էր կայարանին թափին մէջ, և հետաքրքիրները այն ատեն հասկցած էին թէ պատիւ պիտի ունենային ներկայ գտնուելու Լօնկվալի զգեկատիրութիւններու գալստեան։

Բայց պաղեցան քիչ մը, երբ երկու քոյրերը երեւցան, շատ աղուոր այլ շատ պարզ իրենց ծամբորդութեան զգեստներով։ Այս կտորիճները կը յուսային տեսնել երկու դիւթական իշխանուհիներ՝ մեծաքս ու դիպակ հագած, յակինթներով ու աղամանղներով շողշողուն։ Բայց այսքերնին խոշոր բացին, երբ տեսան Պէթինան որ յամրաքայլ կը դառնար չորս ձիերուն շուրջը, մէկիկ մէկիկ կը չոյէր թեթեւ ձեռքով, և հասկացողի պէս կը քննէր վարաւանդին մանր մունր բաները։ Պէթինային անհաճոյ չէր, — չիտակը ըսելով, — բոլոր ապշահար քաղքենիներուն վրայ տպաւորութիւն գործել։

Երբ իր փոքրիկ քննութիւնը լմնացուց, Պէթինա կամաց կամաց հանեց իր մուկի մորթէ երկայն ձեռնոցները և անոնց տեղ այծեամի հաստ կաշիէ ձեռնոցները դրաւ, զոր կառքին

խորշին մէջէն առաւ։ Յետոյ՝ գրեթէ սահեցաւ դէպի կառապանին նստարանը, Էտվարսին տեղը, ճարտարօրէն ձեռք առաւ երասանակներն ու խարազանը, այնպէս որ ձիերը շատ փրփրած՝ ատեն չունեցան ձեռքի փոխախառնութիւնը տեսնելու։ Տիկին Սքոթ քրոջը քով նստաւ։ Ձիերը կը կայտոէին, կը դսփրտէին, կը ծառանային և կը սպառնային։

— Օրիորդը զգուշութիւն պէտք է ընէ, ըսաւ Էտվարս։ ձիերը շատ կայտառ են այսօր։

— Մի՛ վախնաք, պատասխանեց Պիթինա, ես կը ճանչնամ զանոնք։

Օրիորդ Բէրսիվալի ձեռքը շատ ամուր, շատ թեթեւ ու շատ ուղղակիւ էր։ Նախ և առաջ ձիերը զսպեց ու իրենց տեղը կեցուց կարգաւ։ Ետոյ առջեւի երկու ձիերը՝ ձեռքի խարազանին կրկին ու երկայն ծածանքովը պարուրեց, մէկ հարուածով ու անման արուեստով թոցուց իր փոքրիկ երիվսրը և վարպետօրէն դուրս ելաւ կայարանին բակէն, երկարատեւ մրհունջի մը մէջէն անցնելով, զարմանքի ու հիացման առարկայ դարձաւ։

Չորս ձիերը ընդոստ կը յառաջանային, քառամրակ կը շառաչէին Սուվինի սրածայր սալարկներուն վրայ։ Պէթինա մինչեւ որ քաղքէն դուրս ելաւ, ձիերուն ընթացքը քիչ մը մեղմացուց, իսկ երբ իր առջեւ տեսաւ երկու քիւսմեթր մեծ ուղի մը, առանց ելեւէջի, թողուց

ձիերը որ յառաջ խաղալով իրենց վազքը առնեն... և վազքն էր սոսկալի ու դժոխային:

— Ո՛հ, ի՛նչ երջանիկ եմ, Սիւզի, գոչեց...: Երթանք քիչ մը միայնակ, վազենք ու վարդենք միայնակ, սա ուղիներուն վրայ...: Սիւզի, կ'ուզէ՞ք ձիերը վարել: Որքան հաճոյալի է, երբ կարենաս թողուլ որ երթան: Շատ արագոտն ու շատ ալ խելօք են: Ահա առէ՛ք երասանակները:

— Չէ, պահեցէ՛ք. ես շատ կը զուարճանամ: Այնքան կը սիրեմ... քառաձի վարել ու վազելու բաց տեղ ունենալ իմ առջեւ...: Բարիդ, առաւօտուն անգամ, չէի համարձակեր...: Իսկ հոս... ո՛չ ոք... ո՛չ ոք... ո՛չ ոք:

Այն միջոցին, ուր Պէթինա, բաց օդով ու ազատութեամբ զզլիսած արդէն, յաղթականօրէն կ'արձակէր սա երեք «Ո՛չ ոք, ո՛չ ոք ոչ ոք»ը, ձիաւոր մը կ'երեւար, ու քայլ առ քայլ կը դիմաւորէր կառքը:

Բօլ տը Լավառտանսն էր...: Մէկ ժամէ ի վեր դարանակալ կը սպասէր հոն, որպէս զի Ամերիկուհիներուն անցնիլը տեսնելու հաճոյքն ունենայ:

— Կը սխալիք, ըսաւ Սիւզի Պէթինային, ահա՛ մէկը:

— Դիւղացի մը...: Դիւղացիները չեմ սեպեր. անոնք քամուսնութեան չեն խնդրեր զիս:

— Դիւղացի չէ բնաւ: Նայեցէ՛ք:

Բօլ տը Լավառտանս կառքին քովէն անցնե-

լով, երկու քոյրերը բարեւեց ամենամեծ կանոնաւորութեամբ, բարեւ մը որ Բարիզցի կը հոտէր բոլորովին:

Ձիերը այնքան սրարշաւ կ'երթային որ հանգիպումը կայծակի մը արագութիւնն ունեցաւ: Պէթինա գոչեց.

— Ո՛վ է այս պարոնը որ մեզ բարեւեց:

— Հաղիւ թէ ժամանակ ունեցայ զինքը տեսնելու, բայց կարծեմ կը ճանչնամ:

— Կը ճանչնա՞ք:

— Այո՛, և գրաւ կը դնեմ թէ այս ձեռք իմ տանս մէջ տեսայ զայն:

— Տէ՛ր Աստուած, արդեօք երեսունըչորսերէն մէ՞կն է: Նորէ՛ն պիտի սկսինք:

9.

Նոյն օրը, ժամը եօթուկէսին, Ժան երիցատունը կուգար երէցը առնելու, և երկուքը միասին ղղեակին ճամբան կը բռնէին:

Ամիսէ մը ի վեր, բանւորներու ճշմարիտ բանակ մը Լօնկվալը գրաւած էր. գիւղին պանդոկները ու գինեատոնները հարստութիւն կը դիզէին: Կարասի փոխադրող ահագին կառքեր կարասիներու և օթոցներու բեռներ կը բերէին Բարիզէն: Տիկին Սթթին ժամանումէն քառասունըութը ժամ առաջ, օրիորդ Մապօ,

նամակատան տնօրէնութիւն, և տիկին Լօռմիէ, քաղաքագետութիւն, զղեակին մէջ սպրդած էին. անոնց ըրած պատմութիւնները ամենուն գլուխը կը դարձնէին: Հին կարասիները աներեւութացած և առատադին մէջ պահած էին զանոնք. հոն մարդ հրաշալի բաներու ճշմարիտ շեղակոյտերու մէջ կը պտտէր: Հապա ասպատանները. հապա՝ կառատունները: Երկաթուղիի մասնաւոր կառախումբ մը, Էտվարսին լարձը հրակողութեան տակ, Բարիդէն տասնի չափ կառքեր բերած էր, և ի՞նչ կառքեր. քսանի չափ ձիեր և ի՞նչ ձիեր:

Արթայ Բօնսթանթէն կը կարծէր թէ գիտէ պերճանքին ի՞նչ ըլլալը: Տարին անգամ մը կը ճաչէր իր եպիսկոպոսին, գերապայծառ Թուպէի տունը, սիրուն ու հարուստ եկեղեցական մը որուն դարպասուն էր առատ: Երէցը մինչեւ այն ատեն կը կարծէր թէ անկարելի էր որ աշխարհի մէջ աւելի չքեղ բան մը գտնուէր քան Սուվինեիի եպիսկոպոսական պալատը. Լավառտանսի ու Լօնկվալի զղեակները... Լօնկվալի նորանոր չքեղութիւնները լսելէ յետոյ կը սկսէր հասկնալ թէ այսօրուան մեծ տուներուն պերճանքը առջի ժամանակներու հին տուներուն լուրջ ու խիստ պերճանքէն աւելի գերազանց ըլլալու էր զարմանալիօրէն:

Հազիւ թէ երէցը ու ժան քանի մը քայլ առած էին դարաստանին ծառերուն մէջ, որ զէպի զղեակ կ'առաջնորդէր.

— Նայէ՛, Ժան, ըսաւ երէցը, ի՞նչ փոփոխութիւն: Դարաստանին բոլոր այս մասը երեսի վրայ թողուած էր... և ահա աւաղ ցանուած, քեղրթած... Ասկէ ետքը, ինչպէս քսան մէջ չպիտի զգամ հոս, ինչպէս առաջ... Շատ փառաւոր պիտի ըլլայ առ: Ա՛լ չպիտի գտնեմ իմ շաղանակագոյն թռչիչ հինկեկ թիկնաթոռս, ուր շատ անգամ կը քնանայի ճաչէն յետոյ: Իսկ եթէ այս գիշեր ալ քնանամ, ի՞նչ գէշ բան կ'ըլլայ: Դուն ուշադրութիւն ըրէ, Ժան... Եթէ տեսնես որ կը սկսիմ մրափել, մօտեցիր ու թեւս քիչ մը կամթաէ ետեւէս: Խօսք կուտա՞ս:

— Այո՛, կնքահայր, կը խոստանամ:

Ժան չափով մը ուշադրութիւն ընծայեց երէցին խօսքերուն: Վերջին ծայր անհամբերութիւն կը զգար տիկին Սքօթը ու օրիորդ Բէրքիվալը տեսնելու. այս անհամբերութեան խառնուած էր ստատիկ մտաւանջութիւն մը: Արդեօք զանոնք պիտի գտնէ՞ր Լօնկվալի մեծ օրանին մէջ, ինչպէս գտեր էր երիցատան փոքր սեղանատան մէջ: Թերեւս, այն երկու կիներուն տեղ՝ պարզ ու բարեհամբոյր, որոնք այն անպատրաստից ճաշիկով զուարճացեր էին և որ առաջին օրէն իսկ զինքը այնքան նազելի կերպով ու ընտանեւար ընդունած էին, թերեւս անոնց տեղ պիտի գտնէր հիմա ընկերական աշխարհի երկու սիրուն պաճուճապատանքներ, որոնք վայելչութեամբ և անստղիւտ ուղղութեամբ կը փայլէին,

առանց ջերմութեան: Իր առաջին տպաւորութիւնը պիտի ջնջուէ՞ր արդեօք... պիտի անհետանա՞ր: Թէ, ընդհակառակը, աւելի քաղցր ու աւելի խոր պիտի ազդէր սրտին վրայ:

Դուրսի սանդուղին վեց աստիճաններէն վեր ելան ու ներքնագաւթին մէջ երկու բարձրահասակ սպասաւորներէն ընդունուեցան, որոնք խիստ արժանաւոր ու խիստ պատկառելի կերպարանք ունէին: Այս ներքնագաւթի թոռնօք ընդարձակ սենեակ մըն էր՝ ջուռ ու մերկ իր քարէ պատերուն մէջ. այս պատերը հիմա սքանչելի օթոցներով ծածկուած, էին ու դիցարանական նիւթեր կը ներկայացնէին: Երէցը հազիւ թէ նայեցաւ այս օթոցներուն, և ահա մէկ ակնարկով տեսաւ թէ այն դիցունիները որոնք կը ճեմէին կանաչներուն մէջ, նախնական պարզութեամբ հագուստներ կը կրէին:

Սպասաւորներէն մէկը մեծ արածին երկու դուռները բացաւ: Հոն էր որ կը կենար սովորաբար պառաւ մարքիդուհին, բարձր վառարանին աջ կողմը նստած, և ձախ կողմն ալ դրուած էր շաղանակագոյն թիկնաթուղ: Կայսրութեան առեւնէն մնացած այս հին կարասին սրահին կարգաւորութեան հիմն եղած էր, ու անոր տեղը անցած էր սքանչելի ասեղնեղջերուած կարասի մը՝ 18րդ դարուն վերջին յատուկ ոճովը: Յետոյ շատ մը պղտիկ թիկնաթուղներ ու պղտիկ փքաթուղներ ամէն գոյնով և ամէն ձեւով. հոս հոն

նետուած էին այնպիսի անկարգ ու խառնափընթոր երեւոյթով մը որ չրումն էր արուեստին:

Տիկին Սքօթ, երէցին ու ժանին ներս մտնելը տեսնելով, ոտքի ելաւ, և զանոնք դիմաւորելով.

— Ի՞նչ ազնիւ էք որ եկաք տէր երէց, ըսաւ... դուք ալ, պարոն... և ո՞րքան գոհ եմ ձեզ նորէն տեսնելու, իմ առաջին, իմ միակ բարեկամներս այս երկրին մէջ:

Ժան օգետորուեցաւ, նայն կինն էր միշտ:

— Կր ներէ՞ք, յարեց տիկին Սքօթ, որ ձեզի ներկայացնեմ իմ զուակներս...: Հա՛րրի և Պէ՛լլա... եկէ՛ք:

Հարրի պղտիկ մանչ մըն էր, սիրունիկ, վեց տարեկան, և Պէլլա փոքրիկ աղջիկ մը, շատ աղետրիկ, հինգ տարեկան. իրենց մօրը պէս խոշոր սեւ աչքեր ունէին և անոր պէս, սակեղօծ մազեր:

Երէցը համարելէն ետքը ելկու տղաքը, Հարրի, որ սքանչանալով ժանին համազգեստը կը դիտէր, ըսաւ իր մօրը.

— Հապա զիս որակա՞նը, մայրիկ, զին որականն ալ պիտի համարուե՞մ:

— Եթէ կ'ուզէք պատասխանեց տիկին Սքօթ, և եթէ ինքը կը հաճի:

Վայրկեան մը չանցած, երկու տղաքն ալ ժանին ծունկերուն վրայ տեղաւորուած էին և հարցումներ կը տեղացնէին:

— Սպա՛յ էք:

— Այո՛, սպայ եմ:

— Ի՞նչի մէջ:

— Հրետաձիգներուն մէջ:

— Հրետաձիգ... Թնդանօթ նետողներն են... Ա՛հ, ո՛րքան կը զուարճանամ, եթէ թընդանօթին նետուիլը լսեմ և մօտը դառնուիմ:

— Կը տանի՞ք մեզ, օր մը, երբ Թնդանօթը նետեն. բսէ՛ք, կ'ուզէ՞ք տանիլ:

Այս միջոցին աիկին Սքօթ կը խօսէր երէցին հետ, և ժան, ազոց հարցումներուն պատասխանելով հանդերձ, աիկին Սքօթը կը դիտէր: Բեհեզէ ճերմակ շրջազգեստ մը հագած էր, բայց բեհեզը կ'աներեւութանար ժանհակներով ծալ ծալ ծոպերու ձիւնակոյտի մը ներքեւ: Շրջազգեստը կուրծքին վրայ քառակուսի ձեւով բաց էր լայնքին: Թեւերը մինչեւ արմուկը մերկ, կարմիր վարդերու մեծկակ փունջ մը բաձկոնակին բացուած տեղը, կարմիր վարդ մըն ալ մազերուն մէջ՝ աղամանդէ ճարմանդով մը ընդելուզուած, ուրիշ ոչինչ:

Տիկին Սքօթ յանկարծ նկատեց օր ժան զինուորականութեամբ զբաղած էր իր երկու ազոց հետ:

— Ո՛հ, ո՛րքան ներում կը խնդրեմ ձեռնէ, պարոն, Հարրի՛, Պէլլա՛:

— Կ'աղաչեմ, աիկին, ինձի թողէ՛ք զանոնք:

— Եւ ո՛րքան կը ցաւիմ ձեզի՛, այսքան ուշ

ճաշ տալու: Գոյրս չէջաւ տակաւին: Աւասիկ եկաւ:

Պէթինա ներս մտաւ: Բեհեզէ նոյն ճերմակ շրջազգեստը, նոյն ժանհակներու խառնակոյտը, նոյն կարմիր վարդերը, նոյն վայելչութիւնը, նոյն զեղեցկութիւնը և նոյն ընդունելութիւնը խնդում երեսով, աղու երևոյթով ու բաց սրտով:

— Ձեր աղախինն եմ, տէր երէց: Արդեօք ինձի ներեցի՞ք անցեալ օրուան անհարկի անպատշաճութիւնս:

Յետոյ, ժանին դառնալով ու անոր տալով ձեռքը.

— Բարե՛ւ, պարոն... պարոն... Լա՛ւ, բայց չեմ յիշեր ձեր անունը... և սակայն ինձի այնպէս կը թուի թէ արդէն վաղեմի բարեկամներ ենք... պարոն...:

— Ժան Ռէյնօ:

— Ժան Ռէյնօ... այո՛, այո՛: Բարե՛ւ, պարոն Ռէյնօ... Կանխաւ անկեղծօրէն ձեզի կ'իմացնեմ որ երբ բոլորովին հին բարեկամներ ըլլանք ութը օրէն, այն ատեն պարոն Ժան պիտի կոչեմ ձեզ... Շատ ազատ անուն է ժան:

Ճաշի հրամցուցին: Մանկածուները եկան աղաքը առնելու: Տիկին Սքօթ երէցին թեւը մտաւ, Պէթինա՝ ժանին թեւը... Մինչեւ Պէթինայի երեւումը՝ ժան ըսած էր ինքներեն. «Գեղեցկազոյնը աիկին Սքօթն է» Երբ Պէթի-

նային փոքրիկ ձեռքը տեսաւ որ իր թեւին տակ
կը սահէր և երբ Պէթինա դէպի իրեն դարձուց
զրդանոյշ դէմքը, այն ատեն ըսաւ իւրովի. «Գե-
ղեցկադոյնը՝ օրիորդ Բէրսիվալն է» Բայց վա-
րանումի մատնուեցաւ. երբ երկու քոյրերուն
միջեւ նստաւ: Եթէ աջին նայէր, այն կողմէն
կը զգար սպանալիք սիրահարելու... Իսկ եթէ
ձախին նայէր, վառնգր յանկարծ տեղէն կ'ել-
լէր և ձախ կողմի կ'անցնէր:

Ոստակցութիւնը սկսաւ գիւրին, վառ-
վառն անկասկած... Երկու քոյրերը ցնծու-
թեան մէջ էին: Արդէն հետիոտն պտոյտ մը
ըրած էին դարաստանին մէջ: Մտադիր էին հե-
տեւեալ օրը ձիով երկար պտոյտ մը ընել ան-
տառին մէջ: Զի հեծնելի իրենց կիրքն էր. խենթ
կ'ըլլային ատոր համար: Ժամ ալ այդ կիրքը
ունէր. ու քառորդ մը յետոյ իրմէն կը խնդրէին
որ հետեւեալ օրուան պտոյտին մասնակցի ինքն
ալ: Ուրախութեամբ ընդունուեցաւ: Ո՛հ ոք
իբձեւ աղէկ կը ճանչնար չրջակայքը. իր երկիրն
էր ան: Որքա՞ն երջանիկ պիտի ըլլար որ դա-
նոնք պատուասիրէր իր երկրին մէջ ու շատ
մը տեղեր ցոյց տար, փոքրիկ ու գողաբիկ: Ղոր
չէին կրնար երեւան հանել առանց իրեն:

— Ա՛յն օր ձի կը հեծնէ՞ք, հաջցուց Պէթի-
նա:

— Ա՛յն օր և ընդհանրապէս օրը երկու
անգամ: Առաւօտուն սպասարկութեան համար,
իրիկունն ալ զրոտանքիս համար:

— Առաւօտուն կանո՞ւի:

— Ժամը հինգուկէսին...:

— Ժամը հինգուկէսին, ամէ՞ն առաւօտ:

— Այո՛, բացի կիրակիէն:

— Ուրեմն, քանի՞ն կ'ելլէք...:

— Զարուկէսին:

— Լուսցած է այն ատեն:

— Աւա՛ղ այն միջոցին, լաւ լուսցած է:

— Հիանալի բան է այսպէս ժամը չորսու-
կէսին ելլել...: Մենք օրերնիս շատ անգամ կը
վերջացնենք այն ժամուն, ուր դուք կը սկսիք:
Կը սիրէ՞ք ձեր արեստ տը:

— Շատ, օրիորդ: Ի՛նչ լաւ բան է որ մարդ
իր գոյութիւնը իր առջեւ ունենայ, շիտակ որոշ
և մեկին պարտականութիւններով:

— Սակայն, բաւ տիկին Սքոթ, այսպէս
ինքն իր տէրը չըլլար, և միշտ հնազանդելու
պարտաւոր ըլլալ...:

— Թերեւս այդ բանն է որ ամենէն տեղի
հաճոյ կը թուի ինծի: Ոչինչ, աւելի հեշտ է քան
հնազանդիւր... և յետոյ հնազանդիւ սովորիւ՝
միակ կերպն է հրամայել սորվելուն:

— Ա՛յ, ո՛րքան ճշմարիտ ըլլալու է ձեր
ըսածը:

— Այո՛, անտարակոյս, շարունակեց երէցը,
բայց ինչ որ ձեզի չըսեր, այն է որ իր զօրա-
գունդին ամենէն նշանաւոր սպան է, որ...:

— Կնքահայր, կ'ազաչեմ...:

Երէջը, հակառակ ժանին ընդիմութեան, իր սանին շրուառութիւնը պիտի ընէր, երբ Պէթինա միջամտելով.

— Անոգում է, տէր երէց, մի՛ ըսէք... Զեր բոլոր ըսելիքները մենք գիտենք: Պարոնին վրայ տեղեկութիւններ առնելու անպատկառութիւնը ըրինք... Ո՛հ, քիչ մնաց, պարոն ժան պիտի ըսէի... պարոն Ռէյնօի վրայ... սքանչելի են առած տեղեկութիւններն:

— Հետաքրքիր եմ իմանալու, ըսաւ ժան:

— Ո՛չինչ... ո՛չինչ, պիտի իմանաք: Զեմ ուզեր ձեզ կարմրցնել, և եթէ զուրցեմ, հարկաւ պիտի կարմրիք:

Ապա երէցին դառնալով.

— Բայց, տէր երէց, ձեր վրայ ալ տեղեկութիւններ առինք: Կ'երեւայ թէ սուրբ մըն էք...

— Ո՛հ, շատ ճշմարիտ է, գոչեց ժան:

Այս անգամ ալ երէցը կարճ կ'ապեց ժանին ճարտասանութիւնը: Ճաշը ուտելու վրայ էր: Այս ճաշը քիչ յուզում էր պատճառած ձերու նազարդ քանանային՝ մինչև առաջապիտ: Քանիցս հանձարեղ ու բազմակնձիւ յիշատակ տեղիքներ ներկայացուցեր էին իրեն, որոնց մոգայով համարձակած էր ձեռք ետն: Երբ որ չկէլայ թաւալազլոր բերէ ամէն ինչ, բանդակի դնող զղեակները, զեռնառուկէ բարդերը, սերէ ամրոցները, խմորեղենէ մայրոցները, աստուոյնէ ժայռերը: Սակայն արքայ Բոնաթանթէն

ճաշեց մեծ ախորժակով, և չքաշուեցաւ երկու երեք գաւաթ Շանրայեայի գինի մխելէ: Զէր արհամարհեք կերուխումը: Կատարելութիւնը այս աշխարհի համար չէ, և եթէ որկրամոլութիւնը մահացու մեղք մը ըլլար, ինչպէս կ'ըսեն, ո՛րչափ բարի երէցներ զոխք պիտի երթային:

Սուրճը դարատափին վրայ բերած էին, զղեակին առջեւ. քիչ մը հեռուն՝ գիւղին հինուոկ ժամացոյցին ճաթած ձայնը կը լսուէր, որ ինը կը զարնէր: Մարդ ու պուրակ կը քնանային: Դարաստանին մէջ անորոշ ու ծածանուտ երկայն գիծեր միայն կը տեսնուէին: Լուսինին ցոլքը բարձրաբերձ ձառերուն ծայրերուն կը զարնուէր յամրաբար:

Պէթինա սիկառէթներու տուփ մը առնելով սեղանին վրայէն:

— Կը ծխէ՞ք, ըսաւ ժանին:

— Այո՛, օրիորդ:

— Առէ՛ք ուրեմն, պարոն ժան...: Ի՛նչ հոգս, ըսի գնաց...: Առէ՛ք...: Բայց ո՛չ...: Նախ մտիկ ըրէ՛ք:

Մեղմաձայն, մէկ կողմէն ալ սիկառէթներու տուփը անոր ներկայացնելով.

— Մութ է հիմա, կրնաք կարմրիլ որչափ որ ուզէք: Արդ, հիմա ձեզի պիտի ըսեմ ինչ որ պահ մը առաջ չըսի սեղանին վրայ: Սուվինեի ձեռուկ նոտար մը, որ ձեր խնամակալն եղած է, եկաւ քոյրս տեսաւ Բարիզ, զղեակին դնին վը-

ձերմանը համար: Ան պատմեց ինչ որ էք եղեր, ինչ որ ըրեր էք այն հէք մօրը ու այն հէք աղջկան համար: Քոյրս ու ես շատ խանդաղապեցանք այդ բանին վրայ:

— Այո՛, պարոն, շարունակեց տիկին Սքօթ, և ասոր համար է որ ձեզ այսպէս բերկրապատար ընդունեցանք այսօր: Ա՛յն եկողի ասանկ ընդունելութիւն պիտի չընէինք համոզուած եղէք: Հիմա առէ՛ք սիկարէթնիդ. քոյրս կը սպասէ որ տայ:

Ժան բառ մը իսկ չգտաւ պատասխանելու: Պէթինա հոն էր, իր առջեւը ցցուած, սիկարէթնեւոր տուփը երկու ձեռքին մէջ, աչքեր անկեղծօրէն ժանին երեսն ի վեր յառած: Պէթինա սաստիկ հաճոյք մը կը զգար, որ ապէս կրնայ թարգմանուիլ.

— Կարծեմ կտրիճ մարդու մըն է որ կը նայիմ:

— Իսկ հիմա, ըսաւ տիկին Սքօթ, նստինք հոսա՛, սա քնքուշ գիշերին գիմաց...: Սուրճերնիդ առէ՛ք...: Ծխեցէ՛ք...:

— Ու չխօսինք, Սիւզի, չխօսինք: Գիւղին այս խոր լուսթիւնը Բարիզի աղմկալից ժխորէն ետքը՝ համբուրելի բան է: Նստինք հոս, առանց բան մը ըսելու: Դիտե՛նք երկինքը, լուսինը և աստղերը:

Չորսը միասին, մեծ հաճոյքով գործադրեցին

այս փոքրիկ յայտագիրը: Սիւզի և Պէթինա, հանդարտ, հանդա՛, երէկի կեանքէն բացարձակապէս անջատուած, արդէն իսկ խանդակաթօրէն կը սիրէին այն երկիրը, ուր եկած էին և ուր պիտի մնային:

Ժան նուազ հանդարտ էր. օրիորդ Բէրսիււլիւն խօսքերը խոր յուզում պատճառած էին իրեն. սիրտը դեռ իր կանոնաւոր ընթացքը չէր գտած բոլորովին:

Բայց ամենէն երջանիկը՝ արբայ Քօնսթանթինն էր: Հոգեզուարճ բերկրանքով վայելած էր այս փոքրիկ միջադէպը, որ ժանին համեստութիւնը այնքան ծանր ու քաղցր փորձանքի մը ենթարկած էր: Արբան ո՛րքան կաթոգին կը սիրէր իր օանը: Երբեք հայր մը, ամենէն աւելի գորովազուծ հայրը աւելի լաւ սրտով չէ սիրած իր սիրելագոյն զաւակը: Երբ ծերունի երէցը երիտասարդ սպային կը նայէր, յաճախ կ'ըսէր ինքնիրեն.

— Երկինք լցո՛ւց զիս բարութեամբ քահանայ եմ ու զաւկի տէր (*):

Արբան ուշակորոյս եղաւ բերկրալի անուրջի մը մէջ. նորէն իր առջի տունն էր ահա, այնպէս կը զգար, և չատլաւ կը զգար գաղափարները չփոթեցան ու խառնակեցան: Անուրջը թմրութեան փոխուեցաւ, թմրութիւնը՝ քնէութեան.

(*) Հռոմէական քահանաները չեն ամուսնանաւ: Ե. Թ

աղէտն եղաւ ընդհուպ կատարեալ և անդարմանելի: Երէցը քնացաւ և խորունկ քնացաւ: Այն զարմանազան ճաշը և այն երկու երեք գաւաթ Շանբանեայի գինիները ոչ նուազ պատճառ եղան այս չարաշուք արկածին:

Ժան բան մը չէր նշմարած: Մոռցած էր իր կնքահօր ըրած խոստումը: Ինչո՞ւ մոռցած էր: Որովհետեւ տիկին Սքոթին և օրիորդ Բէրսիվալին խելքին փչած էր որ ոտքերնին պարտէզին կռուաններուն վրայ դնեն, որոնք իրենց նստած ու բարձերով խծկուած ուռիէ մեծ թիկնաթոռներուն դէմ զետեղուած էին: Յետոյ յաւաքար ընկողմանած էին թիկնաթոռներուն մէջ, և իրենց բեհեղէ կիսազգեստները քիչ մը վեր ելած էին, խիստ քիչ, բայց շատ իսկ էր որ դուրս պրծէին չորս մանր տոտիկներ, որոնց գիծերը խիստ որոշ ու խիստ յստակ կ'երեւային լուսնի լոյսովը լուսաւորուած ճերմակ ժանեաղկներու աղուորիկ երկու ալիքներուն ներքեւէն: Ժան կը նայէր այս մանր ոտքերուն, և ինքն իրեն սա հարցումը կ'ընէր.

— Որո՞նք են փոքրագոյնը:

Երբ այս խնդրը լուծել կը ջանար ան, Պէթինա յանկարծ ցած ձայնով մը ըսաւ իրեն.

— Պարոն Ժան, պարոն Ժան:

— Օրիորդ:

— Տէր երէցին նայեցէ՛ք, կը քնանայ:

— Ո՛հ, տէ՛ր Աստուած. յանցանքն իմա է:

— Ինչպէս, ձե՛րն է յանցանքը, հարցուց տիկին Սքոթ, նոյնպէս ցած ձայնով:

— Այո՛...: Կնքահայրս առտուն կանուխ կ'արթննայ և իրիկունը կանուխ կը պառկի. ինծի պատուիրած էր թող չտայ որ քնանայ: Շատ անգամ, տիկին տը Լօնկվալին տունը, ճաշէն յետոյ քունը կը տանէր: Դուք զինքը այնքան բարութեամբ ընդունեցիք որ իր առջի սովորութիւնները նորէն ձեռք առաւ:

— Ու որքան մեծ իրաւամբ, ըսաւ Պէթինա: Զայն չհանենք որ չարթննայ:

— Շատ աշխուժք, օրիորդ, բայց գիշերը կը զովանայ քիչ մը:

— Այո՛, իրաւ է...: Կրնայ հարսուխ ըլլալ: Կեցէ՛ք, երթամ իմ կրկնոցներէս մէկը բերեմ:

— Կարծեմ թէ, օրիորդ, լաւագոյն կ'ըլլայ զինքը ճարտարութեամբ արթնցնել, որպէս զի չկասկածի թէ դուք իր քնանալը տեսաք:

— Թողէ՛ք ինծի, ըսաւ Պէթինա: Սիւզի, երգե՛նք միատեղ, նախ շատ ցած, յետոյ կամայ կամայ ձայններնիս կը բարձրացնենք...: Երգե՛նք:

— Սիրով... այլ ի՞նչ երգելու է:

— Երգենք մանկական բաներ...: Խօսքերը պարագային յարմար են:

Սիւզի և Պէթինա սկսան երգել.

Իցի՛ւ թեւեր ունենայի ես երկու

Փետրաւորուած փոքրիկ թռչուն օդաչու, ևն.

Աբբայ Քօնսթանթին

Իրենց քաղցր ու թափանցիկ ձայնը փափուկ բախիւններով կը հնչէր այդ խորին լռութեան մէջ։ Աբբան բան մը չէր լսեր, չէր երեբար։

Ժան զմայլած միացեր ի լուր այս փոքրիկ ներդաշնակութեան, ու կ'ըսէր ինքնիրեն.

— Մի'այն թէ կնքահայրս չուտով չարթննար։

Բայց ահա ձայները երթալով աւելի պայծառ ու աւելի բարձր կ'ելլէին։

Սակայն քունիս մէջ կը թռչիմ ես առ քեզ կը քնանամ՝ այլ միշտ քեզի՝ հետ եմ աւելն։

Եւ արբան տակաւին չէր խլրտեր։

— Ինչ անուշ կը քնանայ ըսաւ, Սիւզի... ոճիր գործել է արթնցնելը։

— Սակայն պէ՛տք է...։ Աւելի բարձր, Սիւզի, աւելի բարձր։

Սիւզի և Պէթինա ձգեցին որ ձայներնին ազատ ելլէ ոգեւորիչ խաղերով։

Ձի կասիր քուն, թէեւ արքան տայ հրաման, Ու ես կ'ուզեմ որ արթննամ այդօրին։ Եւ...։

Երէցը քունէն արթնցաւ ընդոտտ։ Պահ մը երկիւղէն անհանգիստ եղաւ. յետոյ ոգի առաւ...։ Յայտնի էր որ չէին տեսած քնացած ըլ-

լալը։ Կանգնեցաւ, աչքերը չփեց զգուշաւոր խոնկութեամբ, կամացուկ...։ Ազատած էր։

Քառորդ մը ետքը, երկու քայրերը, երէցն ու ժանը կ'իջնէին մինչեւ դարաստանին պզտիկ

գուռը, որ գիւղին վրայ կը բացուէր. երիցատունէն հարիւր քայլ անդին, Դրան մօտ կը գտնուէին, երբ յանկարծ Պէթինա ըսաւ ժանին.

— Ա՛հ, պարոն, երեք ժամէ ի վեր ձեզի ընելիք հարցում մը ունիմ։ Այս առաւօտ եկած ատեննիս, ճամբուն վրայ հանգիպեցանք դեղին պեխերով նրբահասակ երիտասարդի մը, սեւ ձի մը նստած. անցած ատենը բարեւեց մեզ։

— Բօլ Եր Լավառտանսն է, իմ բարեկամսն. ըէս մէկը։ Արդէն պատիւ ունեցած է ձեզի ներկայանալու...։ Բայց քիչ մը հարեւանցի։ Ուստի կը բաղձայ կրկին անգամ ներկայանալ։

— Լա՛ւ ուրեմն. այս օրերս օր մը բերէք մեզի, ըսաւ տիկին Սքօթ։

— Ամսուն 25էն ետքը, գոչեց Պէթինա...։ Ոչ անկէ առաջ, ոչ անկէ առաջ։ Ո՛չ ոք կ'ուզենք տեսնել մինչեւ այն օրը, ո՛չ ոք բացի ձեռնէ, պարոն ժան...։ շատ արտակարգ բան է աս, և չգիտեմ ալ թէ ի՛նչպէս ասանկ եղաւ. դուք արդէն մեզի հա՛տար մարդուն մէկը չէք այլ այլեւս։ Թերեւս այս մեծարանքը շատ կոկիկ չեղաւ. բայց իրաւցնէ մեծարանք է...։ Այս կերպ խօսելով միտքս վերջին աստիճան քաղցր և հաճոյ ըլլալ է ձեզի։

— Եւ է՛ք իսկ, օրիորդ։

— Լաւ է որ բարեբախտութիւն ունեցայ միտքս լաւ հասկցնելու...։ Ցտեսութիւն, պարոն ժան, վաղը կը տեսնուինք։

Տիկին Սքոթ և օրիորդ Բէրսիվալ կամաց կամաց դղեակին ճամբան բռնեցին։

— Սիւզի, ըսաւ Պէթինա, հիմա խոտիւ-
յանդիմանեցէք զիս... Կը սպասեմ... Արժա-
նի եմ յանդիմանութեան։

— Զեզ յանդիմանե՛մ, ինչո՞ւ։

— Ապահով եմ որ հիմա պիտի ըսէք թէ չատ-
ընաանեալ վարուեցայ այս երիտասարդին հետ։

— Չէ՛, չպիտի ըսեմ... Առաջին օրէն այդ
երիտասարդը չատ լաւ տպաւորութիւն ըրաւ
վրաս։ Կատարեալ վտանգութիւն կ'ազդէ ինծի։

— Ինծի ալ։

— Համոզուած եմ թէ լաւ պիտի ըլլայ որ
ջանանք երկուքս ալ մեզի բարեկամ ընկու-
ղայն։

— Եթէ ինծի մնայ՝ բոլոր սրտովս... Մա-
նաւանդ թէ, Սիւզի, չատ երիտասարդներ տե-
սայու ճանչցայ, Ծրանսայի մէջ բնակելնէս ի վեր։
Ո՛հ, այո՛, չատ տեսայ... լաւ, ասի առաջինն
է, իրաւցնէ առաջինը, որուն աչքերուն մէջ
չկարդացի ականյայտնի սա խօսքը. «Աստուած
իմ, ո՞րքան գոհ պիտի ըլլամ, եթէ սա պզտիկ
աղջկան միջոցներուն հետ ամուսնանամ»։ Այս
խօսքերը որոշակի գրուած էին բոլոր ուրիշնե-
րու աչքերուն մէջ... Իսկ իր աչքերուն մէջ
ո՛չ... Տուն մտանք ահա... Բարի գիշեր,
Սիւզի, վաղը կը տեսնուինք։

Տիկին Սքոթ ցնաց իր տղաքը տեսնել և
համբուրել քուներնուն մէջ։

Պէթինա պատշգամին վանդակին կրթնած
արձուկով՝ երկար առեն կեցաւ։

— Կարծեմ թէ կ'ըսէր, ինքնիրեն, ես այս
երկիրը պիտի սիրեմ։

Է.

Հետեւեալ առաւօտ, զինավարժութենէ դար-
ձին, Բօլ տը Լավառաւնս զօրանցին քակին մէջ
Ժանի կը սպասէր։ Հազիւ ժամանակ տուաւ որ
ձիէն վար իջնէր... և առանձին մնալուն պէս.

— Պատմէ՛, ըսաւ, չուտով պատմէ՛ երէկ-
ուան ճաշդ։ Ես առտուն տեսեր էի զանոնք։
Պզտիկը չորս սեւ ձիեր կը վարէր... և ի՛նչպէս
ճարտարօրէն... Բարեւեցի զանոնք... Խօսե-
ցա՞ր իմ վրաս։ Զիս ճանչցե՞ր եւ։ Ե՞րբ Լօնկ-
վալ կը տանիս զիս։ Բայց պատասխանէ՛, պա-
տասխանէ՛, նայինք։

— Պատասխանե՛մ, պատասխանե՛մ... Նախ
օ՞ր հարցումիդ։

— Վերջինին։

— Թէ ե՞րբ պիտի տանիմ քեզ Լօնկվալ։

— Լա՛ւ, տասը օրէն։ Այս միջոցին ոչ ոք
տեսնել կ'ուզեն։

— Ուրեմն տասը օրէն յետո՞յ Լօնկվալ պիտի
երթաս։

— Ո՛հ, ես այսօր պիտի երթամ, ժամը չոր-
սին։ Բայց ես, չկամ հաշուին մէջ, Ժան Ռէյնօ՛

երէցին սա՛նը... Ահա՛ ինչու այնքան դիւրու-
թեամբ գրաւեցի այս երկու սիրուն կիներու
վստահութիւնը։ Եկեղեցիին հովանաւորու-
թեան ներքեւ և անոր երաշխաւորութեամբ
ներկայացայ...։ Յետոյ հասկցան թէ կրնամ
մանր մունր ծառայութիւններ մատուցանել.
երկիրը խիստ լաւ կը ճանչնամ. իբր առաջնորդ
պիտի գործածեն զիս...։ Վերջապէս, ես մէկը
չեմ, մինչդեռ դուն, կոմս Բօլ տը Լաւառաթանս,
դուն մէկն ես։ Ուստի, մի՛ վախնար, քու կար-
գըդ ալ պիտի գայ, երբ սկսին տօներն ու պա-
րահանդէսները, երբ պէտքը ըլլայ փայլիլ, երբ
պէտքը ըլլայ պարել։ Դուն այն ատեն պիտի
ճառագայթես բոցավառ և ես նորէն խոնարհա-
բար պիտի մանեմ իմ նսեմութեանս մէջ։

— Ծաղրէ՛ զիս որքան կ'ուզես...։ Ճշմա-
րիտը սա է որ, այս տասը օրուան միջոցին,
դուն ճամբայ պիտի առնես... ճամբա՛յ պիտի
առնես...։

— Ի՛նչպէս, ճամբա՛յ պիտի առնեմ...։

— Նայէ՛, Ժան, իս հաւատացնելու ե՞ս ելեր
թէ արդէն սիրահարած չես այդ երկու կիներէն
մէկին։ Կարելի՞ բան է։ Ա՛յնքան գեղեցկու-
թիւն, այնքան պերճանք։ Ո՛հ... աւելի պեր-
ճանք քան գեղեցկութիւն։ Ա՛յնքան պերճանք
զիս կը գլորէ, զիս վեր ի վայր կ'ընէ։ Այն չորս
ձիերը իրենց ճերմակ վարդէ փողոջուկներով,
գիշերը երազս եկան...։ Իսկ այն պզտիկը...
Պէթինա... անանկ չէ՞։

— Այո՛, Պէթինա։

— Պէթինա՛... կոմսուհի Պէթինա՛ տը Լա-
վառաթանս։ Ի՛նչ սիրուն կ'ըլլայ, եւ ի՛նչ կատա-
րեալ պզտիկ էրիկ մը կ'ըլլամ ես անոր։ Խելքէ
դուրս հարուստ կնոջ մը ամուսինն ըլլալ, ահա՛
իմ ճակատագիրս, կարծուածին չափ դիւրին բան
չէ։ Պէտք է հարուստ ըլլալը գիտնալ, և ես
պիտի ունենամ այս տաղանդը։ Փորձով ցոյց
տուի արդէն. դրամ մտնեցի... և եթէ մայրս
չկենցէ՛ր...։ Սակայն պատրաստ եմ նորէն
սկսելու...։ Ա՛հ, որքան երջանիկ պիտի ըլլայ
ան ինծի հետ։ Դիւթական իշխանուհիի մը
կեանքը վարել կուտամ անոր...։ Իր պերճան-
քին մէջ իր ամուսինն ճաշակը, արուեստը,
գիտութիւնը պիտի զգայ...։ Կեանքս պիտի
անցնեմ զայն պաճուճելու, փողփողելու, պճնելու
յաղթական պտտցնելու համար աշխարհի մէջ։
Պիտի ուսումնասիրեմ իր գեղեցկութիւնը, որպէս
զի իրեն վայելուչ չըջանակի մէջ ընդելուզեմ զայն
ու ինքն իրեն ըսէ...։ «Եթէ չըլլար ան, ես
նուազ գեղանի կ'ըլլայի...»։ Երբայն պիտի չսի-
րեմ զինքը, այլ նաեւ պիտի զուարճացնեմ...։
Դրամին փոխարէն պիտի ունենայ թէ՛ սէր և
թէ՛ հաճո՛յք...։ Օ՛հ, Ժան, բարի աշխոյժ մը
ունեցիր և այսօր զիս տար արկին Սքօթին։

— Չեզ կը վստահեցնեմ որ չեմ կրնար։

— Լաւ, տասը յօրէն միայն, բայց կանխաւ
կ'իմացնեմ քեզի, այն ատեն Լօնկվալի մէջ կը

տեղաւորուիմ ու ա՛լ տեղէս չեմ շարժիր: Նախ, մօրս հաճելի պիտի ըլլայ այս բանը: Դեռ քիչ մը զայրացած է Ամբրիկուհիներուն դէմ. կ'ըսէ թէ այնպէս կարգի պիտի դնէ որ չտեսնուի հե- տերնին, սակայն ես կը ճանչնամ մայրս: Այն օրը որ իրիկուն մը ներս մտնելուս ըսեմ իրեն. «Մայրի՛կ, փոքրիկ սիրազեղ աղջկան մը սիրտը շահեցայ, որ քսան միլիոնի դրամագլխով և երկու կամ երեք միլիոնի եկամուտով կը տառապի...» կը չափազանցեն, երբ հարելուաւ որ միլիոններու կը հանեն. ճիշդ գումարը ըսածս է, և ասիկա կը բաւէ ինծի... Աս ըսած իրիկունս՝ մայրս պիտի հրճուի... Իրօք, ի՞նչ կը ցանկայ ինծի համար. ի՛նչ որ ամէն բարի մայր կը ցանկայ զաւակներուն համար, մանաւանդ երբ այդ զաւակները յիմարութիւններ ըրած են... հարուստ ամուսնութիւն մը կամ զգոյշ ու պառաւանդ կապակցութիւն մը ամուսնացեալ տիկինի մը հետ: Երկու կերպերն ալ կը գտնեմ Լօնկվալի մէջ, և ես մտադրել կը յարմարիմ մէկին կամ միւսին: Միայն թէ, տասը օրէն, ինծի գեկուցանելու բարեհաճութիւնը ունենաս... Պէտք է իմացնես ինծի թէ երկուքէն ո՛րը ինծի կը թողուս. տիկին Աքօթը թէ օրիորդ Բէրսիվալը... — Խենթ ես: Չե՛մ մտածեր և չպիտի մտածեմ այդ մասին...:

— Մտիկ ըրէ՛, Ժան, դու իմաստութիւնն ու բանաւորութիւնն իսկ ես, կ'ընդունիմ, ի՛նչ որ

ալ ըսես և ընես...: Մտիկ ըրէ՛, և լաւ յիշէ՛ ըսածս. Ժան դուն պիտի սիրահարուիս այդ տանը մէջ:

— Չեմ կարծեր, պատասխանեց Ժան, խընդալով:

— Իսկ ես, ապահով եմ...: Յոսուութիւն. կը թողում որ գործերովդ զբաղիս:

Ժան այն առտու քնորովին անկեղծ էր: Առաջին գիշերը խիստ լաւ քնացած էր: Իր երկրորդ տեսակցութիւնը երկու քոյրերուն հետ՝ կարծես հմայքով մը փարատած էր այն թեթեւ վրդովումը, որ իր սիրտը յուզած էր իր առաջին տեսակցութենէն յետոյ: Կը պատրաստուէր զանոնք վերստին տեսնելու մեծ հաճոյքով ու մեծ հանդարտութեամբ: Այդ տան մէջ խիստ շատ դրամ կար, որպէս զի իրեն նման ողորմելիի մը սէրը կարենար հօն իրեն տեղ գտնել պարկեշտօրէն:

Բարեկամութիւնը ուրիշ բան էր: Բոլոր սըրտովը կը մաղթէր և բոլոր գօրութեամբը պիտի փորձէր խաղաղ հաստատուիլ այդ երկու կիներու յարգանքին ու աղապատանքին մէջ: Պիտի ջանար որ Սիւզիին և Պէթինային գեղեցկութիւնը շատ աչքի չգարնէ, պիտի ջանար որ իր խելքը չկորսնցնէ, ինչպէս եղած էր նախորդ օրը, ականառոյց այն չորս փոքրիկ ոտքերուն՝ որոնք պարտէզին կռուաններուն վրայ հանգչած էին: Երկու քոյրերը օրը

տաբաց ու սրտագին, ըսեր էին իրեն. «Մեր բարեկամը պիտի ըլլաք» Ահա՛ միայն ինչ որ կը փափաքէր. անոնց բարեկամ ըլլալ, եւ պիտի ըլլար:

Հետեւեալ տասը օրուան միջոցին, ամէն բան միաբանեցաւ այդ ձեռնարկին յաջողութեան համար: Սիւզի, Պէթինա, արքան և ժան միեւնոյն կեանքով ապրեցան, սերտ ու անկասկած մտերմութեան մէջ: Երկու քոյրերը երէցին հետ առաւօտուն երկար պտոյտներ կ'ընէին կառքով, ու կէս օրէն ետքը, ժանին հետ, երկար պտոյտներ՝ ձիով:

Ժան ա'լ չէր ջանար իր զգացումները վերլուծելու. ա'լ չէր հարցնէր ինքնիրեն թէ աջին պիտի հակէր թէ ձախին: Այս երկու կիներուն հանդէպ հաւասար անձնութիւն մը, հաւասար աղապատանք մը կը զգար իր մէջ: Կատարելագէս երջանիկ, կատարելագէս անդորր էր: Որքան սիրահարուած չէր, որովհետեւ սէրն ու անդորրութիւնը քիչ աւելամ իրարու հետ կը գտնուին միեւնոյն սրտին մէջ:

Սակայն ժան քիչ մը մտահոգութեամբ և տխրութեամբ կը տեսնէր որ կը մոտենայ այն օրը, երբ թիւաներները, Նօթօնները և բոլոր ամերիկեան գաղութին ծիփանքը պիտի բերէր Լօնկվալ նեւէր: Շատ շուտ եկաւ հասաւ:

Յունիս 24 ուրբաթ օրը ժամը չորսին, ժան զգեսակ դնաց: Պէթինա շատ ցաւագին զէմքով ընդունեց զայն:

— Ինչ գէշ հանդիպեցաւ, քոյրս հիւանդ է: Բան մը չէ, փոքրիկ անգար մը, վաղը բան մը չի մնար: Բայց խնդիրը սա է որ չեմ համարձակիր ձեզի հետ մինակ երթալ պտտիլ: Հո'ն Ամերիկայի մէջ, կը համարձակէի. իսկ հոս, ո'չ անանկ չէ՛:

— Անշուշտ ո'չ, պատասխանեց ժան:

— Պարտաւորուած եմ ետ դարձնել ձեզ, ու ասիկա շատ ցաւ կը պատճառէ ինծի:

— Ինծի ալ մեծ ցաւ կը պատճառէ, ձգել երթալ և կորսնցնել այս վերջին օրը զոր կը յուսայի ձեզի հետ անձնել: Սակայն, որովհետեւ հարկ է... վա՛ր չուզամ ձեր քրոջը վրայ տեղեկութիւն առնելու:

— Ինքը անձամբ յուր կուտայ ձեզի: Կը կրկնեմ, շատ ոչինչ բան է: Բայց այսպէս չուտով մի՛ փախչիք, կ'աղաչեմ: Կը հաճի՞ք ինծի շնորհել փոքրիկ քառորդի մը տեսակցութիւն: Խօսելիք ունիմ ձեզի: Հոս նստեցէք... և յետոյ զիս լաւ մտիկ ըրէք: Քոյրս ու ես դիտաւորութիւն ունէինք ձեզ պայտարելու, այս իրիկուն, ճաշէն ետքը. սրահին մէկ փոքր անկիւնը, և այն ատեն քոյրս ձեզի խօսք պիտի բանար. ա'ն պիտի ըսէր ձեզի ի'նչ որ ես պիտի փորձեմ ըսել հիմա, մեր երկուքսուս կողմէն: Բայց քիչ մը յուշուած եմ... Մի՛ ծիծաղիք. շատ լուրջ բան է: Երկուքնիս ալ կ'ուզենք շնորհակալ ըլլալ ձեզի, մեր հոս գալէն ի վեր՝ այսքան հաճելի, այսքան

բարի, այսքան անձնուէր ըլլալնուդ համար...:

— Ո՛հ, օրիորդ, կ'աղաչեմ, ինծի անկ է...:

— Ո՛հ, մի ընդհատէք խօսքս... պիտի չփութեցնէք զիս... Ձեմ կրնար մէջէն ելլել...: Սակայն կը պնդեմ որ, մեզի անկ է շնորհակալ ըլլալ, և ո՛չ ձեզի: Մենք հոս եկանք իբր երկու օտարուհիներ: Ամիջապէս բարեկամներ գտնելու հրճուանքն ունեցանք... այո՛, բարեկամներ: Դուք մեր ձեռքէն բռնեցիք... մեր վարձակալներուն, մեր պահապաններուն տարիք, մինչդեռ ձեր կնքահայրը մեզ իր ազգատներուն կը տանէր... ամէն տեղ այնքան կը սիրէին ձեզ որ իսկոյն, ձեր յանձնարարութեան վստահելով, սկսան մեզ ալ սիրել քիչ մը...: Գիտէ՞ք, այս երկրին մէջ կը պաշտեն ձեզ:

— Այս երկրին մէջ ծնած եմ...: Բոլոր այս բարի մարդիկը կը ճանչնան զիս՝ անդայութենէս ի վեր, և երախտագէտ են ինծի, պապուս և հօրս՝ իրենց ըրածներուն համար: Եւ յետոյ... ես ալ իրենց զարմէն եմ, զի զացիներուն զարմէն: Իմ մեծ պապս հողագործ էր Պառժըրուոի մէջ, ասկէ երկու փարսախ անդին գիւղ մը:

— Ախր ո՛ր, չա՛տ հպարտ կ'երեւաք այդ բանին համար:

— Ո՛չ հպարտ, ո՛չ նուստ:

— Ներում կը խնդրեմ... հպարտութեան փոքրիկ շարժում մը ունեցաք: Աւա՛ղ, ես ալ

ձեզի կը պատասխանեմ որ մօրս կողմէն իմ մեծ պապս ալ ագարակի վարձակալ էր Պոքթանեի մէջ: Անցած դարուն վերջերը Գանատա ելաւ գնաց, երբ տակաւին Ֆրանսական էր Գանատա...: Ծա՛տ կը սիրէք ձեր ծննդավայր երկիրը:

— Ծա՛տ: Թերեւս քիչ ատենէն ձգելու պիտի հարկադրուիմ:

— Ինչո՞ւ:

— Երբ պաշտօնիս մէջ առաջ երթամ, զիս ուրիշ գունդի մէջ կը զրկեն, և այսպէս տեղէ տեղ պիտի պտտիմ...: Բայց սա օտոյզ է որ երբ ձեր հազարապետ մը բլլամ կամ ձեր գնդապետ մը պաշտօնէ քաշուած, այն ատեն պիտի գամ ապրիլ և մեռնիլ հոս, հօրս փոքրիկ տանը մէջ:

— Միշտ առանձի՞ն:

— Ինչո՞ւ առանձին...: Կը յուսամ թէ ոչ...:

— Ամուսնանալու դիտաւորութիւն ունիք:

— Այո՛, անտարակոյս:

— Ամուսնանալու հետամո՞ւտ էք...:

— Ո՛չ...: Մարդ կրնայ ամուսնանալու դիտաւորութիւն ունենալ, բայց պէտք չէ որ ամուսնանալու հետամուտ ըլլայ:

— Կան սակայն մարդիկ, որոնք ամուսնանալու հետամուտ կ'ըլլան...: Օ՛ն, կ'երաշխաւորեմ որ այնպէս է... և նոյն իսկ դուք, անա՛ ձեզ ամուսնացնել ուզեցին:

— Ի՞նչէն գիտէք:

— Ա՛հ, ես խի՛ստ լաւ գիտեմ ձեր բոլոր մանր գործերը... Դուք, ինչպէս կ'ըսեն, աղէկ կ'սոր մըն էք... ու կը կրկնեմ, ձեզ ամուսնացնել ուզեցին:

— Ո՞վ ըսաւ ձեզի:

— Տէր երէցը:

— Կնքահայրս յանցաւոր է, ըսաւ Ժան ու Ժ. Գնորէն:

— Ո՛հ, ո՛հ, յանցաւոր չէ: Եթէ յանցաւոր մը կայ՝ ես եմ, յանցաւոր՝ բարեմտութեամբ, և ոչ հետաքրքրութեամբ. կ'երդնում ձեզի: Հասկցայ որ ձեր կնքահայրը ոչ մէկ ատեն այնքան երջանիկ է որքան ձեր վրայ խօսած ատեն. ուստի ես ալ առաւօտուն երբ մինակ կը մնամ անոր հետ, մեր շրջապայութեանց ատեն, իրեն հաճոյք պատճառելու համար՝ ձեր վրայ կը խօսիմ, ու ինքն ալ ձեր պատմութիւնը կ'ընէ ինծի: Շատ լաւ վիճակ ունիք եղբի, շատ հանգիստ կ'ապրիք... Ամիսը երկու հարիւր տասներեք ֆրանք կ'առնէք քառավարութենէն... և սաչափ ալ սանթիմ: Ըչդիւ այսպէ՛ս է:

— Այո՛, ըսաւ Ժան, որոշելով ա՛յլ ևս մտադիր լսել երէցին թուրքերանութիւնները:

— Ութը հազար ֆրանք եկամուտ ունիք:

— Գրեթէ, ո՛չ բոլորովին:

— Աւելցուցէք ասոր վրայ ձեր տունը, որ գրեւորն հազար ֆրանք մը կ'արժէ: Վերջապէս,

շատ աղէկ վիճակի մէջ էք, և արդէն ձեր ձեռքը խնդրեցին:

— Ձեռքս խնդրեցին... Ո՛հ, ո՛հ:

— Իրա՛ւ, իրա՛ւ: Երկու անգամ... և դուք մերժեցիք երկու փառաւոր ամուսնութիւն, կամ եթէ կը նախընտրէք ըսել, երկու փառաւոր օթիտ: Ո՛րչափ մարդիկ կան որոնց համար այս երկուքը միեւնոյն բանն է: Երկու հազար ֆրանք մէկ կողմէն, երեք հարիւր հազար՝ միւս կողմէն: Կ'երեւայ թէ մեծ գումար է այս երկրին համար. արդ՝ դուք մերժեցիք: Ըսէք ինչո՞ւ մերժեցիք: Եթէ գիտնայիք ո՛րքան հետաքրքիր եմ իմանալու...:

— Յա՛յտնի է. միշտ այսպէս կ'ըսուի:

— Բայց հազիւ կը ճանչնայի: Ստիպեցին զիս երկուք կամ երեք երեկոյթ անցնելու անոնց հետ, անցեալ ձմեռ:

— Յետո՛յ:

— Յետոյ չեմ գիտեր, ինչպէս բացատրեմ ձեզի, չփոթութիւն, սրտի թունդ, մտատանջութիւն, վրդովում...:

— Մէկ խօսքով, սիրոյ թեթեւ կասկած մը չունեցա՞ք, ըսաւ Պէթինա անվրդով:

— Չէ՛, և ո՛չ մէկ... և խելացութիւն ըրի որ իմ ամուրիի պզտիկ խորշիս մէջ մտայ դարձեալ, որովհետեւ կը մտածեմ որ աւելի լաւ է չամուսնանալ քան թէ ամուսնանալ առանց սիրոյ: Ահա՛ իմ կարծիքս:

— Իմ կարծիքս ալ ատ է :

Պէթինա կը նայէր ժանին, ու այս վերջինն ալ Պէթինային: Եւ ահա՛ յանկարծ, զարմացած մնացին երկուքն ալ, բան մը չգտան որ իրարու ըսէին, բնաւ բան մը չգտան:

Բարեբախտաբար, այս միջոցին, Հարրի և Պէլլա սրահէն ներս խուժեցին ուրախութեան բարձր աղաղակներով:

— Պարո՛ն ժան, պարո՛ն ժան, հոտ էք պարո՛ն ժան: Եկէ՛ք տեսէ՛ք մեր ձիերը:

— Ա՛հ, քսաւ Պէթինա, քիչ մը անորոշ ձայնով, Էռվարօը պահ մը առաջ եկաւ Բարիզէն և տղոց համար մանրազիտական ձիեր բերաւ: Երթանք տեսնենք, կը հաճի՞ք:

Գացին ձիերը տեսնելու որոնք ստուգիւ վեց մատիկներու թագաւորին ախոռներուն մէջ դըրուելու արժանի էին:

Ը.

Երեք շաբաթներ անցան: Ժան հետեւեալ օրը իր զօրագունդին հետ պիտի երթար հրավարածութեան մարզարանները. իր զինուորի կեանքով պիտի ապրէր, տասը օր ճամբաներուն վրայ յառաջանալ ու դառնալ տասը իջեւան, տասն օր ալ վրանին տակ, Սէնթօթի բանակը, Օրլէանի անտառին մէջ: Օգոստոս 10ին, զօրագունդը նորէն Սուվինի պիտի դառնար:

Ժան այլեւս հանդարտ չէ: Ժան այլեւս երջանիկ չէ: Անհամբերութեամբ և միանգամայն վախով ու դողով կը տեսնէ որ կը մօտենայ մեկնելու վայրկեանը...: Անհամբերութեամբ, քանի որ իբրեւ մարտիրոս կը չարչարուի. ան կը փութայ ազատիլ այս չարչարանքներէն...: Վախով դողով, քանի որ այս քսան օրուան մէջ առանց զայն տեսնելու, առանց անոր հետ խօսելու, վերջապէս առանց անոր, ի՛նչպէս պիտի ըլլար ինք: Այդ անձը Պէթինա՛ն էր. կը պաշտէր զայն:

Երբէ՞ն ի վեր: Առաջին օրէն ի վեր, այն հանդիպումէ՛ն ի վեր, մայիս ամսուն, երէցին պարտէզին մէջ: Ահա՛ ճշմարտութիւնը: Բայց ժան կը մարտնչի ու կը մաքառի այս ճշմարտութեան դէմ: Կը կարծէ թէ Պէթինան ա՛յն օրէն ի վեր միայն կը սիրէ, ուր երկուքնին զուարթօրէն, բարեկամաբար խօսակցեր էին փոքր սրահին մէջ: Կապոյտ բազմոցին վրայ նստած էր ան, պատուհանին մօտ, ու խօսելով ճլըւլլալով, մէկ կողմէն ալ, Պէլլային պէպէքին՝ ճաթոնցի իշխանուհիին քրքրած արդուզարդը շտկելով կը զօսեսուր, որ թիկնաթոռի մը վրայ ձգուած էր, և զոր Պիթինա մեքենաբար վեր առած էր:

Ինչո՞ւ օրիորդ Բէրսիվալին խելքին փչեց խօսիլ իրե նհետ այն երկու աղջիկներուն վրայ, որոնց հետ պիտի կարենար ամուսնանալ: Իրաւ

է որ, այս հարցումը զինքը չէր կապկպեր: Պատասխանած էր որ ամուսնութեան համար բնաւ տրամադրութիւն չէր ունեցած այն ատեն, վասն զի այդ երկու աղջիկները բնաւ վերդովում, բնաւ յուզում չէին պատճառած իրեն: Այսպէս բռնով կը ժպտէր. բայց քանի մը վայրկեան յետոյ ա'լ չէր ժպտեր: Այդ սրտի վրդովումները, այդ յուզումները յանկարծ կը սկսէր իմանալ: Ժան խաբեց ինքզինքը. վերջին խորութիւնը չափեց. սրտին մէջտեղէն զարնուած էր:

Սակայն Ժան ինքզինքը չձգեց: Այն օրէն իսկ, գացած ատենը կ'ըսէր ինքնիրեն. «Այո՛, ծանր է վիճակս, շատ ծանր է, սակայն պիտի ազատիմ:» Ըրած խենթութեանը բարուրանք կը փնտռէր. պարագաներուն յանցանք կը գրտնէր: Այդ գրգանոյշ աղջիկը, տասն օրէ ի վեր, շատ իսկ եղած էր իրեն, շատ իսկ իրեն միայն: Ինչպէս դիմանար այդ փորձութեան: Արեւցած էր անոր զմայլելի, անոր շնորհալի գեղեցկութեամբը: Բայց հետեւեալ օրը, քսան անձեր պիտի դային դղեակ, և վախճանը պիտի ըլլար այս վտանգաւոր մտերմութեան: Քաջութիւն պիտի ունենար, մէկ կողմ պիտի քաշուէր, ու բազմութեան մէջ պիտի տեսնէր Պէթինան... Չէր կրնար մտքէն անցնել որ բնաւ չտեսնէ: Կ'ուզէր Պէթինային բարեկամը մնալ, որովհետեւ բարեկամը միայն կրնար ըլլալ: Կար ուրիշ մտածում մըն ալ որ և ոչ իսկ մուտ գտեր էր

Ժանին մտքին մէջ. այս մտածումը ոչ թէ այս լանդակ կ'երեւար իրեն, այլ անհեթեթ: Աշխարհի մէջ Ժանէն աւելի պարկեշտ մարդ չի կար, և Պէթինայի հարստութիւնը սոսկում կ'ազդէր անոր, իրաւցնէ սոսկում:

Ստուգիւ, բազմութիւնը, յունիս 25էն ի վեր, Լօնկվալը դրաւեր էր: Տիկին Նօթթօն իր զաւկին՝ Տանիէլ Նօթթօնի հետ եկեր էր, և տիկին Թիւռնէր իր զաւկին՝ Ֆիլիբ Թիւռնէրի հետ. այս երկու երիտասարդները, Տանիէլ և Ֆիլիբ, երեսունըչորսերու համբաւաւոր ընկերութենէն էին: Վաղեմի բարեկամներ էին. Պէթինա իբր այնպիսիներու վարուեր էր անոնց հետ, և կատարեալ անկեղծութեամբ յայտնած էր անոնց որ պարապ տեղը ժամանակնին կը կորսնցնէին. սակայն անոնք չէին վհատեր, և Պէթինային շուրջը բազմափոյթ ու բազմաջան փոքր դարպասի մը կեդրոնը եղած էին:

Բօլ տը Լավառտանս մուտ գործելով ընկերութեան մէջ, շուտով ամենուն բարեկամը եղած էր: Զուարճութեան հետամուտ երիտասարդի մը փայլուն և խառնափնթոր դատարակութիւնն առած էր. երբ զօրօսանքի վրայ դառնար խնդիրը, ձի, քրիքէթ, լօն-թէնիս, բօլօ, պար, բառեղծուած և կատակերգութիւն, ամենուն պատրաստ էր, ամենուն մէջ ալ կը յաջողէր: Իր գերազանցութիւնը ակներեւ փայլեցաւ, ամենուն կողմէ ընդունելութիւն գը-

տաւ: Ընդհանուրին հաւանութեամբ, Լօնկվալի հանդէսներուն անօրէնն ու կարգադրիչն եղաւ Բօլ:

Պէթինա վայրկեան մը չվարանեցաւ. Ժան տակաւին իրեն նոր ներկայացուցած էր Բօլ տը Լավառտանսը, և սա ալ հաղիւ աւարտած էր պարտուպառչած մեծարանքը, երբ Պէթինա, Սիւզիին վրայ ծնելով՝ ականջն ի վար կ'ըսէր.

— Երեսունհինգերորդը:

Սակայն լաւ ընդունելութիւն ըրաւ Բօլին, և այնքան լաւ ընդունելութիւն, որ ան քանի մը օր խաբուած մնաց: Կարծեց թէ իր անձնական հրապոյրներուն համար էր այս սիրալիւր ու խիստ մտերմական ընդունելութիւնը: Մեծապէս կը սխալէր: Ժան ներկայացուցեր էր զայն. Ժանին բարեկամն էր. Պէթինային աչքին ա'ս էր իր բոլոր արժանիքը:

Տիկին Սքօթին զղեակը բաց քաղաք էր. մէկ իրիկուան համար հրաւիրուած չէին այդ անձերը, այլ ամէն իրիկուան համար. ու Բօլ, լի եռանդով, ամէն իրիկուն հոն կ'երթար: Իր երազն իրականացած էր: Բարի՛քը կը գտնէր Լօնկվալի մէջ:

Միայն թէ Բօլ ո'չ անմիտ էր, ո'չ ծանծաղամիտ: Անտարակոյս, մասնաւոր ուշադրութեան ու հոգածութեան առարկայ եղած էր օրիորդ Բէրսիվալի կողմէն. կ'ախորժէր խօսակցիլ երկարօրէն, խիստ երկարօրէն, իրեն հետ... բայց

ինչ էր այս խօսակցութեանց յաւիտենական, անսպասելի նիւթը. Ժանը, դարձեալ Ժանը, միշտ Ժանը:

Բօլ թեթեւօլիկ էր, զրօսասէր, նանրասէր, բայց շուտով կը խելօքնար, երբ Ժանին վրայ խօսք ըլլար. գիտէր զայն արժեւորել, գիտէր զայն սիրել: Ոչինչ աւելի քաղցր էր, ոչինչ աւելի դիւրին իրեն համար քան իր տղայութեան բարեկամին վրայ ըսել խորհած բոլոր լաւ բաները: Եւ որովհետեւ կը տեսնէր որ Պէթինա մեծ հաճոյք կը զգար զինքը մօիկ ընելով, Բօլ ամբողջ պերճախօսութիւնը դուրս կը թափէր:

Միայն թէ Բօլ, — և ասիկա իր իրաւունքն էր, — իրիկուն մը ուղեց իր այս վեհանձնութեանքին տրիտուրն ունենալ: Քառօրդէ մը ի վեր Պէթինային հետ խօսակցած էր: Խօսակցութիւնն աւարտելէն ետքը, գացած էր Ժանը գտնել, սրահին միւս ծայրը ու ըսած էր անոր.

— Ասպարէզն ինծի թողուցիր... ես ալ անվեհեր, օրիորդ Բէրսիվալին վրայ խոյացայ:

— Ու դժգոհ ըլլալու չես ձեռնարկիդ արդիւնքէն: Ահա՛ աշխարհիս լաւագոյն բարեկամները եղաք:

— Այո՛, անշուշտ... կ'երթայ... կ'երթայ... բայց չերթար: Օրիորդ Բէրսիվալէն աւելի զողորիկ ու աւելի սիրասուն էակ չկայ. բայց իմ աղէկութիւնս է աս ու չեմ ուրանար ես զայն, նայէ՛, խօսքը մէջերնիս, ծիծաղելի ու

անշահ դեր մը խաղցնել կուտայ ինծի, դեր մը որ տարիքիս չի յարմարիր։ Ես թեկնածունքը տարիքն ունիմ, ես ուրիշի սիրոյն խորհրդակիցն ըլլալու տարիքը չունիմ։

— Խորհրդակից։

— Այո՛, սիրելիս, խորհրդակից։ Ահա՛ իմ պաշտօնս այս տանը մէջ։ Պահ մը առաջ մեզի կը նայէիր...։ Ո՛հ, աչքերս սրատես են...։ Մեզի կը նայէիր...։ Է՛ գիտե՞ս թէ ինչ բանի վրայ կը խօսէինք։ Բու վրադ, սիրելիս, քու վրադ, միա՛յն քու վրադ։ Եւ ամէն իրիկուն մի-եւնոյն բանն է։ Հարցումներ՝ որոնց վերջը չի գար. «Մէկտե՞ղ մեծցած էք։ Երկուքդ ալ արբայ Գոնսթանթէնէն՝ դաս առած էք։ Բիչ ատենէն հարիւրապետ պիտի ըլլայ։ Ե՞տըը։ — Հազարապետ։ — Յետո՞յ։ — Գնդապետ, ևն, ևն...»։ Ա՛հ, Ժան, բարեկամդ իմ Ժան, եթէ ուզէի՛ր աղուոր երազ մը տեսնել...։

Ժան բարկացաւ, զայրացաւ գրեթէ։ Բօլ շատ զարմացաւ այս յանկարծական դրդուման վրայ։

— Ի՞նչ ունիս։ Կարծեմ թէ բան մը չըսի...։

— Ներում կը խնդրեմ։ Յանցաւոր եմ. բայց ինչո՞ւ այդպիսի արտառոց գաղափար մը կ'անցնի մտքէդ...։

— Արտառոց...։ Չեմ կարծեր...։ Այդ արտառոց գաղափարը ինծի համար ալ ունեցայ։

— Ո՛հ, դուն...։

— Ի՛նչպէս, ա՛հ, և՛ս...։ Եթէ ես ունեցայ,

դուն ալ կրնաս ունենալ...։ Դուն ինչ աւելի կ'արժես...։

— Բօլ, կը պաղատի՛մ...։

Ժանին տաքնապը ակներեւ էր։

— Ա՛լ չխօսինք ատոր վրայ...։ ա՛լ չխօսինք...։ Վերջապէս՝ սա ըսել կ'ուզէի թէ՛ օրիորդ Բէրսիվալ զիս շատ սիրուն կը գտնէ, շատ սիրուն. այլ եթէ ըսեմ որ լրջօրէն կը դիտէ զիս, երբեք լրջօրէն չպիտի դիտէ այդ պզտիկ ման-կուհին։ Ես ալ տիկին Սքօթին վրայ պիտի իյնամ, առանց մեծ վստահութեան...։ Կը տեսնես, Ժան, պիտի զբօսնում այս տանը մէջ, բայց բուն նպատակիս չպիտի հասնիմ։

Բօլ՝ տիկին Սքօթին կողմը դարձաւ. բայց հետեւեալ օրն իսկ, հոն ալ Ժանին բախեցաւ ու զարմացաւ. արդարեւ, Ժան սկսաւ խիստ կանոնաւորապէս տեղ բռնել տիկին Սքօթի մասնաւոր շրջանակին մէջ. ան ալ ճիշդ Պէթինայի նման փոքր դարպասն ունէր։ Ժան հոն կը փնտռէր պաշտպանութիւն մը, ապաստան մը, ապաւէն մը։

Այն զարհուրելի խօսակցութեան օրը երբ առանց սիրոյ կնքուած ամուսնութեանց վրայ խօսեցան, Պէթինա ինքն ալ, առաջին անգամ, յանկարծ ինքն իրեն մէջ զգացած էր այն սիրոյ պէտքը որ կը քնանայ, այլ ոչ շատ խորունկ, ամէն նորատի աղջկանց սրտին մէջ։ Զգացողութեան ազդումը միեւնոյնը եղած էր

միեւնոյն վայրկեանին, թէ՛ ժանին սրտին և թէ Պէթինային սրտին մէջ: Ընդհակառակը, Պէթինա, իր կառարեալ ամեղուութեամբն ու միամտութեամբ, անձնատուր եղած էր սրտին յուզման ու խանդաղատան քին:

Սիրոյ կը սպասէր... միակ սէրն էր ան: Այն մարդը, որ իր մտածումը, իր կեանքը, իր հոգին պիտի ըլլար, ժա՛նն էր միթէ: Ինչո՞ւ չէ: Աւելի լաւ կը ճանչնար զայն քան բոլոր այն անձերը, որոնք տարիէ մը ի վեր, իր հարստութեան չուրջը դարձեր ու դարձեր էին, և ինչ որ գիտէր անոր նկատմամբ, պարկեշտ աղջկան մը վստահութիւնն ու սէրը չպիտի խաբէր:

Վերջապէս, երկուքն ալ լաւ կ'ընէին, երկուքն ալ պարտականութեան ու ճշմարտութեան ճախքէն կ'ընթանային. Պէթինա անձնատուր ըլլալով, ժանն ընդդիմանալով. մանկամարդ աղջիկը վայրկեան մը միտքը չէր բերեր ժանին անչքութիւնը և չքաւորութիւնը, իսկ ժանն կ'ընկրկէր միլիոններու լեռան առջեւ, ինչպէս պիտի ընկրկէր ոճիւրի մը առջեւ. ան կը խորհէր թէ իրաւունք չունէր սիրոյ հետ վիճելու, իսկ ժանն կը մտածէր թէ իրաւունք չունէր պատուոյ հետ վիճելու:

Ահա՛ ասոր համար, Պէթինա կ'անուշնար ու սիրոյ առաջին հրաւէրը լսելով՝ համարձակօրէն կը նուիրուէր. ահա՛ ասոր համար՝ ժանն օրէ օր աւելի մեղամաղձոտ ու ալեկոծ կը դառնար:

Միայն սիրելէ չէր վախնար. սիրուելէ ալ կը վախնար:

Պէտք էր որ ժողովը նստէր, չերթար հոն...: Փորձած էր այդ բանը, բայց չէր յաջողած...: Հրապոյրը շատ զօրաւոր էր ու յաղթող: Ուստի կ'երթար...: Պէթինա զինքը կը դիմաւորէր, ձեռքերը երկնցուցած, ժպիտը շրթունքին վրայ, սիրտն ալ աչքերուն մէջ: Իր բոլոր էութեամբը ըսել կ'ուզէր. «Փորձե՛նք սիրել զիրար, ու եթէ կարենանք, սիրե՛նք»:

Ժանն կը վախնար: Պէթինայի երկու ձեռքերը ընդ առաջ կուգային, ժաննի երկու ձեռքերուն ճնշումն ընդունելու, բայց երիտասարդը հազիւ թէ կը համարձակէր անոնց դպչելու: Կը ջանար խոյս տալ այն նայուածքէն, որ գողտրիկ ու ժպտուն, անհանգիստ ու հետաքրքիր, իր նայուածքը կը փնտռէր: Կը դողար Պէթինային հետ խօսելու հարկէն, զայն լսելու հարկէն: Այն ատեն ահա՛, ժանն կ'ապաստանէր տիկին Սքոթի քով, և այն ատեն ահա տիկին Սքոթ, անորոշ, յուզուած, վրդոված խօսքեր կը լսէր ժաննի բերնէն, որոնք իրեն չէին ուղղուած և զոր իր վրայ կ'առնէր:

Սիւզի չէր կրնար չսխալիլ: Պէթինա դեռ անոր չէր յայտնած այն տարտամ ու չփոթ զգացումները՝ որոնք շինքը կ'ալեկոծէին: Կը պահէր...: Եւ նորածին սիրոյն գաղափարը, ազահ մը կը պահէ ու կը փայփայէ իր

գանձին առաջին ոսկիները... Այն օրը ուր իր սիրտը պայծառօրէն տեսներ, ա՛խ ի՛նչպէս պիտի խօսէր այն օրը, և ո՛րքան երջանիկ պիտի ըլլար, ամէն բան Սիւզիին ըսելով...:

Ի վերջոյ, տիկին Սքօթ իր անձին վերընծայած էր ժանին այս մեյամաղձութեան պատճառը, որ օրէ օր աւելի յայտնի կերպարանք մը կ'առնէր: Այս բանը կը փաղաքէր զինքը, — երբեք կնոջ մը անհաճոյ չէ ինքզինքը սիրուած կարծել, — բայց հակառակ փաղաքշուած ըլլալուն՝ ցաւ կը զգար: Մեծ յարգանք, մեծ աղապատանք ունէր ժանին հանդէպ, ու կը վըշտանար, մտածելով որ ան տխուր ու թշուառ էր իր պատճառով:

Սիւզի առ ալ գիտէր թէ անմեղ էր ինք: Ուրիշներու հետ երբեմն պչրած էր, շատ պչրած էր: Բան գործ չունէին անոնք, բանի մը օգտակար չէին. իր պչրանքն անոնց համար զբաղում մը կ'ըլլար ու միւսնոյն ատեն ինք ալ կը զուարճանար. այսպէս՝ անոնք ալ ժամանակ կ'անցնէին, ինք ալ...: Բայց երբեք պչրուհի երևոյթ չէր առած ժանին հետ: Գիտէր ժանին արժանիքն ու գերազանցութիւնը. միւսներէն աւելի կ'արժէր ան. այնպիսի մարդ մըն էր որ իրաւցնէ կը չարչարուէր իր սիրովը, և անա այդ բանն էր որ չէր ուզեր տիկին Սքօթ: Ուստի, երկու երեք անգամ, քիչ մնացած էր որ խօսէր և զգուշացնէր քաղցրութեամբ, աղապատանքով,

բայց սա խորհրդածութիւնը բրած էր...: Ժան պիտի մեկնէր քան օրուան համար. իր դարձին, եթէ դարձեալ պէտք ըլլար, այն ատեն քիչ մը բարոյական կը քարոզէր անոր և այնպէս կը վարուէր հետը որ սէրը չդայ խենթ խելօք իրենց բարեկամութեան մէջ մտնայ:

Արդ, ժան հետեւեալ օրը մեկնեցաւ...: Պէթինա ամբողջ ուժովը պնդած էր որ այս վերջին օրը դայ Լօնկվալ անցնէ, և իրիկունն ալ դղեակը ճաշէ: Ժան մերժած էր, առարկելով թէ զբաղումներ կ'ունենայ երթալուն առջի օրը: Գիշերը ժամը տասնուկէսին մօտ հասաւ դղեակ. ոտքով եկած էր. քանի քանի անգամներ, ճամբուն վրայ, ետ դառնալու եղած էր:

— Եթէ քաջութիւն ունենայի, կ'ըսէր ինքնիրեն, նորէն չէի տեսներ զայն: Վաղը կ'երթամ ու ա՛լ չեմ դառնար Սուվինի, որքան ատեն որ ան հոն գտնուի...: Այսպէս որոշած եմ ու հաստատապէս որոշած:

Սակայն չարունակեց իր ճամբան. կ'ուզէր նորէն տեսնել զայն... վերջին անգամ ըլլալով:

Սրահէն ներս մտնելուն պէս, Պէթինա դէմը վազեց:

— Եկա՛ք, վերջապէս...: Ո՛րքան ուշ:

— Շատ զբաղած էի:

— Վաղը կ'երթա՛ք:

— Այո՛, վաղը:

— Կանո՞ւխ:

— Առաւօտեան ժամը հինգին :

— Այն ճամբէն պիտի երթա՞ք, որ դարաս-
տանին պատն ի վեր կ'երկարի ու յետոյ գիւղին
մէջէն կ'անցնի :

— Այո՛, ճիշդ այն ճամբէն պիտի երթանք :

— Ինչո՞ւ այդքան կանուխ կ'երթաք : Եթէ
քիչ մը ուշ ըլլար, դարատափին վրայէն կուգայի
ձեզ տեսնել ու երթաք բարով ըսել :

Պէթինա իր ձեռքին մէջ բռնած ու պահած
էր ժանիւն ձեռքը որ կ'այրէր : Ժան ճիշդ մը
ըրաւ. ու խըշխշալով ազատեց ձեռքը :

— Պէտք է որ երթամ ձեր քոյրը բարեւեմ,
ըսաւ :

— Մէ՛կ վայրկեանէն... չտեսաւ ձեզ... տա-
սը հոգի կայ շուրջը... : Եկէ՛ք նստեցէ՛ք քիչ
մը, հոս, իմ ըովս :

Պարտաւորութեցաւ քովը նստիլ :

— Մենք ալ, ըսաւ Պէթինա, մենք ալ պի-
տի երթանք :

— Դո՞ւք :

— Այո՛, ժամ մը կայ, քեռայրէս հեռագիր մը
ստացանք որ մեզի շատ ուրախութիւն պատճա-
ռեց : Ամիսէ մը պիտի դար, տասներկու օրէն կու-
գայ. վաղը չէ միւս առաւօտ նիւ-Յօրքէն կը նստի
Լապուսօր նաւը... : Հաւր պիտի երթանք իրեն
սպասելու... : Վաղը չէ միւս օր պիտի երթանք :
Տղաքն ալ միասին կը տանինք : Անոնց օգտա-
կար պիտի ըլլայ տասն օրի չափ ծովուն եզերքը

անցընել... : Ո՛րքան գոհ պիտի ըլլայ քեռայրս,
երբ ձեզ ճանչնայ : Երբ ձեզ ճանչնա՛յ... : Կը
ճանչնա՛յ արդէն : Մեր բոլոր նամակներուն մէջ
ձեր վրայ խօսեցանք : Ապահով եմ որ շատ լաւ
պիտի յարմարիք իրարու : Պատուական անձ մըն
է... : Ո՛րքան ատեն պիտի մնաք հոն :

— Քսան օր :

— Քսան օր... բանակի՞ մը մէջ :

— Այո՛, օրիորդ, Մէռօթի բանակը :

— Օռլէանի անտառին մէջտեղը : Ձեր կըն-
քահօր բացատրել տուի այս առաւօտ : Ստուգիւ
երջանիկ եմ քեռայրս դիմաւորելու երթալուս
համար, բայց միւսնոյն ատեն կը ցաւիմ մեկնե-
լուս. ապա թէ ոչ, ամէն առաւօտ փոքրիկ այ-
ցելութիւն մը կուտայի ձեր կնքահօրը... : Ձեր
վրայ լուր կ'առնէի իրմէ : Կուզէ՞ք տասը օրէն
քրոջս փոքրիկ նամակ մը գրել չորս տողով,
— շատ ժամանակի կորուստ մը չըլլար ձեզի, —
իմացնելու համար թէ ի՛նչպէս էք և թէ մեզ չէք
մոռնար :

— Ո՛հ, ձեզ մոռնալ... ձեր խնամքներուն,
ձեր բարութեան յիշատակը կորսնցնել... եր-
բե՛ք, օրիորդ, երբե՛ք :

Ձայնը կը դողդոջէր : Վախցաւ իր յուզումէն :
Ոտքի ելաւ... :

— Օրիորդ, հարկ է որ երթամ ձեր քոյրը
բարեւեմ... : Ինծի կը նայի... : Ձարմացած ըլ-
լալու է... :

Սրահին մէկ կողմէն միւսը անցաւ: Պէթինա ետեւէն կը նայէր: Տիկին Նօթթօն դաշնակին առջեւ տեղադրուեցաւ, քիչ մը պարել տալու համար երիտասարդները: Բօլ տը Լավառտանս մօտեցաւ օրիորդ Բէրսիվալին ու ըսաւ.

— Կ'ուզէ՞ք զիս պատուել, օրիորդ...:

— Տէր Աստուած, պատասխանեց, կարծեմ թէ հիմա պարոն ժանին խոստացայ:

— Վերջապէս, եթէ ան չըլլայ... ես կ'ըլլամ:

— Շատ լաւ:

Պէթինա դէպի ժանը ուղղուեցաւ, որ տիկին Սքօթին քով եկած նստած էր:

— Մեծկակ սուտ մը չինեցի, ըսաւ, Պ. տը Լավառտանս պարի հրաւիրեց զիս, ես ալ պատասխանեցի թէ ձեզի խոստացեր էի այս վաւսը...: Այո՛, կը հաճիք այնպէս չէ՞:

Իր բազուկներուն մէջ բռնել, անոր մազերուն բո՛յրը շնչել...: Ժան ուժաթափ կը զգար ինքզինքը...: Չհամարձակեցաւ ընդունիլ:

— Կը ցաւիմ, օրիորդ: Չեմ կրնար... անհանդիսա եմ այս իրիկուն: Հոս եկայ, որպէս զի չմեկնիմ առանց հրաժեշտի ողջոյնս տալու ձեզի, բայց չեմ կրնար պարել:

Տիկին Նօթթօն վալսին գեղօնը կը սկսէր զարնել:

— Է՛յ, լաւ, ըսաւ Բօլ մօտենալով զուարթադէմ, ի՞նքն է, օրիորդ, թէ ես:

— Դո՛ւք, ըսաւ տխրութեամբ, առանց աչքերը ժանին երեսէն վար առնելու:

Պէթինա շատ վրդոված էր և պատասխան տուաւ, առանց լաւ գիտնալու թէ ի՞նչ կ'ըսէր: Անմիջապէս զղջաց ընդունած ըլլալուն համար: Կ'ուզէր հոն նստիլ, անոր մօտ...: Բայց շատ ուշ էր: Բօլ ձեռքէն բռնեց և քաշելով տարաւ:

Ժան ոտքի ելած էր: Երկուքին կը նայէր: Ամպ մը անցաւ աչքերուն առջեւէն: Անողորձաբար կը չարչարուէր:

— Բան մը միայն ունիմ ընելիք, կ'ըսէր ինքնիրեն, այս վալսէն օգուտ քաղել ու մեկնիլ...: Վաղն առաւօտ, քանի մը տող կը գրեմ տիկին Սքօթին, ներում խնդրելու համար:

Սրահին դուռը հասաւ...: Ա՛լ չէր նայեր Պէթինային...: Եթէ նայած ըլլար, կը մնար: Սակայն Պէթինա կը նայէր իրեն, և յանկարծ ըսաւ Բօլին.

— Շատ շնորհակալ եմ, պարոն, բայց քիչ մը յոգնած եմ...: Կանգ առնենք, կ'աղաչեմ...: Կը ներէք ինձի այնպէս չէ՞:

Բօլ թեւը երկնցուց:

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ, ըսաւ:

Դուռը այդ միջոցին գոցուեցաւ: Ժան ա՛լ հոն չէր: Պէթինա վաղելով սրահէն անցաւ դնաց: Բօլ մնաց առանձին, խիստ զարմացած, չհասկնալով ըսաւ թէ ի՞նչ կը դառնար:

Ժան արդէն սանդուխին գլուխն էր, երբ լսեց թէ զինքը կը կանչեն:

— Պարոն ժա՛ն, պարոն ժա՛ն:

Կանգ առաւ ու ետին դարձաւ: Պէթինան քովն էր:

— Կը մեկնի՞ք... առանց ինծի մնաս բարով մը ըսելով:

— Ներում կը խնդրեմ, չատ յոգնած եմ:

— Եթէ յոգնած էք, այսպէս ոտքով մի՛ երթաք: Օգը սպառնալիք է:

Ձեռքը դուրս երկնցուց:

— Տեսէ՛ք, կ'անձրեւէ արդէն:

— Ո՛հ, հազիւ:

— Եկէ՛ք գաւաթ մը թէյ առէք փոքր սրահին մէջ, միայնակ ինծի հետ, ու յետոյ կառքով կը լքենք ձեզ:

Ու, ծառաներէն մէկուն դառնալով.

— Ըսէ՛ք որ քուբէ մը լծեն չուտով:

— Ոչ, օրիորդ, կ'աղաչեմ: Օգ առնելը աղէկ պիտի գայ ինծի... քալելու պէտք ունիմ...: Թողէ՛ք որ երթամ:

— Գացէ՛ք ուրեմն...: Բայց կրկնոց չուսի՞ք...: Յիսի մը առէ՛ք, պատսպարուելու համար:

— Ես չեմ մսիր... մինչդեռ դուք... այդ բաց չըջաղեատով...: Ես երթամ, որպէս զի դուք ալ ներս մտնէք:

Առանց իսկ ձեռքը երկնցնելու, խոյս տուաւ և սանդուխին աստիճաններէն վար իջաւ արագօրէն:

— Եթէ ձեռքին դաչիմ, կ'ըսէր ինքն իրեն,

բանս բուրդ է, գաղտնիքս երեւան կ'ելլէ:

Գաղտնի՛քը: Չեր գիտեր թէ Պէթինա իր սրտին մէջ կը կարդար որպէս բաց գրքի մը մէջ:

Երբ ժոն սանդուխին ստորոտը հասաւ, վայրկեան մը վարանեցաւ:

Սա խօսքն իր շրթունքին վրայ էր:

«Կը սիրե՛մ ձեզ, կը պաշտեմ ձե՛զ: Ահա ա՛սոր համար է սր ա՛լ ձեզ տեսնել չե՛մ ուզեր»:

Բայց, այս խօսքը չարտասանեց ու հեռացաւ, ընդհուպ գիշերուան մութին մէջ անյայտանալով...: Պէթինա հոն մնաց, սանդուխին գլուխը, դրան լուսափայլ շրջանակին մէջ: Անձրեւի խոշոր կաթիլներ՝ հովէն՝ մղուած՝ կուգային գարնել իր մերկ ուսերուն ու կը դողացնէին զայն. բանի տեղ չէր դնել. իր սրտին տրոփիւնը կը լսէր որոշ կերպով:

— Գիտէի որ ան կը սիրէր զիս, կ'ըսէ, իւրովի, իսկ հիմա ստուգիւ գիտեմ որ ես ալ... ո՛հ, այո՛... ես ալ...:

Յանկարծ դրան խոշոր հայելիներէն մէկուն մէջ, երկու ծառաներուն ցոլքը կը տեսնէ, որով անշարժ, ոտքի վրայ կը կենան, ներքնաբակին կաղնիէ սեղանին քով: Պէթինա քանի մը քայլ կ'առնէ դէպի սրահը...: Խնդալու ձայներ կը լսէ ու վալսն է որ կը շարունակէ: Կանգ կ'առնէ: Մինակ ըլլալ կ'ուզէ, միս մինակ, և ծառաներէն մէկուն ուղղելով խօսքը:

— Գացէ՛ք տիկինին ըսէ՛ք որ յոգնած էի, սենեակս ելայ:

Իր սպասուհին Աննի կը մրափէր թիկնաթոռի մը մէջ: Կը ճամբէ զայն... Ինքն իրեն պիտի հանուի: Բազմոցի մը վրայ կ'իյնայ: Սրտաբեկութիւն մը կը զգայ, սրտաբեկութիւն մը գըրգալի:

Սենեակին դուռը կը բացուի: Տիկին Սքոթն է.

— Տեղա՛րէք, Պէթինա:

— Ա՛հ, Սիւզի, դո՛ւք էք, Սիւզիդ իմ: Ի՛նչ աղէկ խելք ըրիք սենեակս գալով...: Նստեցէ՛ք ըովս, ըովիկս նստեցէք:

Տղու մը պէս քրոջը թեւերուն մէջ կծկուեցաւ, իր հրաւառ գլխովը գգուելով Սիւզիին զով ուսերը, յետոյ յանկարծ, հեծկառուք մըն է փրցուց, այնպիսի թառանչներով որ կը խեղդէին, կը մղձկէին զինքը:

— Պէթինա, սիրեցեալդ իմ, ի՞նչ ունիք,

— Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ... ջիղերէս է... ուրախութենէս է:

— Ուրախութիւն:

— Այո՛... այո՛... կեցէ՛ք... բայց ձգեցէք որ քիչ մը լամ: Ա՛յնքան աղէկ կուգայ լալը...: Բայց մանաւանդ մի՛ վախնաք... մի՛ վախնաք:

Քրոջը համոյրներուն ներքեւ, Պէթինա կը խաղաղի, կը հանդարտի:

— Լմեցաւ, Լմեցաւ, պիտի ըսեմ ձեզի...: Ժանին վրայ պիտի խօսիմ ձեզի հետ:

— Ժա՛ն, Ժա՛ն կը կոչէք զայն:

— Այո՛, Ժան կը կոչեմ...: Չնչմարեցի՞ք, ատենէ մը ի վեր ո՛րքան տխուր էր և ո՛րքան թշուառ կ'երեւար:

— Այո՛, արդարեւ:

— Կուգար... անմիջապէս կ'երթար ձեր քովը կը տեղաւորուէր ու հոն կը մնար, մտադրաղ, լռիկ, այն աստիճան որ շատ օրեր, ինքնիրենս հարցուցի ես ինծի, — ներեցէք որ այսպէս սրտաբաց ամէն բան կ'ըսեմ, սովորութիւնս է, գիտէք, — մտովի հարցուցի թէ արդեօք կը սիրէ՞ր ձեզ, Սիւզիդ իմ: Ա՛յնքան սիրազեղ էք, և ասիկա որքան բնական կ'ըլլար: Ոչ թէ ձեզ այլ ինծի համար էր:

— Ձե՞ք:

— Այո՛, Լաւ մտիկ ըրէք...: Հազիւ կը համարձակէր ինծի նայելու: Խոյս կուտար, կը փախչէր ինէ...: Յայտնապէս կը վախնար ինէ: Բայց ճիշդը ըսելու համար, սոսկալի՞ եմ ես: Ո՛հ, այնպէս չէ՛:

— Ստուգիւ ո՛չ:

— Ա՛հ, ո՛չ թէ ինէ կը վախնար, այլ իմ դրամէս, իմ անուի՛ր դրամէս: Այս դրամը, որ իրեն կը քաշէ բոլոր միւսները, և այնքան սաստիկ կը հրապուրէ զանոնք, այս դրամը կ'ահաբեկէ և կը յուսահատեցնէ Ժանը...: Երովհետեւ ուրիշներուն պէս չէ ան, որովհետեւ...:

— Սիրեցեալդ իմ, զգոյ՛ կեցէք, կը սխալիք թերեւս...:

— Ո՛հ, ո՛հ, ո՛հ, չեմ սխալիր: Պահ մը առաջ, սանդուղին վրայ երբ կը մեկնէր, քանի մը խօսք ըսաւ ինծի: Այս խօսքերը փուճ բաներ էին... բայց եթէ տեսնէիք իր վրդովումը, թէեւ ամէն ջանք կ'ընէր ինքզինքը բռնելու համար... Սիւզի՛, Սիւզի՛դ իմ, յանուն ձեր վրայ ունեցած խանդաղատանքիս, և Աստուած գիտէ՛ ի՞նչ կաթոգին սիրով կը սիրեմ ձեզ, առաւել իմ համոզումս, իմ բացարձակ համոզումս. փոխանակ օրիորդ Բէրսիվալ ըլլալու, եթէ հէջ փոքրիկ աղջիկ մը ըլլայի առանց դրամի, պահ մը առաջ ժան ձեռքէս բռնած՝ ինծի ըսած կ'ըլլար թէ կը սիրէ զիս, և եթէ այսպէս խօսած ըլլար ինծի, գիտէք ի՞նչ պիտի պատահանէի իրեն:

— Թէ դուք ալ զինքը կը սիրէք:

— Այո՛, և ահա՛ անոր համար այսքան երջանիկ եմ: Սա անյեղլի գաղափար մըն է մտքիս մէջ թէ պիտի պաշտեմ այն մարդը որ իմ ամուսինս պիտի ըլլայ...: Լա՛ւ ուրեմն, չեմ ըսեր թէ կը պաշտեմ ժանը, ո՛հ, տաղաւին ո՛հ... այլ ահա կը սկսի, Սիւզի... և ա՛յնքան անուշ կը սկսի:

— Պէթինա, մտահոգ եմ ձեզ բորբոքած տեսնելով: Լաւ գիտեմ թէ Պ. Ռէյնո չափ ազապատանք ունի ձեզի համար...:

— Ո՛հ, ա՛տկէ աւելի, ա՛տկէ աւելի:

— Շատ սէ՛ր, եթէ կ'ուզէք: Այո՛, իրաւունք ունիք, լաւ հասկցեր էք...: Կը սիրէ ձեզ... և

միթէ արժանի չէ՞ք, սիրեցեալդ իմ, այն բոլոր սիրոյն որով կը սիրեն ձեզ: Իսկ ժանին գալով, — քենէ ինծի կը պղծի անտարակոյս, ահա՛, ե՛ս ալ, ժան կը կոչեմ, — լաւ, գիտէ՞ք ի՞նչ կը մտածեմ իր վրայ: Ամիսէ մը ի վեր, շատ անգամ երկուքս ալ առիթ ունեցանք իրարու ըսելու...: Բարձր համարում ունիմ իր վրայ, շատ բարձր...: Այսու հանդերձ, ձեզի յարմար ամուսինն է արդեօք:

— Այո՛, եթէ կը սիրեմ:

— Խոհական խօսք մը կը փորձեմ ընել և դուք միշտ կը խօսիք...: Ես, Պէթինա, փորձառութիւն մը ունիմ զոք զուք չէք կրնար ունենալ...: Լաւ հասկցէք զիս...: Բարիդ հասնելնուս պէս, շատ վառվռուն, փայլուն, աղանուական ընկերութեան մը մէջ մտանք...: Դուք արդէն կրնայիք, եթէ ուզէիք, մարքիզուհի կամ իշխանուհի ըլլալ...:

— Այո՛, բայց չուզեցի:

— Բնաւ հոգեբնիդ չէ՞ միթէ, եթէ տիկին Ռէյնո կոչուիք:

— Ամենեւին, եթէ կը սիրեմ...:

— Ա՛հ, նորէն միեւնոյն բանը:

— Որովհետեւ աս է բուն խնդիրը: Ուրիշ չկայ... և ես ալ իմ կարգիս կ'ուզեմ խոհական ըլլալ: Համակարծիք եմ թէ բոլորովին լուծուած չէ, և թէ կարելի է որ քիչ մը շատ շուտ բռնկեցայ: Կը տեսնէք թէ ո՛րքան խոհական եմ: Ժան վաղը կը մեկնի: Քօան օրէն միայն

վերստին պիտի տեսնեմ զայն: Այս քսան օրուան միջոցին, ժամանակ պիտի ունենամ ինքզինքս հարցաքննելու, «ղջընձեւ ընելու, վերջապէս, աղէկ մը գիտնալու թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ իմ մէջս: Թողութիկ ձեւեր ունիմ, բայց լուրջ և զգօն եմ...: Կ'ընդունի՞ք որ այսպէս է:

— Այո՛, կ'ընդունիմ:

— Լա՛ւ ուրեմն, սա կ'աղաչեմ ձեզի, ինչպէս պիտի աղաչէի մեր մօրը, եթէ ողջ ըլլար: Եթէ քսան օրէն ըսեմ ձեզի. «Սիւզի, ապահով եմ որ կը սիրեմ զայն», կը ներէ՞ք որ ես ինքս առանձին երթամ ու հարցնեմ թէ կ'ուզէ՞ ինծի հետ ամուսնանալ: Դուք ալ այսպէս ըրիք Ռիչարին հետ...: Ըսէ՛ք. Սիւզի, թոյլ պիտի տա՞ք այն ատեն:

— Այո՛, պիտի տամ:

Պէթինա ողջագուրեց քոյրը ու ականջն ի վար սա երեք բռները փսփսաց.

— Շնորհակա՛լ եմ, մայրիկ:

— Մայրի՛կ, մայրի՛կ: Այսպէս կը կոչէիք զիս, երբ տղայ էիք, երբ մինակ էինք երկուք-նիս աշխարհի վրայ, երբ ձեզ կը հանուեցնէի իրիկունը, Նիւ-Եօրք, մեր անշուք սենեակին մէջ, երբ ձեզ բազուկներուս մէջ կ'առնէի, երբ պզտիկ անկողինուդ մէջ կը պառկեցնէի, երբ երգեր կ'երգէի՝ ձեզ քնացնելու համար: Եւ այն ատենէն ի վեր, Պէթինա, մէկ բաղձանք միայն ունեցայ աշխարհի վրայ. ձեր երջանկութիւնը:

Ասոր համար կը խնդրեմ ձեռնէ որ լաւ մտածէք: Մի՛ պատասխանէք ինծի... ա՛լ չիօսինք ասոր վրայ: Կ'ուզեմ որ ձեզ թողում հանդարտ, անդորր: Աննին ճամբեր էք քովերնուդ...: Կ'ուզէ՞ք որ, այս իրիկուն դարձեալ, ձեր պզտիկ մայրիկն ըլլամ, ձեզ հանուեցնեմ, պառկեցնեմ, ինչպէս երբեմն:

— Այո՛, կ'ուզեմ:

— Իսկ, երբ պառկիք, կը խոստանա՞ք որ խելօք մնաք:

— Պատկերի նման խելօք:

— Ամէն ջանք պիտի ընէ՞ք որ քնանաք:

— Ամէն ջանք:

— Շէնք չնո՛րք, բանի մը վրայ չմտածելով:

— Շէնք չնո՛րք, բանի մը վրայ չմտածելով:

— Շա՛տ լաւ:

Տասը վայրկեան յետոյ, Պէթինային դողտրիկ գլուխը անուշիկ կը հանդէ՛ր բանուածքներու և ժանեակներու մէջ: Սիւզի կ'ըսէր իր քրոջ.

— Ես վար կ'երթամ, այս մարդիկը գտնելու որոնք չառ անդրալի են ինծի այս իրիկուն: Սենեակս չմտած, պիտի գամ նայիմ թէ կը քընանա՞ք: Մի՛ խօսիք...: Քնացէ՛ք:

Դուրս ելաւ: Պէթինա առանձին մնաց: Խօսքը բռնեց: Ամէն ճիգ թափեց քնանալու համար: Կիսով չափ յաջողեցաւ: Քնէած, թմրած, անուրջի և իրականութեան միջև վարանոտ մնաց: Խոստացեր էր բանի մը վրայ չմտածել, և սակայն

անոր վրայ կը մտածէր, միշտ անոր, միայն անոր, այլ տարտամ ու խառնաշփոթ: Ո՛րքան ատեն անցաւ այսպէս, կարող պիտի չըլլար ըսել: Յանկարծ, իրեն թուեցաւ թէ կը քալեն սենեակին մէջ. աչքերը կէս մը բացաւ և կարծեց զոյրը տեսնել: Բռնը դուրսը ըսաւ մէկէն.

— Գիտէ՞ք, կը սիրեմ զայն:

— Լռեցէ՛ք... Բնացէ՛ք, քնացէ՛ք:

— Կը քնանամ... կը քնանամ:

Այս անգամ ստուգիւ քնացաւ. սակայն սովորականէն նուազ խորունկ, որովհետեւ առաւօտեան ժամը չորսին ատենները, շառաչիւն մը արթնցոյց զինքը ընդոստ, ինչ որ օր մը առաջ բնաւ չպիտի վերգովէր իր քունը: Անձրեւ կը տեղար, հեղեղանման, և Պէթինայի սենեակին մեծ պատուհաններուն կը զարնուէր:

— Ո՛հ, աս անձրեւը, կ'ըսէր միտքէն, պիտի թրջի՛ ան:

Աս եղաւ իր առաջին մտածումը: Բոպիկ ոտքով սենեակին մէջէն անցաւ ու փեղկ մը բացաւ: Լոյսը ծալած էր, մոխրագոյն պղտոր, թանձր. երկինքը ջուրով լեցուած էր. հովը կը փչէր փոթորկայոյզ և անձրեւը կը պտուտքէր, բռնքէն մղուած:

Պէթինա ա՛լ չպառկեցաւ: Կը զգար թէ անկարելին պիտի ըլլայ նորէն քնանալ: Բէնեռար մը առաւ վրան ու պատուհանին առջեւ կեցած, անձրեւին նայեցաւ: Որովհետեւ անպատճառ

պիտի երթար ան, կ'ուզէր որ գոնէ բաց օդով երթար, սւ պայծառ արեւ մը լուսազարդէր իր առաջին իջեւանը:

Ամիս մը առաջ, Լօնկվալ եկած ատենը, Պէթինա չէր գիտեր թէ ի՞նչ էր իջեւան մը: Այսօր գիտէր: Զինուորական իջեւան մը երեսունէն քառասուն հազարամեթր արշաւարան մըն է, մէկ ժամու դադարով՝ նախաճաշելու համար: Արբայ Գօնսթանէն իրեն սովորեցուց այդ բանը, առաւօտները աղքատներու տունները պտտած ժամանակնին: Պէթինա հարցումներով կը նեղէր երէցը զինուորական բաներու և մասնաւորապէս թընդանօթածիգներու սպասարկութեանը վրայ:

Ութը կամ տասը փարօսի՝ այս ողորդէն անձրեւին տակ: Խեղճ ժան: Պէթինա կը մտածէր որ Թիւռնէր պատանին, Նօթթօն պատանին, Բօլ տը Լավառտանս շատ հանգիստ պիտի քնանային մինչեւ առաւօտեան ժամը տասը, մինչդեռ ժան այս ջրհեղեղը վրան պիտի ընդունէր:

Բօլ տը Լավառտանս. այս անունը իր մտքին մէջ յիշատակ մը կը զարթուցանէր որ տաժանելի կը թուէր իրեն, սա առաջին իրիկուան վալսին յիշատակը...: Ելլե՛լ պարել, երբ ժանին վիշտը յայտ յանդիման կ'երեւար: Այդ վալսին շրջանը Պէթինայի աչքին իբրեւ ոճիր մը կ'երեւէր. սոսկալի բան էր այս բրածը:

Միթէ ան չէր որ չկրցաւ ըլլալ քաջ ու սըր-

տաբաց, ժանին հետ ունեցած այս վերջին խօսակցութեանը մէջ։ Ան չէր կրնար, չէր համարձակեր բան մը ըսել, այլ ինք պէտք էր որ աւելի խանդակաթ ու աւելի սրտազեղ ըլլար։ Տխուր և տառապալից էր ան, ուստի երբեք պէտք չէր ներքեր որ հետիոտն երթար։ Պէտք է կեցնէր, ի՞նչ որ ալ ըլլար։ Պէթինայի երեւակայութիւնը կը գործէր ու կը բորբոքէր։ Անշուշտ ժան սա տպաւորութիւնը հետը տարած էր, թէ ինք գէշ արարած մըն է, անսիրտ և անգութ։

Ու կէս ժամէն պիտի մեկնէր, մեկնէր քսան օրուան համար...։ Ա՛հ, եթէ կարենա՛ր որ և է միջոցաւ...։ Բայց այդ միջոցը կար...։ Զօրագունդը դարաստանին պատին երկայնքէն պիտի անցնէր, դարատափին տակէն։ Եւ ահա՛ Պէթինա մոլեգին տենչ մը զգաց որ երթայ ժանին անցնիլը տեսնէ։ Երբ ժան զինքը հոն տեսնէր, այն ատեն պիտի հասկնար թէ ներում խնդրել եկած էր առջի օրը ըրած անգթութիւններուն համար։ Այո՛, պիտի երթար...։ Բայց Սիւզիին խոստացած էր որ պատկերի նման խելօք ըլլար, և երբ երթար, պատկերի նման խելօք եղած կ'ըլլա՛ր միթէ։ Անմեղադրելի ըլլալու համար բաւ էր որ Սիւզիին խոստովանէր ամէն բան, երբ ներս մտնէր, և Սիւզին պիտի ներէր։

Պիտի երթա՛ր, պիտի երթա՛ր։ Միայն թէ ի՛նչպէս հագուէր։ Զեռքին տակ ունէր պարահանդէսի շրջագցեստ մը, բեհեզէ բէնեռար մը,

կրուկաւոր մուճակներ և կապոյտ սնդուէ կօշիկ մը պարահանդէսի համար։ Սպասաւորնե՛րը արթնցնել, ըլլալի՛ք բան չէր...։ ատենն ալ կ'անցնէր...։ հինգին քառորդ կա՛ր։ Զօրագունդը ժամը հինգին պիտի մեկնէր։

Բեհեզէ բէնեռարով և սնդուէ կօշիկներով կրնար գործին մէջէն ելլել։ Բակին մէջ անշուշտ պիտի գտնէր գլխարկ մը, իր պարտէզի փոքրիկ տրեխները և սկովտեան մեծ կրկնոցը զոր կը հազնէր, կառք վարելու համար, անձրեւ եղած օրերը։ Անհատնում զգուշութիւններով դուռը կէս մը բացաւ։ ամէն ոք կը քնանար զղեակին մէջ, պատերուն քովէն կը սահէր, նրբանցքնե՛րուն սանդուխէն վար կ'իջնէր։

Միայն թէ փոքրիկ տրեխները հոն ըլլային, իրենց տեղը։ Աս էր իր մեծ մտահոգութիւնը։ Ահա հոն էին։ Պարահանդէսի կօշիկներուն վրայ կապեց զանոնք, ու մեծ կրկնոցին մէջ կը փաթթուեցաւ։ Դուրսը՝ անձրեւը կրկնապատիկ սաստկութեամբ կը տեղար ու անոր ձայնը կը լսէր։ Նախասենեակներու մէջ անագին հովանոց մը կը տեսնէր զոր ծառաները կը գործածեն երբ կառքին գահակին վրայ նստին։ առաւ զայն. ա՛լ պատրաստ էր...։ Բայց, երբ կ'ուզէր դուրս ելլել, տեսաւ որ բակին պատուհան-դռնակը երկաթէ հաստ ձողով մը գոցուած էր։ Զանաց վերցնել, բայց երկաթէ ձողը հաստատ կը մնար, կը դիմադրէր, ու բակին ժամացոյցը զանդադօրէն

հինգ կը զարնէր։ Ան կը մեկնէր այս վայրկեանին։

Կ'ուզէր տեսնել, կ'ուզէր տեսնել։ Առջեւն ելած արգելքներէն կը զրգոռէր, կը կամոտէր։ Մեծ ճիգ մը ըրաւ։ Զողը տեղի տուաւ, վար սահեցաւ...։ Ահա Պէթինային ձեռքին վրայ երկար ճեղք մը բացուած էր ու անոր մէջէն արեան բարակ մազվողակ մը կը տեսնուէր։ Պէթինա թաշկինակը ձեռքին շուրջը փաթթեց. մեծ հոգովանոցը առաւ, բանալին կղզանքին մէջ դարձուց, գուռը բացաւ։ Վերջապէս դուրս ելաւ։

Օղը սարսափելի էր։ Հովն ու անձրեւը կը կործանէին։ Հինգ կամ վեց վայրկեան պէտք էր, փողոցին վրայ նայող դարաւոր հասնելու համար։ Պէթինա առաջ նետուեցաւ գոտեպինդ, գլխիկոր, իր խոշոր հովանոցին տակ ծածկուած։ Յիսուս քայլի չափ առած էր արդէն։ Յանկարծ, զայրագին, մոլեգին, աչք կուրցնող մըրիկ մը յարձակեցաւ Պէթինային վրայ, կըրկնոցին մէջ խորասուզուած, քաշուեցաւ վեր հանեց, գրեթէ ոտքը գետնէն կտրեց, բռնաբար դարձուց հովանոցը։ Դեռ բան մը չէր ասիկա։ Աղէտը կատարեալ էր։ Պէթինա կորսնցուց իր փոքր տրեխներէն մէկը...։ Տրեխ ըսուելու բաներ չէին, փոքրիկ քնքրիկ շրուականներ էին, գեղեցիկ օգին հագնելու համար։

Եւ այս միջոցին, երբ Պէթինա, յուսակաւոր, փոթորիկին դէմ կը մարտնչէր, իր կապոյտ սնդու-

սէ կօշիկովը թրջած, զոր աւազին մէջ կը մխէր, այս պահուն, հովը կը բերէր փողերու հետաւոր բոմբիւնը։ Զօրագունդն է որ կը մեկնէր։ Պէթինա մեծ որոշում մը կուտար. հովանոցը թողուց, փոքրիկ տրեխը ձեռք ձգեց, աղէկ գէշ կապկցեց և վազելով գնաց, ջրհեղեղը գլխուն վրայ։

Վերջապէս ծառերուն ներքեւ հասաւ. ծառերը քիչ մը կը պահպանէին դայն։ Նոր բոմբիւն մը, այս անգամ աւելի մօտ։ Պէթինա կարծեց լսել կառքերու դղրդիւնը։ Վերջին ճիգ մըն ալ ըրաւ։ Ահա դարաւոր...։ Հասաւ...։ Ատե՛նն էր որ հասնէր։ Քսան կանգուն անդին, փողահարներու ճերմակ ձիերը կը տեսնէր, և ճամբուն վրայ, մշուշին մէջ տարտամօրէն կը տատանէր թնդանօթներու և գումատակներու երկար շարքը։ Դարաւոր շրջապատող հինաւուրց թմբիններէն մէկուն տակ ապաստանեցաւ։ Նայեցաւ ու սպասեց։ Հո՛ն էր ան, ձիաւորներու այս խառնաճաղանձին մէջ։ Պիտի կարենա՞ր ճանչնալ։ Իսկ ան պիտի տեսնէ՞ր զինքը։ Դիպուած մը արդեօք պիտի դարձնէ՞ր անոր գլուխն այս կողմ։

Պէթինա գիտէր թէ ան տեղակալ էր իր զօրագունդին երկրորդ հրետանիին մէջ. գիտէր թէ հրետանի մը վեց թնդանօթէ ու վեց գումարտակէ կը բաղկանար։ Այս բանը արբայ Թոնսթանթէնը սովորեցուցած էր իրեն։ Պէտք է թողուր որ անցնէր առաջին հրետանին, այսինքն վեց

վեց թնգանօթ ու վեց գումարտակ համրելու էր, և յետոյ ան պիտի անցնէր...:

Ան էր ահա, իր մեծ վարապանակին մէջ պըլլաւ, և ան էր որ նախ կը տեսնէր զինքը ու կը ճանչնար: Քանի մը վայրկեան առաջ, Պէթինային հետ ըրած մէկ երկար պառոյտը յիշած էր, իրիկուն մը, գիշերուան մօտ, այդ դարատափին վրայ: Աչքերը վեր առեր էր, ու միեւնոյն տեղը ուր յուշ կ'ածէր թէ տեսած էր զայն, նոյն տեղը նորէն կը տեսնէր:

Բարեւեց, և բաց գլուխը անձրեւին տակ, ետին դառնալով՝ ձիուն վրայէն քանի կը հեռանար, ու ո՛րքան կրնար տեսնել, կը նայէր իրեն: Ինչ որ առջի օրը ըսած էր, նորէն կ'ըսէր իւրովի.

— Վերջին անգամն է:

Պէթինա երկու ձեռքերուն շարժումով հրաշքալի ողջոյնները կը զրկէր անոր, և այս շարժումը կրկնուելով կրկնուելով, ձեռքերն այնքան մօտ, այնքան մօտ, այնքան մօտ կը բերէին շրթունքներուն որ կը կարծուէր թէ...:

— Ա՛հ, կ'ըսէր մտովի եթէ անկէ ետքն ալ չի հասկնար թէ կը սիրեմ զինքը ու չի ներեր գրամիս...:

Թ.

Օգոստոսի 10ն էր, այն օրը ժան Լօնկվալ պիտի դառնար:

Պէթինա առտուն կանուխ արթնցած, անկողնէն ելաւ և իսկոյն պատուհանը վազեց: Պայծառ արեւ մը կը թափանցէր ու կը փարատէր արդէն առտուն գոլորշիները: Երկինք, առջի իրիկունը, սպառնալից էր և ամպամած. Պէթինա քիչ քնացաւ, և գիշերն ի բուն կ'ըսէր ինքնիրեն.

— Միայն թէ չանձրեւէ՝ վաղն առաւօտ:

Սքանչելի օդ մը պիտի ընէր: Պէթինա քիչ մը աւելորդապաշտ էր: Այս բանը յոյս ու սիրտ կուտար իրեն: Օրը աղէկ կը սկսէր և աղէկ պիտի վերջանար:

Պարոն Սքօթ քանի մը օրէ ի վեր եկած էր: Պէթինա իրեն կը սպասէր Հավրի մէջ, ծովեզրին վրայ, չողենաւուն հասնելուն, Սիւզիին և տղոց հետ:

Քանիցս կաթոգին համբուրեցին իրար: Յետոյ Ռիշար իր քենիին ուղղելով խօսքը.

— Է՛լաւ, հարսնիքը ե՞րբ է:

— Ի՛նչ հարսնիք:

— Պ. Ժան Ռէյնօի հետ:

— Ա՛հ, քոյրս զրե՛ց ձեզի:

— Սիւզիւն, Բնաւ...: Սիւզիւն բան մը չըսաւ ինծի...: Դուք էք, Պէթինա, որ ինծի գրեցիք: Ձեր բոլոր նամակներուն մէջ երկու ամիսէ ի վեր այս երիտասարդ սպային խօսքէն զատ ուրիշ խօսք չկայ:

— Բոլոր նամակներո՞ւ մէջ:

— Այո՛, այո՛... և սովորականէն աւելի յաճախ ու աւելի երկարօրէն կը գրէիք: Ձեմ գանգատիր, բայց կը հարցնեմ թէ ե՞րբ պիտի ներկայացնէք ինծի քենեկալս:

Այսպէս խօսելով կատակ կ'ընէր, իսկ Պէթինա կը պատասխանէր.

— Բիշ ատենէն, կը յուսամ:

Պարոն Սքոթ կը հասկնար թէ գործը լուրջ է: Դարձին, վակօնին մէջ, Պէթինա գրած նամակները ետ կ'ուզէր Ռիչառտէն: Նորէն կը կարգար զանոնք: Իրա՛ւցնէ անոր վրայ խօսած էր միշտ իր նամակներուն ամէն էջին մէջ: Իր առաջին տեսակցութեան մանրամասն պատմութիւնը կը գտնէր անոնց մէջ: Ահա ժանիւնն իր կարագրութիւնը երիցատան պարտէզին մէջ, իր յարդէ գլխարկովն ու փաւեակէ աղցանոցով... ու յետոյ դարձեալ պարոն Ժան, միշտ պարոն Ժան: Կը տեսնէր որ իր կարծածէն շատ իսկ առաջ կը սիրէ եղեր:

Արդ՝ օգոստոսի 10ն էր: Նախաճաշը աւարտած էր դղեակին մէջ: Հարրի ու Պէլլա անհամբեր էին: Դիտէին թէ զօրագունդը ժամը մէկին ու

երկուքին մէջտեղը պիտի անցնէր գիւղէն: Անոնց խոստացեր էին ցոյց տալ զինուորներուն անցնիլը, և անոնց ինչպէս նաև Պէթինային համար, թնդանօթածիգներու Ձրդ զօրագունդին վերադարձը մեծ եղելութիւն մըն էր:

— Պէթիկ մօքրիկ, ըսաւ Պէլլա, Պէթիկ մօքրիկ, մեզի հետ եկուր:

— Եկուր, ըսաւ Հարրի, եկուր. մեր բարեկամ Ժանը պիտի տեսնենք իր մօխրագոյն մեծ ձիուն վրայ:

Պէթինա ընդդիմացաւ, մերժեց, և սակայն ի՛նչ փորձութիւն: Բայց ո՛չ, չպիտի երթար, իրիկունը միայն պիտի տեսնէր Ժանը, այն վճռական բացատրութեան համար՝ որուն կը պատրաստուէր քսան օրէ ի վեր:

Տղաքը իրենց մանկածուններուն հետ գացին: Պէթինա, Սիւզի և Ռիչարդ դարաստանին մէջ նստան, դղեակին մօտիկը, և հոն տեղաւորուելուն պէս:

— Սիւզի, ըսաւ Պէթինա, այսօր ձեր խոստումը պիտի յիշեցնեմ ձեզի: Կը յիշէք մեջերնիս անցած խօսքը, իր մեկնելուն իրիկունը: Անանկ որոշեցինք որ, եթէ իր վերադարձին՝ օրը ըսէի ձեզի. «Սիւզի, ապահով եմ զայն սիրելուս», թոյլ պիտի տայիք որ բացէ ի բաց իրեն դիմեմ և հարցնեմ թէ կ'ուզէ՞ զիս կին առնել:

— Այո՛, խոստացայ: Բայց բոլորովին ապահով էք...:

— Բարոքովին ապահով: Արդ, կանխաւ կ'իմացնեմ ձեզի որ միտք ունիմ զայն հոս՝ բերելու... ահա, հոս, յարեց խնդալով, այս նստարանին վրայ... և այնպէս խօսիլ անոր հետ, ինչպէս դուք խօսեցաք ժամանակաւ, Ռիչարդին... Այսպէս ընելով յաջողեցաք Սիւզի... կատարելապէս երջանիկ էք: Ե՛ս ալ կ'ուզեմ երջանիկ ըլլալ: Ռիչարդ, Սիւզին խօսեցա՞ւ ձեզի պարոն Ռէյնօի վրայ:

— Այո՛, և ըսաւ թէ ուրիշ և ոչ մէկ մարդու վրայ լաւ գաղափար ունի, բայց...:

— Բայց ըսաւ նաեւ թէ գուցէ ինծի համար քիչ մը հանդարտ, քիչ մը միջակ ամուսնութիւն մըն է...: Ո՛հ, չա՛ր քուրիկ, Կը հաւտա՞ք, Ռիչարդ, այդ վախը չեմ կրնար գլխէն հանել: Ձի հասկնար թէ ամէն բանէ առաջ կ'ուզեմ սիրել ու սիրուիլ: Կը հաւտա՞ք, Ռիչարդ, անցեալ չաբթու սոսկա՛լի ծուղակ մը լարեց ինծի: Գիտէ՞ք, աշխարհի վրայ Ռոմանէլլի իշխան մը կայ:

— Այո՛, կրնայիք դուք ալ իշխանուհի ըլլալ:

— Կարծեմ անհուն դժուարութեանց չպիտի հանդիպէր այդ բանը...: Լա՛ւ ուրեմն, օր մը, անխոհեմաբար ըսեր էի Սիւզիին որ, եթէ նեղը մնամ, Ռոմանէլլի իշխանը ընդունելի կ'երեւար ինծի: Երեւակայեցէք ի՛նչ ըրաւ: Թիւոներները կը գտնուէին Թոուվիլի մէջ: Սիւզի փոքրիկ դաւ

մը նիւթեց...: Իշխանին հետ ճաշել տունին ինծի... բայց արդիւնքը դժնդակ եղաւ...: Ընդունելի՛...: Այն երկու ժամերը զոր անցուցի անոր հետ, ես ինծի հարցնելով անցուցի թէ ի՛նչպէս կարող եղած էի այդպիսի խօսք մը ընել...: Ձէ, Ռիչարդ, չէ, Սիւզի, չեմ ուզեր ո՛չ իշխանուհի, ո՛չ կոմսուհի, ո՛չ մարքիզուհի ըլլալ: Ես կ'ուզեմ տիկին Ռէյնօ ըլլալ... եթէ պարոն Ժան Ռէյնօ ուզէ... ինչ որ յայտնի չէ:

Զօրագունդը գիւղ կը մտնէր և ահա՛ յանկարծ փողը հնչեց օդին ու տարածութեան մէջ, ռազմական և զուարթագին: Երեքը միասին լուռ մնացին: Զօրագունդն էր, Ժանն էր որ կ'անցնէր...: Ձայնը նուազեցաւ, նուաղեցաւ, և Պէթինա նորէն ըսաւ:

— Ձէ՛, յայտնի չէ: Կը սիրէ զիս սակայն, և չատ, առանց լաւ գիտնալու թէ ի՛նչ եմ ես: Կը կարծեմ թէ այսօրինակ սոսկում մը չպիտի ազդէի անոր, եթէ զիս աւելի լաւ ճանչնար, և ասոր համար է որ ձեռնէ թոյլտուութիւն կը խնդրեմ որ երթամ այս իրիկուն իրեն հետ խօսիմ ազատ համարձակ ու բաց սրտով:

— Ձեզի այդ թոյլտուութիւնը կուտանք, պատասխանեց Ռիչարդ, երկուքս ալ կուտանք...: Գիտենք որ, Պէթինա, չէք ընել այնպիսի բան մը որ չըլլայ ազնիւ ու վեհանձն:

— Կը փորձեմ գոնէ:

Մանուկները դարձան վաղելով: Ժանը տեսեր էին. փռչիէն ճերմկած էր բոլորովին. բարի լոյս ըսած էր իրենց:

— Միայն թէ, յարեց Պէլլա, հաճոյակատար չեղաւ, մեզի հետ խօսելու համար չկեցաւ... սովորաբար կը կենար, իսկ այս առտու չուզեց:

— Ուզեց, ուզեց, ըսաւ Հարրի, նախ օտակ չարժու՞մ մը ըրաւ... և յետոյ չուզեց, գնաց:

— Վերջապէս չկայնեցաւ, և այնքան զուարճալի է գինուորականի մը հետ խօսիլ, մանաւանդ երբ ձիու վրայ ըլլայ:

— Մինակ ատ չէ, մենք պարոն Ժանը կը սիրենք, ան ալ կայ: Եթէ գիտնայիր, հայրիկ, ի՞նչ բարի է, ի՞նչ աղէկ խաղալ գիտէ մեզի հետ:

— Եւ ի՞նչ գեղեցիկ գծագրութիւններ կ'ընէ... Հարրի, չե՞ս յիշեր, այն մեծ խեղկատակը, զոր գծեց, այնքան չալիկ էր իր գաւազանովը...

— Իսկ կատուն, կատուն ալ կար, ինչպէս կը ձեւացնեն լարախիլին (quarrellecoq) մէջ:

Երկու տղաքը հեռացան, իրենց բարեկամ Ժանին վրայ խօսելով:

Ստուգիւ, ըսաւ պարոն Սքոթ, այս տան մէջ ամենքն ալ կը սիրեն զայն:

— Դուք ալ ամենուն պէս պիտի ընէք, երբ զայն ճանչնաք, պատասխանեց Պէթինա:

Զօրագունդը սկսաւ յառաջանալ մեծ ճամբուն

վրայ, երբ գիւղէն դուրս ելաւ... Աւասիկ այն դարաւորը ուր Պէթինա կը գտնուէր անցեալ առաւօտ... Ժան կ'ըսէր ինքնիրեն. «Եթէ հո՞ն ըլլայ:» Կ'անդիտանար ու կ'ակնկալէր միանգամայն... Դու խը վեր կ'առնէր ու կը նայէր... Հոն չէ՛ր:

Մէյ մըն ալ չտեսաւ զայն: Ա'լ չպիտի տեսնէր... գոնէ երկար ատեն: Նոյն իրիկունը պիտի մեկնէր ժամը վեցին, Բարիզ երթալու համար: Պատերազմական պաշտօնատան տեսուչներէն մէկը որ հոգ կը տանէր իրեն: Անոր միջնորդութեամբ պիտի ջանար որ ուրիշ զօրագունդ մը զրկեն զինքը:

Ժան շատ խորհեցաւ առանձին, երբ Սէռքթ կը գտնուէր, և ահա աս եղաւ իր խորհրդածութեան արդիւնքը. կարելի չէր, պէտք չէր որ Պէթինայի ամուսինը ըլլար:

Զինուորները երբ ձիերնուն իջան զօրանոցին բակին մէջ, Ժան մնաք բարով ըսաւ իր գնդապետին ու ընկերներուն: Ամէն ինչ վճարուած էր: Ազատ էր, կրնար մեկնիլ... Սակայն չէր երթար: Զորս դին կը նայէր... Ո՛րքանք երջանիկ էր երեք ամիս առաջ, երբ այս մեծ բակէն դուրս կ'ելլէր ձիով, Թնդանօթներու դոփիւնով, որոնք կը թաւալէին Սուվինիի սալալատակին վրայ: Այսօր ի՞նչ տխրագին դուրս պիտի ելլէր հոնկէ: Իր կեանքը հոն էր ժամանակաւ... ո՛ւր պիտի ըլլար հիմա:

Տուն մտաւ ու իր սենեակը ելաւ։ Տիկին Սքոթին նամակ գրելու սկսաւ թէ պաշտօնական գործի համար հարկադրուած էր մեկնիլ անմիջապէս. ուստի չպիտի կարենար ձաշել ղղեակին մէջ. իր յուշարար բարեւները կը յանձնէր օրիորդ Պէթինային համար...։ Պէթինա՛...։ Ա՛հ, ի՛նչ դժուարաւ գրեց այս բառը...։ Գոցեց նամակը...։ Պահ մը յետոյ պիտի ղրկէր։

Երթալու պատրաստութիւններ կը տեսնէր։ Յետոյ պիտի երթար հրաժեշտ առնելու իր կնքած հայրէն։ Ասիկա ամենէն աւելի ծանր կուգար իրեն...։ Քիչ ժամանակի բացակայութեան խօսք պիտի ընէր անոր։

Դրասեղանին դարակը քաշեց, մէջէն ստակ առնելու համար։ Առաջին բանը որ աչքին զարկաւ, փոքրիկ նամակ մըն էր, կապուտակ թուղթի վրայ գրուած։ Միակ տոմսակն էր զոր Պէթինայէն ստացած էր. «Կը բարեհաճի՞ք գրաբերիս յանձնել այն գիրքը որուն վըայ խօսեցաք ինծի երէկ իրիկուն։ Թերեւս քիչ մը լուրջ ըլլայ ինծի համար...։ Սակայն կ'ուզեմ կարդալ փորձել զայն...։ Մէկ բոպէէն։ Կարելի եղածին չափ շուտով եկէք։»

Ստորագրութիւն Պեքիմա։ Ժան կը կարդար ու կը կարդար այս քանի մը տողերը...։ Բայց քիչ մը ետքը ա՛լ չէր կրնար կարդալ...։ Աչքերը կը պղտորէին։

— Իրմէ աս միայն պիտի մնայ ինծի, կ'ըսէր ինքնիրեն։

Նոյն միջոցին, արբայ Բօնսթանթէն գլուխ գլխի տուած՝ Բալինի հետ, իրենց հաշիւները կ'ընէին։ Դրամական վիճակնին սքանչելի էր։ Դրամակղին մէջ երկու հազար ֆրանքէն աւելի կար։ Սիւզիին ու Պէթինային բաղձանքը լիովին կատարուած էր. ա՛լ աղքատ չի կար երկրին մէջ։ Պառու Բօլինը ատեն ատեն, խղճի փոքրիկ խայթեր ալ կը գգար։

— Կը տեսնէք, տէր երէց, կ'ըսէր, թերեւս քիչ մը շատ կուտանք կոր։ Միւս գիւղերուն մէջ տարածայնութիւն կայ թէ հոս ամենուն համար բաց է ողորմութեան գանձանակը։ Դիտէ՞ք ի՛նչ պիտի պատահի օրին մէկը, Պիտի գան իբրեւ աղքատ հաստատուիլ Լօնկվալի մէջ։

Երէցը յիսուն ֆրանք կուտար Բօլինին, ան ալ դուրս կ'ելլէր այն 50 ֆրանքը աղքատ մարդու մը տանելու, որ չոր խոտի սայլակի մը վրայէն վար իյնալով թեւը կ'աւորած էր։

Աբբայ Բօնսթանթէն առանձին մնաց երիցատան մէջ։ Մտմտուք մը ունէր։ Զօրագունդին անցնիլը դիտեց. բայց Ժան մէկ վայրկեան միայն կանգ առաւ. տխուր կ'երեւար։ Արդէն քանի ատենէ ի վեր, արբան լաւ նկատած էր թէ Ժան չունէր իր առջի չէնչող բնաւորութիւնն ու զուարթութիւնը։ Երէցը շատ չէր հոգ ըրած, երիտասարդական փոքրիկ վիշտ մը կարծելով զայն, ինչ որ խեղճ ծերունի քահանայի մը գիտնալիք բանը չէր կրնար ըլլալ։

Բայց այն օրը, ժանին մտահոգութիւնը ակներեւ էր:

— Մէկ րոպէէն պիտի գամ, կնքահայր, ըսած էր ան երէցին. ձեզի հետ խօսելու պէտք ունիմ:

Յանկարծ ելած գացած էր: Աբբայ Քօնսթանթին ժամանակ չէր ունեցած կոչկոռ տալու Լուսլուին, կամ լաւ եւս կոչկոռները, քանի որ հինգ վեց հատ դրած էր գրպանը, նկատելով որ Լուսլու արժանացած էր այս խնջոյքին, իջեանի տաւը երկայն օրեր ճամբայ կտրելով և քսանի չափ գիշերներ բացօթեայ անցնելով: Արդէն իսկ, տիկին Սքօթին զղեակը հաստատուելէն ի վեր, Լուսլու շատ անգամ բազմաթիւ կոչկոռներ ունեցած էր: Աբբայ Քօնսթանթին մսխող, շռայլ դարձած էր. ինքզինքը միլիոնատէր կը զգար. ժանին ձիուն շաքարը իր աղակատանաց մէկն էր: Նաև օր մը, քիչ մնաց որ իր մըշտընջենական փոքրիկ ճառը պիտի ուղղէր Լուսլուին:

— Ասիկա Լօնկվալի նոր զղեկատիրուհին երուն կողմէն է: Այս իրիկուն աղօթեցէ՛ք անոնց համար:

Ժամը երեքն էր, երբ ժան երիցատուն եկաւ, և երէցն անմիջապէս.

— Ըսիր թէ խօսելու պէտք ունիս ինծի հետ...: Ի՞նչ բանի վրայ է.

— Կնքահայր, այնպիսի բանի մը վրայ որ ձեզ պիտի զարմացնէ, վշտացնէ, և որ զիս ալ կը վշտացնէ: Հրաժեշտ առնելու կուգամ ձեռնէ:

— Հրաժե՛շտ, կը մեկնի՞ս:

— Այո՛, կը մեկնիմ:

— Ե՛րբ:

— Այսօր իսկ... երկու ժամէն:

— Երկու՛ ժամէն, բայց այս իրիկուն զղեակը պիտի ճաշէինք:

— Հիմա տիկին Սքօթին գրեցի, ներում խնդրելու համար: Պարտաւորուած եմ անպատճառ մեկնիլ:

— Ընդհո՞ւպ:

— Ընդհո՞ւպ:

— Ո՛ւր կ'երթաս:

— Բարիդ:

— Բարի՛դ: Ինչո՞ւ այդ յանկարծական որոշումը:

— Ո՛չ այնքան յանկարծական: Շատոնց արդէն միտքս դրած էի:

— Բայց ինծի բան մը չէիր ըսած...: Ժան, բան մը կը դառնայ կոր...: Մեծցար հիմա և ա՛լ իրաւունք չունիմ իբրեւ մանուկ վարուելու քեզի հետ, բայց վերջապէս, գիտես թէ ո՛րքան կը սիրեմ քեզ...: Եթէ տագնապներ ու նեղուծիւններ ունիս, ինչո՞ւ չես ըսեր ինծի: Թերեւս բարի խորհուրդ մը կրնամ տալ քեզի: Ժան, ինչո՞ւ Բարիդ կ'երթաս:

— Կ'ուզէի չըսել ձեզի...: Պիտի վշտանաք...: Բայց իրաւունք ունիք իմանալու...: Բարիդ կ'երթամ, խնդրելու համար որ զիս ուրիշ զօրագունդ մը զրկեն:

— Ուրի՜չ զօրագունդ մը. Սուվիններն պիտի թողո՞ւս:

— Այո՛, Սուվիններն պիտի թողում... քիչ ատենի համար. բայց վերջապէս Սուվիններն թողուլ, ա՛ս է ուզածս, ա՛ս է կարեւորը:

— Իսկ ես, Ժան, ուրեմն չե՞ս մտածեր զիս...: Քիչ ատենի համար կ'ըսես...: Քիչ ատեն. բայց ես ալ այնքան քիչ ատեն ունիմ ապրելու: Եւ այս վերջին օրերը, ուր Աստուծոյ շնորհը փայլեցաւ վրաս, իմ երջանկութիւնս էր Ժան, այո՛, իմ երջանկութիւնս էր քեզ հոս իմ քովս ունենալ: Իսկ դուն կ'երթա՛ս. Ժան, սպասէ քիչ մը, համբերէ, չատ երկար չպիտի տեւէ, սպասէ որ ամենաբարին Աստուած զիս իրեն կանչէ, սպասէ՛ որ երթամ զտնեմ հոն, առընթեր, հայրդ ալ, մայրդ ալ...: Մի՛ երթար, Ժան, մի՛ երթար:

— Եթէ դուք զիս կը սիրէք, ես ալ ձեզ կը սիրեմ... և դուք լաւ գիտէք ասիկա...:

— Այո՛, գիտեմ:

— Ես ձեզի համար միշտ այն կաթոգին սէրն ունիմ զոր ունէի երբ տղայ էի, երբ դուք զիս առիք, մեծցուցիք: Սիրտս չփոխուեցաւ, չպիտի փոխուի երբեք...: Այլ եթէ պարտականութիւնը ու պատիւը կը հարկադրեն զիս երթալ...:

— Ա՛հ, եթէ պարտականութիւնն է, եթէ պատիւն է...: Ա՛լ բան մը չեմ ըսեր, Ժան...: Ամէն բան ետ կը մնայ, ամէն բան, ամէն բան:

Ես քեզ միշտ լաւ դատաւոր ճանչցած եմ քու պարտականութեանդ, քու պատուիդ...: Գնա՛, զաւակս, դնա՛, Բան մը չեմ հարցներ քեզի: Բան մը չեմ ուզեր գիտնալ:

— Է՛հ ուրեմն, ես կ'ուզեմ ամէն բան ըսել ձեզի, գոչեց Ժան, իր յուզումէն նուաճուած: Որովհետեւ լաւ ևս է որ գիտնաք ամէն բան: Հոս կը մնաք դուք, զգեալ պիտի դառնաք... պիտի տեսնէք... զայն:

— Ո՞վ...:

— Պէթինա՛ն:

— Պէթինա՛ն:

— Կը պաշտեմ զայն, կնքահայր, կը պաշտեմ:

— Ո՞վ, իմ խեղճ զաւակս:

— Ներեցէք որ այգի բաներուն վրայ կը խօսիմ ձեզի... ասոնք կ'ըսեմ ձեզի այնպէս ինչպէս պիտի ըսէի հօրս: Եւ արդէն... երբեք չկրցի ըսել մէկու մը, և ասիկա կը խեղդէր զիս...: Այո՛, խելագարութիւն մըն է որ տակաւ վրաս տիրապետեց, կամքիս հակառակ, դուք լաւ կը հասկնաք...: Տէ՛ր Աստուած, հո՛ս ահա օկոսայ սիրել զայն: Գիտէ՞ք, երբ իր քրոջը հետ եկաւ... երբ հազար ֆրանքներու փոքրիկ ծրարները... իր մազերը քակուեցան... և իրիկունը, Մարեմայ ամիսը...: Յետոյ թոյլ տրուեցաւ ինձի ազատօրէն, ընտանեւոր տեսնել զայն... և դուք իսկ, անդադար, իր վրայ կը

խօսէիք ինծի, իր քաղցրութիւնը, իր բարու-
թիւնը կը գովէիք: Քա՛նի անգամներ ըսիք թէ
իրմէ լաւագոյն բան չկայ աշխարհի վրայ:

— Ես ալ այդպէս կը մտածէի... ու այդպէս
կը մտածեմ տակաւին... հոս ոչ ոք ինչ լաւ կը
ճանչնայ զայն. ե՛ս միայն աղքատներուն խրճի-
թին մէջ տեսած եմ զայն: Եթէ գիտնայիր, մեր
չըջագայութեանց ատեն, առաւօտուն, ո՛րքան
քաղցր ու քաջ էր ան: Ո՛չ թշուառութիւնը
և ո՛չ տառապանքը չեն խրտչեցներ զայն: Բայց
աղէկ չեմ ըներ որ ասոնք քեզի կ'ըսեմ...:

— Ո՛չ, ո՛չ, այլ ևս չեմ ուզեր տեսնել զայն,
բայց կ'ուզեմ որ վրան խօսուիլը լսեմ:

— Կեանքիդ մէջ, Ժան, չպիտի հանդիպիս
լաւագոյն կնոջ մը, որ ունենայ աւելի բարձր
զգացումներ: Նայէ՛ ո՛ր աստիճան. օր մը, —
զիս բաց կառքով տարած էր, որ շատ մը խաղա-
լիկներով լեցուն էր, — այս խաղալիկները
պզտիկ հիւանդ աղջկան մը կը տանէր, ու զա-
նոնք ձեռքը տալով, խնդացնելու և այն պզտիկ
աղջիկը զուարճացնելու համար. այնքան անուշ
կը խօսէր անոր հետ, որ քեզ կը մտածէի ու
մտովի կ'ըսէի, հիմա կը յիշեմ. «Ա՛հ, եթէ աղ-
քա՛տ ըլլար»:

— Այո՛, եթէ աղքատ ըլլա՛ր. բայց աղքատ
չէ՛:

— Ո՛հ, չէ՛...: Վերջապէս, ի՛նչ ընես,
զաւակս. եթէ կը չարչարուիս զայն տեսնելով,

իր մօտն ապրելով, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ
պէտք եղածն աս է որ դուն չտառապիս... դնա՛,
այնպէս թո՛ղ ըլլայ, դնա՛...: Եւ սակայն... և
սակայն...:

Ծերունի երէցը սկսաւ խոկալ, գլուխը ձեռ-
քերուն մէջ ու քանի մը վայրկեան լուռ մնաց.
յետոյ շարունակեց.

— Եւ սակայն, Ժան, գիտե՞ս ի՛նչ բանի վը-
րայ կը մտածեմ: Օրիորդ Պէթինան շատ անգամ
տեսայ, Լօնկվալ գալէն ի վեր: Լա՛ւ ուրեմն,
կը խորհիմ, — չէի զարմանար այն ատեն, շա-
բնական կը թուէր ինծի որ հոգ տանին քեզի,
— բայց վերջապէս քու վրադ կը խօսէր միշտ,
այո՛, միշտ:

— Ի՞մ վրաս:

— Այո՛, և հօրդ ու մօրդ վրայ: Հետաքրքիր
էր իմանալու թէ ի՛նչպէս կ'ապրիս. կը խնդրէր
որ իրեն բացատրեմ թէ ի՛նչ է զինուորի մը
կեանքը, ճշմարիտ զինուորի մը կեանքը որ իր
արհեստը կը սիրէ ու զայն խղճմտութեամբ կը
կատարէ: Զարմանալի՛ բան, յորմէ հետէ այս
բանը ըսիր ինծի, մտքիս մէջ շատ յիշատակներ
կը ծնին: Հազար մանր բաներ իրարու քով կը
շարուին, իրարու մօտ կուգան...: Արդ, Հով-
րէն վերադարձաւ առջի օր, Ժամը երեքին:
Լա՛ւ, հասնելէն Ժամ մը ետքը, հոս էր: Եւ իս-
կոյն, քու վրադ խօսեցաւ ինծի հետ: Հարցուց
թէ նամակ գրեցի՞ր ինծի, թէ հիւանդ չէի՞ր

եղած, թէ ե՞րբ պիտի գաս, ո՞ր ժամուն, թէ զօրագունդը գիւղին մէջէ՞ն պիտի անցնէր:

— Անօգուտ է, կնքահայր, այդ յիշատակները միտք բերել:

— Ո՛չ, անօգուտ չէ...: Այնքան դո՛ւ կ'երեւար, ա՛յնքան երջանիկ իսկ, մտածելով թէ քեզի պիտի տեսնէր վերստին: Այս իրիկուան ճաշը խրախճանք մը պիտի ըլլար իրեն համար...: Բեզ իր քեռայրին պիտի ներկայացնէր, որ եկած է: Այս միջոցիս ո՛չ ոք կայ զղեակը, ո՛չ մէկ հրաւիրեալ: Այս կէտին վրայ շատ կը պընդէր, — և կը յիշեմ իր վերջին խօսքը, — հոն էր դրան սեմին վրայ. «Հինգ հոգի միայն պիտի ըլլանք, ըսաւ ինձի, դուք և պարոն Ժանը, քոյրս, քեռայրս ու ես»: Ու յարեց խնդալով. «Ճշմարիտ ընտանեկան սեղան մը»: Այս բառին վրայ ձգեց գնաց, փախաւ գրեթէ: Ճշմարիտ ընտանեկան սեղան մը: Դիտե՞ս ինչ կը կարծեմ Ժան, պիտե՞ս:

— Պէտք չէ այդպէս կարծել, կնքահայր, պէտք չէ...:

— Ժան, կարծեմ թէ կը սիրէ՞ քեզ:

— Ե՛ս ալ այնպէս կը կարծեմ:

— Դո՛ւն ալ:

— Երբ իրմէ բաժնուեցայ, քսան օր կայ, ա՛յնքան յուզուած էր, ա՛յնքան թունդ ելած էր: Կը տեսնէր որ ախուր եմ ու թշուառ: Չէր ուզեր զիս թողուլ որ մեկնիմ: Դղեակին սան-

դուխին գլուխն էր: Պէտք եղաւ որ հոնկէ փախչիմ... այո՛... փախչիմ: Գիչ մնաց որ պիտի խօսէի, պայթէի, ամէն բան ըսէի իրեն: Յիսուն քայլ առնելէ յետոյ՝ կանգ առի, ետիս դարձայ: Ան այլ ևս չէր կրնար զիս տեսնել: Բոլորովին մութին մէջ էի: Բայց ես կը տեսնէի զայն: Կեցած էր, հոն, անշարժ, ուսերն ու թեւերը բաց, անձրեւին տակ, նայելով այն կողմը ուրկէ կ'երթայի: Թերեւս խենթ եմ, մտածելով որ...: Դուցէ՛ք վթութեան զգացում մըն էր միայն: Բայց զթութեանէ աւելի ուրիշ բան մըն էր. գիտէ՞ք ինչ ըրաւ, հետեւեալ առաուն: Սարսափելի օգով մը եկաւ ժամը հինգին, զօրա-գունդին հետ ճամբուն վրայէն անցնելու տեսնելու համար, և հոն ի՛նչ կերպով հրաժեշտի ողջոյն տուաւ ինձի...: Ա՛հ, կնքահայր, կնքահայր...:

— Ուրեմն, ըսաւ խեղճ երէցը, բոլորովին մտայոյզ, չփոթահար, ուրեմն ա՛լ բնաւ չեմ հասկնար: Եթէ դու զանի կը սիրես, Ժան, և եթէ ան ալ քեզ կը սիրէ:

— Մանաւանդ ատոր համար է որ պէտք է մեկնիմ: Եթէ միայն ե՛ս ըլլալի, եթէ վստահ ըլլայի թէ իմ սէրս չէ նշմարած, վստահ ըլլայի թէ անկէ ինք ալ չէ խանդավառուած, զայն տեսնելու քաղցրութեանը համար, ու կը սիրէի հեռուէն, առանց ու ե է յոյսի, միա՛յն զինքը սիրելու երջանկութեանը համար...: Բայց ո՛չ

լաւ հասկցաւ ան... և զիս չվհատեցնելէ զատ... վերջապէս անա աս է որ կը հարկադրէ զիս երթալ...:

— Չէ, ա՛լ չեմ հասկնար: Լաւ գիտեմ, խեղճ զաւակս, թէ այնպիսի բաներու վրայ կը խօսինք որոնց մէջ իմաստուն չեմ... բայց վերջապէս, երկուքդ ալ բարի էք, ծաղկահասակ ու սիրուն...: Դուն կը սիրես զայն... անի ալ քեզ կը սիրէ եղբւր... և դուն չե՛ս կրնար:

— Հապա իր դրա՛մը, կնքահայր, իր դրա՛մը:

— Ի՛նչ փոյթ իր դրա՛մը, ոչի՛նչ է ան: Միթէ դրամի՞ն համար սիրեցիր զայն...: Մանաւանդ որ հակառակ դրամին սիրեցիր: Խղճմտանքդ, ժանդ իմ, հանդարտ է այդ մասին, և ատ կը բաւէ:

— Չէ՛, այդ չի բաւեր: Բաւական չէ ինք իր վրայ լաւ կարծիք ունենալ. պէտք է որ ուրիշներն ալ ունենան այդ կարծիքը:

— Ո՛հ, ժան, քեզ ճանչցողներուն մէջ ո՞վ կրնայ քու վրադ կասկածիլ:

— Ո՞վ գիտէ...: Եւ յետոյ, այս խնդրէն զատ, դրամէն զատ՝ ուրիշ բան ալ կայ, ուրիշ աւելի լուրջ և աւելի ծանր բան մը: Ես իրեն յարմար ամուսինը չեմ:

— Ուրեմն ո՞վ է արժանաւորագոյնը...:

— Խնդիրը այն է չէ թէ ես ի՛նչ կ'արժեմ. պէտք է նկատել թէ ի՛նչ է ան և ի՛նչ եմ ես. պէտք է հարցնել իւրովի թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ

իւր կեանքը և ի՛նչ պիտի ըլլայ իմ կեանքս...: Օր մը, Բօլ, — յիտէք, քիչ մը բերնին եկածը կ'ըսէ... բայց այս կերպով աւելի պայծառ կը հասկցուի մարդու միտքը, — խնդիրը Պէթինային վրայ էր...: Բօլ բան մը չէր կասկածեր... եթէ ոչ... բարի է ան... այսպէս չէր խօսեր: Ուստի, ըսաւ ինծի. «Պէթինային համար այնպիսի ամուսին մը պէտք է, որ բոլորանուէր իրն ըլլայ, բոլորանուէր, ամուսին մը որ ուրիշ հոգ չունենայ, բայց միայն անոր կեանքը մշտնջենի խրախճանք մը ընել. վերջապէս ամուսին մը որ անոր դրամին տրիտուրը հատուցանէ.» Դուք կը ճանչնաք զիս...: Կարելի չէ, պէտք չէ որ այսպիսի ամուսին ըլլամ: Ես զինուոր եմ և զինուոր մնալ կ'ուզեմ: Եթէ զինուորական ասպարէզիս արկածները այնպէս բերեն որ պէտք ըլլայ Ալպեանց մէկ խորշը երթալ կամ Ալժէրիի աննշան զիւղերէն մէկը, կրնա՞մ իրմէ խնդրել որ հետս գայ: Կրնա՞մ զայն դատապարտել զինուորի կնոջ կեանքին, որ, վերջապէս, զինուորի կեանքը ըսել է քիչ մը: Մտաբերէցե՛ք այն կեանքը զոր կը վարէ ան այսօր, բոլոր այն պերճանքը, բոլոր այն զուարճութիւնները...:

— Այո՛, բաւա աբբան, ասիկա աւելի ծանր է քան դրամի խնդիրը:

— Այնքան ծանր որ խօսք չի վերցնէր: Այն քսան օրուան միջոցին, զոր հոն անցուցի, առանձին, բանակին մէջ, շատ իսկ մտածեցի այս Աբբայ Բօնսարպէն

ամենուն վրայ... ասիկա միայն մտածեցի...
ու սիրելով զայն, ինչպէս կը սիրեմ. շատ զօ-
րաւոր պէտք է ըլլան այն պատճառները, որոնք
այսօր որոշակի ինծի կը ցուցնեն իմ պարտաւո-
րութիւնս: Իմ պարտաւորութիւնս է երթալ...
հեռու, շատ հեռու երթալ, կարելի եղածին չափ
հեռու: Շատ տառապանք պիտի քաշեմ... այլ
պէտք չէ՝ որ զայն տեսնեմ վերստին. պէտք չէ՝
որ տեսնեմ:

Ժան թիկնաթոռի մը վրայ նետուեցաւ, վա-
ռարանին մօտ. կծկտած մնաց հոն: Ծեր երէցը
իրեն կը նայէր:

— Իեզ դժբախտ տեսնել, հէ՛ք որդեակ,
այսպիսի կսկիծ մը ունենա՞ս դուն...: Շատ
դառն է աս, շատ անիրաւ...:

Այս միջոցին, կամաց մը դուռը զարնուեցաւ:

— Ա՛հ, ըսաւ երէցը... մի՛ վախնար,
Ժան... ես կը ճամբեմ եկողը...:

Աբբան դէպ ի դուռը ուղղուեցաւ, բացաւ
դուռը և ետ քաշուեցաւ անակնկալ երեւոյթի
մը առջեւ:

Պէթինան էր... Անմիջապէս տեսած էր
Ժանը, և ուղղակի անոր մօտ երթալով.

— Դուք... գոչեց: Ո՛հ, ո՛րքան գոհ եմ:

Ժան ոտքի ելած էր... Պէթինա անոր եր-
կու ձեռքերը բռնած, արբային ուղղելով
ըսաւ.

— Ներում կը խնդրեմ ձեռքէ, տէր երէց, եթէ

նախ անոր մօտ դացի...: Ձեզ, երէկ տեսայ...
իսկ քսան երկար օրերէ ի վեր չեմ տեսած զայն
չեմ տեսած այն իրիկունէն ի վեր, ուր մեկնե-
ցաւ տունէն, տխուր և վշտագին:

Ժանին ձեռքերը միշտ իր ձեռքերուն մէջ
էին: Ժան զօրութիւն չէր զգար ո՛չ շարժում
մը ընելու, ո՛չ բառ մը ըսելու:

— Իսկ հիմա, յարեց Պէթինա, հիմա աւելի
լա՞ւ էք: Ո՛չ, տակաւին ոչ... կը տեսնեմ որ...
տխուր էք տակաւին...: Ա՛հ, ի՛նչ աղէկ ըրի
զալովս...: Ներշնչում մը ունեցայ: Սակայն, կը
նեղուիմ քիչ մը, շատ կը նեղուիմ ձեզ հոս գրե-
նալու համար: Պիտի հասկնա՞ք թէ ի՛նչ խըն-
դրելու կուգամ ձեր կնքահայրէն:

Ժանին ձեռքերը թողուց, ու արբային դառ-
նալով.

— Կուգամ, տէր երէց, ձեզի աղաչելու որ
լսէք իմ խոստովանանքս...: Այո՛, խոստովա-
նանքս...: Բայց դուք մի՛ մտաբերէ՛ք երթալ,
պարոն Ժան: Խոստովանանքս հրապարակաւ
պիտի ընեմ: Յօժարակամ պիտի խօսիմ ձեր առ-
ջեւ... և կը մտածեմ ալ թէ այսպէս աւելի լաւ
պիտի ըլլայ: Նստինք... կ'ուզե՞ք:

Վստահ ու խիզախ կը զղար ինքզինքը: Տենդ
ունէր, բայց այն տենդը, որուն մատնուած զին-
ւորը պատերազմի դաշտին վրայ կ'ոգեւորուի, կը
դիւցազնանայ, վտանգը կ'արհամարէ: Այն յու-
զումը, որով Պէթինային սիրտը սովորականէն

արագ կը բաբախէր, բարձր ու վսեմ յուզում մըն էր: Իւրովի կ'ըսէր ան.

«Սիրուի՛լ կ'ուզեմ: Սիրե՛լ կ'ուզեմ: Երջանի՛կ ըլլալ կ'ուզեմ: Կ'ուզեմ որ երջանի՛կ ըլլայ ան: Եւ որովհետեւ ան չի կրնար քաջութիւն ունենալ, ինծի անկ է քաջ ըլլալ երկուքնուս համար, ինծի կ'իյնայ յառաջ ընթանալ միայնակ, բարձրագլուխ և անվեհեր, յաղթահարելու մեր սէրն ու մե՛ր երջանկութիւնը»:

Պէթինա իր արտասանած առաջին բառերէն յետոյ կատարեալ ազդեցութիւն կը գործէր արքային ու ժանին վրայ: Կը ձգէին որ ըսէ, ու մտիկ կ'ընէին ինչ որ կ'ըսէր: Լաւ կը գոչային որ վսեմ էր ժամը, կը հասկնային թէ ինչ որ անցնէր հոն՝ վճռական, անդառնալի պիտի ըլլար. բայց ո՛չ մէկը, ո՛չ միւսը նախատեսելու վիճակի մէջ էին...: Լուռ նստած էին, գրեթէ մեքենաբար: Կը սպասէին, մտիկ կ'ընէին...: Խուճապի մատնուած այս երկու մարդոց միջեւ, Պէթինա միտջն պաղարիւն կը մնար...: Յստակ և որոշ ձայնով մը սկսաւ.

— Պէտք է նախ ձեզի ըսեմ, տէր երէց, և ասիկա՝ ձեր խղճմանքը բոլորովին հանդարտեցնելու համար, պէտք է ըսեմ ձեզի թէ ես հոս եկայ քրոջս և քեռայրիս հաճութեամբը: Գիտեն թէ ինչո՛ւ համար եկած եմ, գիտեն թէ ի՛նչ պիտի ընեմ: Ոչ թէ միայն գիտեն, այլ և կը հաւանին: Հասկցուեցաւ, այնպէս չէ՞: Լաւ,

զիս հոս բերողը ձեր գրած նամակն է, պարոն Ժան, այն նամակը որով իմացուցիք քրոջս թէ չէք կրնար այս իրիկուն գալ մեզի հետ ճաշել և թէ հարկադրուած էք մեկնիլ անպատճառ: Այս նամակը իմ բոլոր խորհուրդներս տակնուվրայ ըրաւ...: Արդարեւ, այս իրիկուն — միշտ քրոջս քեռայրիս թոյլտուութեամբ, — կ'ուզէի ճաշէն ետքը, ձեզ դարաստանը տանիլ, պարոն Ժան, նստիլ ձեզի հետ նստարանի մը վրայ, — տեղն ալ տղու պէս որոշեցի կանխաւ, պահ մը առաջ, — հոն, փոքրիկ ճառ մը պիտի ըսէի ձեզի, զոր պատրաստեմ, երկասիրեմ ու գրեթէ գոց ըրեմ էի, որովհետեւ ձեր մեկնելէն ի վեր ուրիշ բանի վրայ չմտածեցի, այլ այս ճառին վրայ միայն: Ես ինծի բերնուց կ'ըսեմ զայն առաւօտէն մինչեւ իրիկուն: Ահա՛ ինչ որ միտքս դրեմ էի ընել և կը հասկնաք թէ ձեր նամակը...: Անճրկեցայ մնացի...: Քիչ մը խորհեցայ և ըսի ինքնիրենս որ, եթէ իմ պզտիկ ճառս ձեր կրնաքահօր ուղղեմ, գրեթէ ձեզի ուղղածի պէս պիտի ըլլամ: Ուստի ձեզի եկայ աղաչել, տէր երէց, որ հաճիք զիս մտիկ ընել:

— Մտիկ կ'ընեմ, օրիորդ, կակազեց արքան:

— Հարուստ եմ, տէր երէց, շատ հարուստ, և անկեղծօրէն խօսելով, շատ կը սիրեմ դրամս, այո՛, շատ կը սիրեմ: Անոր կը պարտիմ այս պերճանքը, որ զիս կը շրջապատէ, այս պերճանքը, զոր չեմ ուրանար, — խոստովանանքս է

ահա, — քնաւ անհաճոյ չէ ինծի: Իսկ բարու-
րանքս սա է որ տակաւին շատ երիտասարդ եմ.
տարիքիս հետ կարելի է աս ալ կ'անցնի...: Բայց վստահ չեմ որ պիտի անցնի: Ուրիշ բա-
րուրանք մըն ալ ունիմ. սա է որ, եթէ քիչ մը
կը սիրեմ դրամս, ինծի հայթայթած հաճոյքնե-
րուն համար, շատ մըն ալ կը սիրեմ անոր համար
որ կը ներէ ինծի բարիք ընել: Կը սիրեմ զայն
թերեւս անձնամոլութեամբ, այն ուրախութեան
համար զոր կը զգայ մարդ տալով...: Վեր-
ջապէս, կարծեմ թէ հարստութիւնս շատ գէշ
ձեռքի մէջ չի գտնուիր: Լաւ, տէր երէց, ինչ-
պէս դուք հոգիներ ունիք հոգալու, ես ալ դրամ
ունիմ հոգալու: Միշտ ըսած եմ ինքնիրենս.
«Կ'ուզեմ որ ամուսինս նախ և առաջ արժանի
ըլլայ՝ այս մեծ հարոտութեանս մասնակցելու,
կ'ուզեմ վստահ ըլլալ որ զայն բարիքի պիտի
գործածէ, ինծի հետ, որքան որ ես ողջ ըլլամ,
և ինչ ետքն ալ, եթէ ես իրմէ առաջ մեկ-
նիմ աշխարհէ:» Ուրիշ բան ալ կ'ըսէի ինքնի-
րենս...: Կ'ըսէի. «Ան որ իմ ամուսինս պիտի
ըլլայ ես կ'ուզեմ սիրել զայն»: Եւ ահա, տէր
երէց, ճշմարտապէս հոս կը սկսի խոստովանա-
նքս: Մարդ մը կայ, որ երկու ամիսէ ի վեր,
ամէն ինչ ըրաւ, իր սէրը ինչ ծածկելու հա-
մար...: Բայց չեմ տարակուսիր որ այս մարդը
կը սիրէ զիս...: Ժան, այնպէս չէ՞, կը սիրէք
զիս:

— Այո՛, ըսաւ Ժան, ցած ձայնով, աչքերը
ոճրագործի մը պէս գոցած, կը սիրեմ ձեզ:

— Աղէկ գիտէի, բայց վերջապէս ձեր բերնէն
լսելու պէտք ունէի: Իսկ հիմա, Ժան կ'երդուըն-
ցընեմ ձեզ, ա՛լ բառ մը մի՛ արտասանէք:
Ձեր որ և է խօսքը անօգուտ պիտի ըլլայ, պիտի
վրդովէ, պիտի արգիլէ զիս մինչեւ ծայրը հաս-
նելու և ըսելու ինչ որ կ'ուզեմ անպատճառ ըսել:
Խոստացէք ինծի նստած տեղերնիդ մնալ, ան-
շարժ և անխօս...: Կը խոստանա՞ք:

— Կը խոստանամ:

Պէթինա քիչ մը կը կոբսնցնէր իր համարձա-
կութիւնը, ձայնը թեթեւ մը կը դողդոջէր: Սա-
կայն բռնաղբօսիկ զուարթութեամբ մը յա-
րեց:

— Աստուած իմ, տէր երէց, անշուշտ ձեզ չեմ
ամբաստաներ այս եղածին համար, սակայն քիչ
մըն ալ ձերն է յանցանքը:

— Ի՛մա է յանցանքը:

— Ա՛հ, դուք ալ մի՛ խօսիք: Այո՛, կը կրկնեմ,
ձերն է յանցանքը...: Վստահ եմ որ իմ վրաս
շատ մը աղէկ բաներ ըսիք Ժանին, խիստ շատ:
Թերեւս առանց ատոր, չպիտի մտաբերէր...: Միւսոյն ատեն, ինծի ալ, իր վրայ շատ աղէկ
բաներ կ'ըսէիք, — ո՛չ խիստ շատ իր վրայ,
ոչ, ոչ, բայց վերջապէս շատ: — Ուստի, ես ձեր
վրայ այնքան վստահութիւն ունէի որ սկսայ
քիչ մը աւելի ուշադրութեամբ դիտել ու քննել

զայն: Սկսայ զայն բաղդատել այն ամէն անձե-
րուն հետ, որոնք տարիէ մը ի վեր ղիս ամուս-
նութեան խնդրած էին: Ինծի թուեցաւ թէ
ամէն կերպով անոնցմէ բարձր էր...: Վերջապէս
եղաւ օր մը... կամ լաւ ևս իրիկուն մը... Ե-
րեք շաբաթ կայ, ձեր մեկնելուն նախորդ օրը,
ժան, հասկցայ որ ձեզ կը սիրէի...: Այո՛,
ժան, կը սիրեմ ձեզ...: Կ'երդունցնեմ ձեզ,
ժան, ոչինչ մի՛ ըսէք... նստած մնացէ՛ք...
մի՛ մօտենաք ինծի: Հոս գալէս առաջ, քաջու-
թեան պաշար առած էի իմ հետս. բայց անա՛ կը
տեսնէք, պահ մը առաջ ունեցած հանդարտու-
թիւնս չմնաց: Սակայն տակաւին բաներ մը
ունիմ ձեզի ըսելիք... և ամենէն կարեւորները:
ժան, լա՛ւ մտիկ ըրէք: Չեմ ուզեր այնպիսի
պատասխան մը ընդունիլ որ ձեր յուզումէն
խլած ըլլամ զայն: Գիտեմ թէ զիս կը սիրէք...:
Եթէ պիտի ամուսնանաք ինծի հետ, չեմ ուզեր
որ միայն սիրով ըլլայ. կ'ուզեմ որ դատողու-
թեամբ ալ ըլլայ: Ձեր մեկնելուն նախընթաց
տասը ընդհիմ օրուան մէջ, այնպիսի հնարքով
ինչ խոյս տուիք, ամէն խօսակցութենէ զգու-
շացաք, որ չկրցայ ինքզինքս ցոյց տալ, ինչպէս
որ եմ: Թերեւս այնպիսի յատկութիւններ ունիմ
զոր դուք չէք գիտեր...: Ժան, գիտեմ թէ ի՛նչ
էք դուք, գիտեմ թէ ի՛նչ բանի յանձնառու
պիտի ըլլամ, ձեր կինը ըլլալով, և ձեզի համար
ո՛չ թէ միայն կաթոգին սիրող կին մը պիտի

ըլլամ, այլ նաեւ կտրիճ սրտով կին մը: Ես ձեր
ամբողջ կեանքը գիտեմ. ձեր կնքահայրը պատմած
է ինծի: Գիտեմ թէ ի՛նչու զինուոր եղած էք,
գիտեմ ի՛նչ պարտականութիւններ, ի՛նչ զոհո-
ղութիւններ կրնաք նախապես ապագային հա-
մար...: Ժան, մի՛ տարակուսիք. ձեզ ետ չը-
պիտի կեցնեմ այդ պարտականութեանց, այդ զո-
հողութեանց և ո՛չ մէկէն: Եթէ ձեզի դէմ ըսելիք
մը ունիմ, թերեւս սա է միայն որ այն մտա-
ծումը ունեցաք — ո՛հ, անշուշտ ունեցաք — թէ
ես պիտի փափաքիմ որ ազատ և բոլորովին իմս
ըլլաք, թէ պիտի խնդրեմ ձեռնէ որ ձեր ասպա-
րէզը թողուք: Երբե՛ք, երբե՛ք, կը լռէ՛ք, եր-
բեք չպիտի խնդրեմ ձեռնէ այսօրինակ բան
մը...: Իմ ծանօթներէս աղջիկ մը ըրաւ ատիկա,
երբ ամուսնացաւ. գէ՛շ բան էր ըրածը...: Ես կը
սիրեմ ձեզ և կ'ուզեմ ձեզ այնպէս ինչպէս որ
էք: Որովհետեւ դուք անոնցմէ էք որոնք
փափաղեցան ինծի հետ ամուսնանալ, դուք
անոնցմէ տարբեր և լաւագոյն կերպով կ'ապրիք.
անա ասոր համար ես փափաքեցայ ամուսին
ուսնեալ ձեզ: Եթէ դուք ալ անոնց պէս ապրիլ
ուզէիք, ինչ որ չուզեցի, նուազ պիտի սիրէի
ձեզ, կամ թերեւս բնաւ իսկ չպիտի սիրէի, —
և սակայն ասիկա շատ դժուար պիտի ըլլար
ինծի...: Երբ կարենամ ձեզի հետ գալ, պիտի
գամ, և ո՛ւր որ դուք գտնուիք՝ հո՛ն պիտի
ըլլայ իմ պարտականութիւնս, ուր որ դուք

ըլլաք՝ հո՛ն պիտի ըլլայ երջանկութիւնս։ Եւ, եթէ
այն օրը դայ (*) որ զիս չկարենաք հետերնիդ
տանիլ, այն օրը ուր պարտիք մինա՛կ երթալ,
լա՛ւ ուրեմն, ժան, այն օրը, ձեզի կը խոստա-
նամ քաջ ըլլալ, որ քաջ մնաք դուք ալ...
Իսկ հիմա, տէր երէց, ոչ իրեն՝ այլ ձեզի կ'ուղ-
ղեմ խօսքս... կ'ուզեմ որ դո՛ւք պատասխա-
նէք... և ո՛չ ինք։ Ըսէ՛ք... եթէ զիս կը սիրէ
և եթէ զիս իրեն արժանի կը գտնէ, իրաւո՞ւնք
է որ այսքան խստութեամբ ինծի քաւել տայ
իմ հարստութիւնս... Ըսէ՛ք... պէտք չէ՞ որ
ընդունի իմ ամուսինս ըլլալ։

— Ժան, ըսաւ ծանրօրէն ծերունի քահա-
նան, ամուսնացիր անոր հետ... պարտաւորու-
թիւնդ է ատ... և երջանկութիւնդ պիտի ըլլա՛յ։

Պէթինայի մօտեցաւ ժան, թեւերուն մէջ ա-
ռաւ, և ճակտին վրայ առաջին համբոյրը դրոշ-
մեց։

Պէթինա մեղմօրէն ետ քաշուեցաւ, և ար-
բային ուղղելով խօսքը, ըսաւ.

— Եւ այժմ, տէր երէց, բան մըն ալ պիտի
խնդրեմ ձեռնէ... կ'ուզէի... կ'ուզէի...։

— Կ'ուզէի՞ք։

— Կ'աղաչեմ, տէր երէց, համբուրեցէ՛ք զիս։
Ծերունի քահանան հայրաբար համբուրեց

զայն երկու այտերէն, ու յետոյ ըսաւ Պէթինա.

— Յաճախ ըսած էք, տէր երէց, որ ժան
ձեր զաւակն է քիչ մը, — ես ալ, այնպէս չէ՞,
քիչ մը ձեր աղջիկը պիտի ըլլամ։ Երկու զաւակ
ուսնեցած կ'ըլլաք։

.....

Ամիս մը ետքը, Սեպտեմբեր 12, կէս օրին
Պէթինա, հարսի ամենապարզ չըջագեցածով,
Հօնկվալի եկեղեցիին մէջէն կ'անցնէր, մինչդեռ
խորանին ետին Յորդ զօրագունդին փողը կը հըն-
չէր վառվառ ձայնով՝ հնաւուրց եկեղեցիին գմբէ-
թին ներքեւ։

Նանսի Թիւռնէր խնդրած էր այս հանդիսա-
ւոր պարագային մէջ երգեհոնը նուագելու պա-
տիւն ստանձնել, որովհետեւ դաշնավիւնը անե-
րեւոյթ եղած էր։ Ճաճանչագեղ պոկերով երգե-
հոն մը դրուած էր եկեղեցիին վերնատան մէջ։
Այն երգեհոնը՝ օրիորդ Բէրսիվալին կողմէ ար-
բայ Քօնսթանթինի արուած հարսանեկան ըն-
ծան էր։

Ծերունի երէցը պատարագն ըսաւ։ Ժան և
Պէթինա ծնրադրեցին առջեւը. պսակի արարու-
ղութիւնը կատարեց և յետոյ աղօթքի կեցաւ
մէկ քանի վայրկեան, թեւատարած, երկնքի
շնորհը սրտագին հայցելով իր երկու զաւակնե-
րու

(*) Այն օրը, այսինքն ժանին հօր մահուան ու Ֆրան-
սայի պարտութեան վրէժը լուծելու օրը։

Այդ միջոցին երգեհոնը հնչեցուց Շոբէնի այն
խոհերգը զոր Պէթինա նուագած էր առաջին
անգամուն որ մտեր էր այս գեղջկական փոքրիկ
եկեղեցիին մէջ, ուր իր կեանքի երջանկութիւն
պիտի սրբազործուի եղեր:

Եւ այս անգամ Պէթինան էր որ լացաւ:

Վ Ե Ր Զ

ՀԱՅԿ ԿՕՇԿԱՐԵԱՆ

Հրատարակիչ-Գրավաճառ.

Պապը Ալի, Բեօիս Էֆէնսի խան քիւ 10

Արտասահմանի Հասցի

B. P. 558 Stamboul

ԷԶ ՄԸ ՄԵՐ ԳՐԱՅԱՆԿԷՆ

Արաքսիա կամ Վարժուհին	Ս. Տիւսաբ	100
Մայտա	» »	75
Սիրանոյշ	» »	150
Անհետացած Սերունդ մը	Գ. Զօհրապ	100
Կեանքը ինչպէս որ է	» »	50
Լուսն Յաւեր	» »	50
Աղքատին Պատիւը	Ա. Ալթունեան	150
Արշին Մալ Ալան		15
Առաքելութիւն ի Մապլվար	Ե. Օտեան	30
Ընկեր Փանջունի	» »	30
Դատաստանական Խորհդ. առջև	» »	50
Մատնիչը	» »	50
Բերայի Գիշերներ	Յ. Հաճեան	120
Բարեկենդանի Անկուտիները		15
Դարձը	Լ. Շանթ	50

Դերասանուհին	Լ. Շանթ	75
Ճամբուն վրա	» »	40
Երբ Այլեւս Չեն Սիրեր	Զապել Եսայեան	75
Երկու Խուլներ	Մօլիէր	15
Թուղթի Փառքը	Արշակ Զօպանեան	35
Թապալաքեար Փիլիկ Երանոս Աղբար		25
Ի՞նչ է Ընկերվարութիւնը		10
Խոհանոցի Գիրքը		30
Ծրածան Նոր Տաղեր Միտաք Մեծարենց		150
Ընկերը	Վիքթոր Մառկրիթ	100
Մանչ-Աղջիկը		125
Մարգիկներուն Միրքը		60
Յիմար Կոյսը	Հանրի Պաթայլ	60
Ոճիրի Պանդոկը		100
Չարիքի Նախարարը	Ուիլիէմ տը Բէօ	75
Պատմութեան քննարկ	Վ. Թոթովենց	75
Պիւրիտան	Միլէլ Զէվաքօ	200
Մանօն-Լեսքօ	Ապպէ Բրէվօ	150
Ռասբութին կամ Սրիկայ վանականը		50
Սիւօնէ Մառի	Քասպիէ տը Մօնթէքէն	400
Սաթենիկ Տրդատ	Ս. Թիւթիւնճեան	80
Տրիւրի		40
Տասնօրեակ	Պօքաչիօ	60
Սիրային Ոճիր մը	Բօլ Պուրթէ	100
Տօքթ. Մօօրի Վրէժը		40
Քամեւիազարդ Կինը	Տիւմա Որդի	100
Քսան Կախաղանները		75
Կարմիր Ժամուց	Արփիար Արփիարեան	50
Ժողովուրդին Գիրքը	Մ. Նուպարեան	100

Վանականին Սէրը	Ժան Ռամօ	125
Նատիա	Տէլլի	60
Սրտին Չայնը	Բիէն Լուիս	150
Սիրահարի մը Դասերը	Լիւսի Բօլ Մառկրիտ	60
Սօնիա		100
Պէն Հուր		200

Կօճարեան գրասունքը կը յայտայտէ ամեն տեսակ դպրցական, վիպական, բանաստեղծական, բանաստեղծական գրքեր:

Պայմաններու եւ գեղջի համար դիմել իր միակ եւ անփոփոխ հասցէին՝

B. P. 558 STAMBOUL Հ. ԿՈՇԿԱՐԵԱՆ «ԱՐԵԻ»

ՄԱՍՈՒԼԻ ՏԱԿ

ԱՂԶԿԱՆ ՄԸ ՅԻՇԱՏԿԱՐԱՆԸ

Տօքթ. Կ. Փաշաեանի

ՎԵՑ ՈՒ ԿԷՍ ՊՕՐՏԻ ԺԱՌԱՆԳ

ՄՆԱՑԱԾ ՄՆՏՈՒԿԸ

Տ. Փալիազեանի

250
100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

100
50
100
150
200

33

15m

Wing.

2129

12813

